

Galime keisti(-s)

Galime keisti(-s)

Lygių galimybių plėtros centras

Vilnius
2008

UDK 373(474.5)
Ga232

Knygos leidyba finansuojama iš Europos Komisijos remiamo projekto „Lygybės dialogas: politika ir švietimas“, įgyvendinamo pagal ES užimtumo ir socialinio solidarumo programą PROGRESS (2007-2013)

Daugiau informacijos apie šią programą ieškokite interneto svetainėje adresu: http://ec.europa.eu/employment_social/progress

Projektą įgyvendina

Lietuvos žmogaus teisių centras
www.manoteises.lt

Lygių galimybių kontrolieriaus tarnyba
www.lygybe.lt

Lygių galimybių plėtros centras
www.gap.lt

Kompaktinės plokštelės leidyba finansuojama iš Lietuvos Užsienio reikalų ministerijos remiamo projekto „Lietuvos NVO ir jaunimo informavimas apie Vystomąjį bendradarbiavimą“, įgyvendinamo pagal Lietuvos vystomojo bendradarbiavimo programą

Projektą vykdo

Nacionalinė nevyriausybinių Vystomojo bendradarbiavimo organizacijų platforma

Leidinio ir kompaktinės plokštelės sudarytojos:
Margarita Jankauskaitė, Virginija Aleksejūnė, Vilana Pilinkaitė-Sotirovič

Redaktorė Marytė Slušinskaitė

Leidinio ir kompaktinės plokštelės dizainą sukūrė kūrybinė grupė MAMAIKA

Viršelio dizainui panaudotos Evelinos Savickaitės, Eglės Aukštakalnytės-Hansen, Bethany Carlson, Nikita Golovanov fotografijos

Už šio leidinio turinį atsakingos tik jo sudarytojos; jame išsakyta pozicija nebūtinai atspindi Europos Komisijos nuomonę

ISBN 978-9955-805-05-2
© Lygių galimybių plėtros centras, 2008

1992 metais pasaulio viršūnių susitikime Rio de Žaneire darnus vystymasis buvo įteisintas kaip pagrindinė ilgalaikė visuomenės vystymosi ideologija. Lietuvos nacionalinėje darnaus vystymosi strategijoje jis aiškinamas kaip kompromisas tarp aplinkosauginių, ekonominių ir socialinių visuomenės tikslų, sudarančių galimybes dabartinei ir ateinančioms kartoms pasiekti visuotinę gerovę neperžengiant leistinų poveikio aplinkai ribų.

Darnaus vystymosi iššūkiai išsivysčiusioms ir besivystančioms valstybėms skiriasi. Opiausios besivystančių valstybių problemos – didelis skurdas, moterų diskriminacija, švietimo, medicinos sistemų trūkumai, o išsivysčiusios valstybės skubiai turi spręsti intensyvaus gamtos išteklių naudojimo ir aplinkos teršimo klausimus.

Roberto Burgos S. nuotr. | Stock.XCHNG

Darnaus vystymosi tikslai siejasi ir su kitu svarbiu iššūkiu globaliame pasaulyje – įtvirtinti universalias nuostatas, jog svarbiausia humanistinė vertybė yra žmogaus teisės, demokratija bei visų žmonių lygybė. Šių tikslų neįmanoma pasiekti be plataus visuomenės dalyvavimo tiek priimant svarbius sprendimus, tiek įtvirtinant šias nuostatas gyvenimo praktikose. Todėl kalbant apie darnaus vystymosi ir demokratijos plėtros perspektyvas ypač daug dėmesio turi būti skiriama visuomenės švietimui.

Jūsų rankose – mokymo priemonė, kurią sudaro kompaktinė plokštelė ir leidinys, savo turiniu papildantys vienas kitą. Jų sukūrimą parėmė Europos Komisija ir Lietuvos Respublikos užsienio reikalų ministerija. Mokymo priemonė skirta mokytojams, moksleiviams ir visiems, siekiantiems, kad darnaus vystymosi bei žmogaus teisių nuostatos taptų neatsiejama mūsų kasdienybės dalimi. Joje rasite teisinės ir teorinės informacijos, interaktyvių užsiėmimų pavyzdžių, vaizdinės medžiagos bei temų diskusijoms, kurios, kaip tikimės, skatins pastabumą egzistuojančioms problemoms ir atsakomybę už savo veiksmus bendruomenės, šalies ir pasaulio mastu.

Malonios Jums kelionės į darnos ir lygybės šalį!

Evelinos Savickaitės nuotr.

Turinys

06.....Darnus vystymasis

07.....Aplinkosauga

11.....Ekonominė ir socialinė darna

12.....Diskriminuoti negalima, integruoti

12.....Bendrosios nuostatos

13.....Vaizdų kalba

20.....Užsiėmimai

38.....Priedai

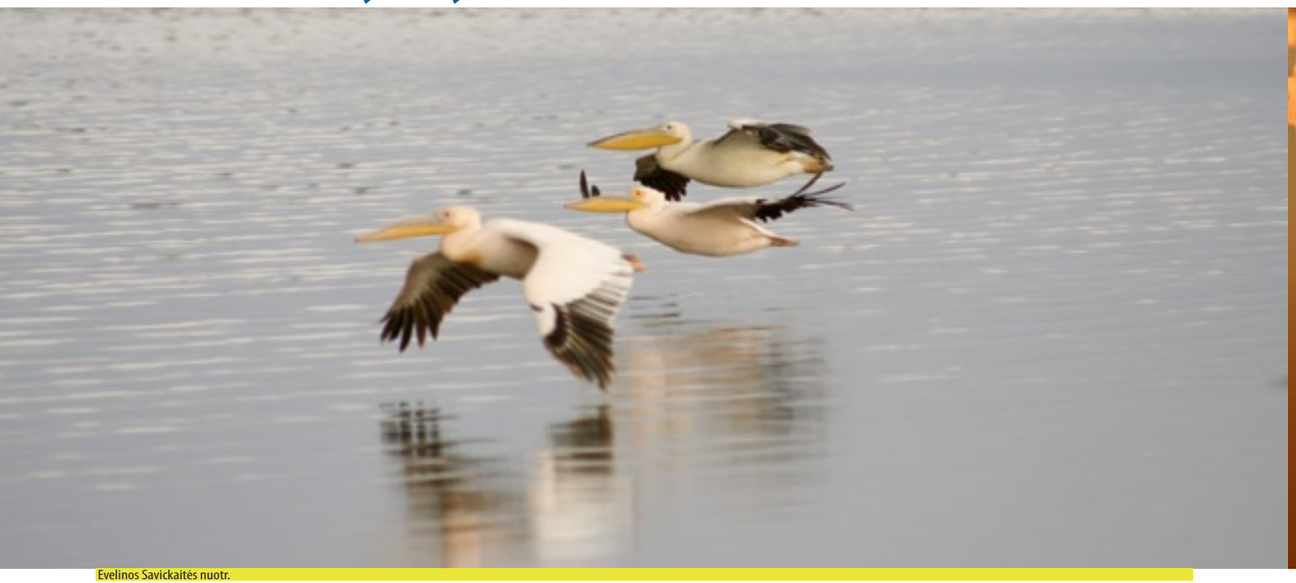
53.....Informacijos šaltiniai

Darnus vystymasis

Darnaus vystymosi sąvoka apima 3 lygiaverčius komponentus – aplinkosaugą, ekonominį ir socialinį vystymąsi.

- **Aplinkosaugoje** darnus vystymasis siejamas su būtinybe išsaugoti biologinę rūšių įvairovę, esmines ekosistemas bei ekologinius procesus ir kuo ilgesnį žmonijos egzistavimą.
- **Ekonomikoje** darniu vystymusi siekiama užtikrinti, kad ateities kartų asmeninės pajamos nebūtų mažesnės nei dabartinių kartų.
- **Socialinis** darnaus vystymosi aspektas siejamas su glaudžių bendruomeninių ryšių ir santykių išsaugojimu.

Darnaus vystymosi iššūkiai išsivysčiusioms ir besivystančioms valstybėms skiriasi. Opiausios besivystančių valstybių problemos

Evelinos Savickaitės nuotr.

– dideli skurdo mastai, moterų diskriminacija, švietimo, medicinos sistemų trūkumai, o išsivysčiusios valstybės skubiai turi spręsti intensyvaus gamtos išteklių naudojimo ir aplinkos teršimo klausimus.

Išsivysčiusioms valstybėms taip pat tenka pareiga padėti besivystančioms šalims, kurių gyventojai susiduria su dideliais ekonominiais ir socialiniais sunkumais. Tapusiai Europos Sąjungos nare Lietuvai ši atsakomybė taip pat teko. Europos Sąjungos vyriausybės teikia daugiau nei pusę pasaulio pagalbos ir žada ją didinti ateityje. 2005 metais Europos Sąjunga paskelbė, kad kova su pasaulio skurdu yra ne tik moralinė jos pareiga, ji padeda kurti stabilesnį, taikesnį ir išsivystymo požiūriu lygesnį pasaulį.

Aplinkosauga

Nesirūpindami gamtos saugumu, vargu ar galėsime planuoti darnią ekonominę ir socialinę mūsų visuomenės plėtrą. Įvykus ekologinei katastrofai ji tiesiog bus neįmanoma. Todėl aplinkosaugos problemos pasaulio mastu kelia ypač didelį susirūpinimą.

Klimato kaita

Žiniasklaidoje ir politinių lyderių susitikimuose vis dažniau kalbama apie globalų atšilimą. Nesiimant būtinų priemonių, po kelių dešimčių metų teks gyventi visai kitokiame pasaulyje. Bus karščiau, tirpstant ledynams dėl pakilusio vandens lygio kai kurios salos ir pakrantės išnyks. Padaugės audrų, potvynių, kaitros bangų ir sausrų.

absorbuoja ir atgal atspindi šilumą atmosferoje akumuliuojančios dujos: anglies dvideginis, vandens garai, azoto suboksidai, metanas ar ozonas. Tai natūralus procesas. Jis vadinamas *šiltnamio efektu*, kuris daro įmanomu gyvenimą mūsų planetoje. Be šių dujų savybių temperatūros vidurkis Žemėje būtų vos –18 laipsnių Celsijaus.

Tačiau per pastarąjį amžių žmogaus veiklos įtakoje šilumą akumuliuojančių dujų lygis atmosferoje tapo didesnis nei per paskutinius 650 000 metų! Degindami gamtines dujas, naftos produktus, akmens anglį, kad išgautume energiją, į atmosferą išleidžiame didelį anglies dvideginio kiekį, kuris sudaro 80 procentų visų šilumą akumuliuojančių dujų. Kitos šilumą akumuliuojančios dujos išskiriamos gamybos ir žemės ūkio veiklos procese, sąvartynuose. Dėl to vidutinė temperatūra pasaulyje pakilo 0,74 laipsnių Celsijaus, o vidutinė temperatūra Europoje – 1 laipsniu Celsijaus.

Nikita Golovanov nuotr. | Stock.XCHNG

Daugelyje regionų ims trūkti maisto ir vandens. Kai kurios karščiui jautrios augalų ir gyvūnų rūšys, pavyzdžiui, baltosios meškos ir pingvinai tiesiog išnyks. Tačiau mūsų galioje užkirsti tam kelią. Ir čia svarbus kiekvieno individualaus žmogaus ir viso pasaulio gamintojų bei vyriausybių pasiryžimas kovoti su klimato kaita.

Poveikį klimato kaitai daro mums būdingi gamybos ir energijos naudojimo būdai. Ji priklauso nuo to, kaip gaminame elektrą, apšildome gyvenamąsias patalpas, kaip dirba fabrikai, kokiu kuru varomos mašinos ir atostogų mus skraidinantys lėktuvai. Keisdami savo įpročius ir mažindami energijos sąnaudas mes galime sumažinti anglies dvideginio ir kitų šiltnamio efektą sukuriančių dujų išmetimą į atmosferą.

Klimatas kinta ir dėl gamtinių priežasčių. Tačiau pastarojo laikotarpio faktai rodo, jog šalia natūralių vis stipriau reiškiasi veiksniai, kuriuos įtakoja žmonių įpročiai, pramonės ir žemės ūkio veikla. Saulės spinduliuojamas karštis įkaitina žemės paviršių. Pakilus temperatūrai ši kaitra siunčiama atgal į atmosferą. Dalį jos

Apie klimato kaitą svarbu žinoti dabar, nes ateityje padėtis gali būti dar sudėtingesnė. Kompaktinėje plokštelėje rasite porą interaktyvių užsiėmimų – *Koks yra klimato kaitos poveikis?* ir *Klimato kaita. Faktai*. Juos galite panaudoti pamokose diskutuodami su moksleiviais klimato kaitos klausimais.

Darbą su auditorija galite pajvairinti ir pratimu *Mūsų ateitis* (p. 30), o ekologijos klausimų aptarimui pritaikyti pratimus *Teiginių aptarimas* (p. 23) bei *Kūrybinis užsiėmimas* (p. 26).

Paskatinkite moksleivius dalyvauti ekologinėje akcijoje. Knygelės prieduose rasite lentelę *Sustabdykime klimato kaitą!* (p. 39), kuri padės Jums šią veiklą organizuoti.

Didžiausias iššūkis ir tikslas – darna

Darnos idėja remiasi suvokimu, jog išteklius išeikvojame greičiau nei pavyksta juos atnaujinti. Darniame pasaulyje visuomenės poreikiai ir gamtos galimybės tenkinti juos yra subalansuoti. Kai žmonijos norai viršija tai, ką gamta gali nuolat tiekti, gamta išsekinama. Mažėja ne tik mineralų, rūdos, naftos ištekliai. Pastaruoju metu pereikvojami ir normalionis sąlygomis atsistatantys gamtos turtai – senka žuvies ištekliai, nyksta įvairios gyvūnų rūšys, miškai, mąžta gruntinio vandens santalkos, didelį nerimą kelia klimato pokyčiai dėl padidėjusio anglies dvideginio kiekio.

Mūsų išlikimas tiesiogiai priklauso nuo gamtinių turtų. Todėl sistemingas jų pereikvojimas kelia grėsmę žmonių gerovei. Nykstant gyvenimo šaltiniams, ištekliai tampa labai brangūs arba tiesiog nepasiekiami, o jų stygius sukelia socialinius konfliktus. Gamtinių išteklių pereikvojimo problemą pagilina ir auganti populiacija bei kintantis ir vis didesnius reikalavimus gamtai keliantis žmonių gyvenimo būdas.

Darnos garantas – išteklių apskaita

Siekiant tvarumo labai svarbu kontroliuoti žmonių vartojimo ir šiukšlių išmetimo mastus. Jeigu vyriausybės bei verslo vadovai nežino, koks yra panaudojamų išteklių ir atsargų santykis, pereikvojimas tampa nevaldomas. O didėjantis gamtinių išteklių stygius mažina gamtos galimybes tenkinti žmonijos poreikius.

Ekologinio pėdsako nustatymas padeda apskaičiuoti turimus išteklius ir pradėti argumentuotas diskusijas darnios plėtros klausimais. Jis parodo, kiek kartų greičiau naudojame gamtinius išteklius, nei pastarieji gali atsistatyti. Tai – matas, rodantis, kiek, kas ir kokių išteklių naudoja, ir kokiu mastu žmonės dominuoja biosferoje laukinės gamtos sąskaita. Šios sąsajos skatina sprendimų priėmėjus atsakingiau formuoti politiką, kuri leistų puoselėti socialinį ir aplinkosauginį teisingumą.

Ekologinis pėdsakas

Ekologinis pėdsakas[1] – tai matas, rodantis, kiek biosferos išteklių – derlingos žemės ir jūros plotų – reikia tam, kad būtų patenkinti žmonių vartojimo poreikiai ir absorbuotos jų paliekamos šiukšlės. 2003 metais pasaulio ekologinis pėdsakas buvo 14,1 milijardų globaliųjų hektarų arba 2,2 globaliojo hektaro vienam asmeniui (globalusis hektaras – tai vidutinius pasaulio poreikius išreiškiantis matas). Tačiau bendras produktyvių sričių plotas 2003 metais buvo tik 11,2 milijardų globaliųjų hektarų arba 1,8 globaliojo hektaro vienam asmeniui. Žmonija suvartoja daugiau, nei planeta gali sukurti.

Ekologinis pėdsakas įskaičiuoja visus pasėlius, ganyklas, miškus, žuvininkystės plotus, kurių reikia, kad būtų pagamintas maistas, įvairūs pluoštai, naudojami energijos šaltinių infrastruktūrai palaikyti, o taip pat atliekoms, susidarančioms panaudojus šiuos šaltinius, absorbuoti. Žmonės naudojasi ištekliais visame pasaulyje, todėl ekologinis pėdsakas yra tų sąnaudų suma.

Pirmą kartą istorijoje ekologinis žmonijos pėdsakas tapo didesnis nei biologinis planetos pajėgumas septintajame praeito amžiaus dešimtmetyje. Nuo to laiko išteklių pereikvojimai kiekvienais metais darėsi vis didesni, o 2003 metais sudarė 25 procentus. Tai reiškia, kad Žemei prireikė beveik 15 mėnesių tam, kad atstatytų išteklius, kuriuos žmonės suvartojo per 12 mėnesių.

[1] Daugiau informacijos apie ekologinį pėdsaką rasite tinklalapyje: *Global Footprint Network* http://www.footprintnetwork.org/gfn_sub.php?content=footprint_overview

Botond Ferenczy nuotr. | Stock.XCHNG

Kaip ekonomika gali funkcionuoti nuolatinio pereikvojimo sąlygomis? Ilgus tūkstantmečius Žemė kaupė ekologinius išteklius, pavyzdžiui, miškus arba žuvų santalkas. Ribotą laiką šios atsargos gali būti naudojamos sparčiau nei sugeba atsistatyti, o anglies dvideginis gali būti išmetamas į atmosferą intensyviau nei aplinka sugeba jį neutralizuoti. Jau tris dešimtmečius mes pereikvojame išteklius, sekindami gamtos turtus ir teršdami orą. Nebegalime to daryti ilgiau, nesekindami planetos ir nesukeldami grėsmės biologiniam jos atsinaujinimui.

Šalies ekologinis pėdsakas parodo, kiek vidutiniškai šalies gyventojui tenka gamtos plotų, reikalingų vartojimo poreikiams patenkinti: pasėlių (maistui, gyvulių šėrimui, pluošto auginimui, aliejaus gamybai), pievų ir ganyklų (gyvulių auginimui mėsai, kailiui/odai, vilnai ir pieno gamybai), miškų (medienai, medienos pluoštui, kurui, popieriui). Jis įvertina ir erdvę, reikalingą anglies dvideginiui, išsiskiriančiam deginant naftos kurą, absorbuoti. Įskaičiuojamos ir atominių bei hidroelektrinių sąnaudos, įvairių prekių gamyba bei paslaugos.

Šalies biologinis pajėgumas priklauso nuo biologiškai produktyvių hektarų šalies teritorijoje skaičiaus, pobūdžio ir vidutinio derlingumo. Intensyvesnis žemės naudojimas gali padidinti derlių, tačiau jeigu derlingumo kėlimui naudojami papildomi ištekliai (cheminės trąšos, energijai imli technika ir pan.), tai padidina ir ekologinį pėdsaką. Ekologinio deficito šalys naudoja daugiau biologinių išteklių nei gali pasiūlyti žemė jų šalies teritorijoje. Ekologinio kredito šalys palieka mažesnį pėdsaką nei leidžia jų šalies žemės biologinės galimybės.

Kompaktinėje plokštelėje rasite daugiau informacijos apie pasaulio valstybių ekologinį pėdsaką – *Ekologinis pasaulio pėdsakas*. Remdamiesi šia informacija su moksleiviais galite pasvarstyti, kokių šalių ekologinis pėdsakas yra didesnis, kodėl vienos valstybės sunaudoja daugiau gamtos išteklių nei kitos, ką tai reiškia darnaus vystymosi kontekste, kaip tai atsiliepia gamtai.

Ekologinį deficitą patiriančios šalys išteklius gali tvarkyti keliais būdais: kiekvienais metais savo gamtinius turtus eikvoti greičiau nei gamta atstato ir išniokoti, pavyzdžiui, esamus miškus, užuot panaudojus tik kiekvienais metais užauginamą derlių; gali pagaminti daugiau atliekų nei ekosistema jų teritorijoje pajėgia absorbuoti; gali importuoti išteklius iš kitų valstybių. Šalys ekologinės kreditorės šelpia gamtiniais ištekliais, tačiau tai nebūtinai reiškia, kad visi jų ištekliai yra gerai valdomi ir nekelia grėsmės gamtai.

Kalbant apie nuolatinį pereikvojimą, ir šalims skolininkėms, ir kreditorėms svarbu suvokti, kokie svarbūs yra gamtos turtai ekonominio konkurencingumo ir nacionalinio saugumo prasme. Jei nepakeisime gyvenimo būdo, net optimistiškiausiomis prognozėmis 2050 metais žmonijai prireiks dvigubai daugiau išteklių nei Žemė gali pagaminti. Toks pereikvojimo lygis kelia grėsmę biologinei įvairovei, negrįžtamai žaloja ekosistemą, kelia grėsmę jos gebėjimui atsinaujinti. Vienintelė alternatyva – liautis tai daryti. Todėl svarbu ne tik kelti ekologinės sistemos produktyvumą, bet ir mažinti ekologinį pėdsaką.

Kompaktinėje plokštelėje rasite *Ekologinio pėdsako skaičiuoklę*. Pasinaudojęs(-usi) ja kiekvienas(-a) gali pasiskaičiuoti savo ekologinį pėdsaką ir pamąstyti, kaip būtų galima jį sumažinti.

Kokia ekologinio stabilumo kaina?

Kuo greičiau liausimės piktnaudžiavę gamtos ištekliais, tuo mažiau rizikuosime rimtai pakenkti ekologinei sistemai, ir sumažės su tuo susiję kaštai. Kovojant su pereikvojimu reikalingos didelės finansinės investicijos, kurios ilgalaikėje perspektyvoje atsimokėtų su kaupu. Tačiau tam, kad kapitalo srautai būtų nukreipti reikiama linkme, būtina įveikti kelias kliūtis:

1. Grynųjų pinigų cirkuliavimo problemą – tam, kad išvengtume kaštų ateityje, turime investuoti dabar.
2. Šalių biudžetuose niekada nėra atliekamų lėšų, nes esamos naudojamos neatidėliotinoms krizėms spręsti, o tai atitraukia dėmesį nuo struktūrinių problemų.
3. Pirminiai investuotojai gauna nepakankamą tiesioginę grąžą.

Svarbu nustatyti, koks bendrojo nacionalinio produkto procentas turi būti investuotas į ekologinio pėdsako sumažinimo ir biologinių pajėgumų padidinimo projektą. Ilgalaikės investicijos būtinos įvairiose srityse: švietimo, technologijų vystymo, miestų ir šeimos planavimo, išteklių sertifikavimo bei naujų verslo ir finansinės rinkos modelių plėtojimo. Anksčiau užsitęsęs išteklių pereikvojimas sąlygodavo vietinės ekonomikos griūtį. Jei nenorime, kad šis scenarijus pasikartotų pasaulio mastu, turime galvoti ne apie tai, kiek kainuos gamtinių išteklių pereikvojimo pašalinimas, o apie tai, kokių kaštų pavyks išvengti tai padarius.

Visuomenė turi apsispręsti, kokiu mastu turi būti sumažintas ekologinių išteklių pereikvojimas, kaip jo kaštai turi būti pasidalyti tarp šalių ir kada šie tikslai turi būti pasiekti. Ekologinio pėdsako analizė padeda pasverti konkretaus sprendimo pasekmes.

Veiksniai, apibrėžiantys ekologinio pereikvojimo mastus arba ekologinį valstybės deficitą.

Trys pirmieji sąlygoja ekologinį pėdsaką:

1. **Gyventojų skaičius.** Gyventojų skaičiaus augimas gali būti sumažintas. Trys pagrindiniai tai laiduojantys veiksniai: mažesnį vaikų skaičių auginančių šeimų skatinimas, išsilavinimo, ekonominių galimybių moterims užtikrinimas ir geresnė sveikatos apsauga.

2. **Paslaugų ir prekių vartojimo lygis.** Galimybė mažinti vartojimo apimtis iš dalies priklauso nuo asmens ekonominės padėties. Žmonės, gyvenantys ties ar žemiau minimalaus pragyvenimo lygio ribos, turi didinti savo vartojimo mastus, kad išbristų iš skurdo. Tačiau pasiturintys asmenys savo vartojimą galėtų sumažinti ne pakenkdami, o tik pagerindami savo gyvenimo kokybę.

3. **Ekologinio pėdsako intensyvumas.** Išteklių, naudojamų prekių gamybai ir paslaugoms, kiekis gali būti ženkliai sumažintas. Šių tikslų galima siekti įvairiais būdais: efektyviau naudojant energiją gamyboje ir namuose, mažinant atliekų kiekį ir perdirbant šiukšles, mažinant automobilių kuro sąnaudas ir atstumus, kuriais transportuojamos prekės. Verslas palaiko išteklius tausojančias technologijas remiančią vyriausybės politiką, jeigu ši yra ilgalaikė, nuosekli ir reaguojanti į vartotojų spaudimą.

Kiti du veikniai sąlygoja biologinio pajėgumo lygį:

4. **Biologiškai produktyvių sričių plotus** galima padidinti išmintingai panaudojant jau esamus ir atgaivinant nualintas žemes. Terasų ir drėkinimo sistemos suteikia galimybę produktyviau panaudoti sklypus. Tačiau svarbiausia užtikrinti, kad dėl urbanizacijos, dirvos druskėjimo ar virtimo dykuma nebūtų prarandami biologiškai produktyvūs plotai.

5. **Hektaro biologinis produktyvumas** priklauso ir nuo ekosistemos savitumų, ir nuo panaudojimo būdų. Žemės ūkio technologijos gali padidinti produktyvumą, bet gali jį ir sumažinti. Intensyviu energijos ir trąšų naudojimu pagrįstos žemės ūkio technologijos gali padidinti derlių gilindamos ekologinį pėdsaką, o taip pat keldamos pavojų išsekinti dirvą, dėl ko ilgainiui staiga sumažėja derlingumas. Tačiau biologinis produktyvumas gali būti užtikrintas saugant dirvą nuo erozijos ir kitokių pakenkimų, tausojant upių baseinus, pelkes ir ežerus, kurie formuoja tyro vandens sistemą ir užtikrina miškų bei žuvų veisimosi plotų išlikimą. Sumažėjęs poveikis klimato kaitai ir mažesnis toksinių, ekologinę sistemą žalojančių cheminių medžiagų naudojimas taip pat padeda išsaugoti derlingumą.

Evelinos Savickaitės nuotr.

Ekonominė ir socialinė darna

2000 metų rugsėjo mėnesį 189 pasaulio šalių vadovai pritarė Tūkstantmečio deklaracijai, kurioje pabrėžiamas siekis panaikinti ypač gilų skurdą ir badą bei įgyvendinti žmonijos vystymosi ir žmogaus teisių tikslus. Šiame tarptautiniame dokumente keliamas tikslas nuo 1990 iki 2015 metų perpus sumažinti gyventojų, kurių pajamos sudaro mažiau nei 1 JAV doleris per dieną, ir badaujančių žmonių skaičių. Tačiau nepaisant pažangos situacijos analizė rodo, kad norint įgyvendinti užsibrėžtus tikslus dar daug kas turi būti padaryta.

Badas

Kiekvieną dieną pasaulyje badauja 854 milijonai žmonių. Jie sudaro 17 procentų visų mūsų planetos gyventojų, kurių skaičius didėja[2]. Tai prabloškiantis faktas, nes pasaulyje pagaminama dukart daugiau maisto, nei reikia visiems gyventojams išmaitinti. Tačiau badas išlieka grėsminga daugelio žmonių kasdienybe, ne visi gali gauti maisto arba neturi išteklių, leidžiančių pasirūpinti savimi ir šeima.

- Kiekvieną dieną nuo bado miršta beveik 16 000 vaikų: po vieną vaiką kas penkios sekundės.
- Kas penktas žmogus besivystančiose šalyse nuolat gyvena pusbadžiu.
- Nuolatinis badas atima daugiau gyvybių nei ligos, katastrofos ir karai.

Esama daug priežasčių, dėl kurių pasaulyje vis dar yra badaujančiųjų. Pirma, apie 70 procentų kenčiančių nuo bado žmonių gyvena kaimuose, kuriuose trūksta dirbamos žemės, vandens, trąšų ir javų sėjai. Šią padėtį apsunkina žemės grobimo, nusavinimo, neteisingo paveldėjimo praktikos, kurios diskriminuoja moteris. Nesąžiningos prekybos, subsidijų taisyklės ir maisto naikinimas taip pat silpnina skurstančių šalių agrarinę kultūrą ir apsunkina saugios ir stabilios maisto tiekimo sistemos sukūrimą. Svarbu ir tai, kad nėra mechanizmų, galinčių priversti vyriausybes laikytis įsipareigojimų. Prieš 10 metų pasaulio lyderiai sutarė siekti, kad iki 2015 metų alkstančiųjų skaičius sumažėtų perpus, tačiau šiuo laikotarpiu bado mažėjimo procesas vyksta lėčiau nei praėjusius du dešimtmečius. Tai verčia nerimauti, nes badas tampa vis rimtesne problema pasaulio mastu.

Teisė į maistą

Gimdamas kiekvienas žmogus įgyja teisę į maistą. Tai pati fundamentaliausia žmogaus teisė. Be maisto negalime gyventi, veikti. Badas atbukina protą, stabdo vystymąsi ir visuomenės našumą. Jis atima daugiau gyvybių nei AIDS, maliarija ir tuberkuliozė kartu paėmus.

1948 metais Jungtinės Tautos galimybę gauti tinkamą maistą įtvirtino kaip individualią teisę ir kolektyvinę atsakomybę. *Visuotinės žmogaus teisių deklaracijos* 25.1 straipsnyje teigiama, kad: „Kiekvienas žmogus turi teisę į pakankamą gyvenimo lygį, kuris garantuotų jo ir jo šeimos sveikatą ir gerovę, ir ypač į maistą...“ Teisė į maistą yra įtvirtinta ir *Konvencijoje dėl visų formų diskriminacijos moterims panaikinimo* (14 straipsnis g/h), *Vaiko teisių konvencijoje* (24 straipsnis c). (Išsamiau su dokumentais galite susipažinti kompaktinės plokštelės bibliotekoje). Tačiau ar visada ši teisė yra įgyvendinama?

[2] FAO, *The State of Food Insecurity in the World*, 2007.

Skurdas – kaip ir vergija ar aparteidas – nėra natūralus. Jį sukūrė žmonės, todėl ir panaikintas jis gali būti tik žmonių pastangomis. Skurdo įveikimas nėra labdara. Tai – teisingumo veiksmas. Tai – fundamentalių žmogaus teisių, teisės į orumą ir visavertį gyvenimą apsauga.

Nelsonas Mandela

Tarptautiniu mastu žmogaus teisių standartai yra įtvirtinti *Visuotinėje žmogaus teisių deklaracijoje*. Tai tarptautinis teisinis dokumentas, kuriam vyriausybės savanoriškai pritaria. Vos tik pasirašiusios jį vyriausybės yra įpareigojamos *gerbti*, *saugoti* ir *vykdyti* šias teises. Kalbant apie teisę į maistą, tai reiškia:

- **Gerbti:** valstybės privalo vengti teisių į maistą pažeidimo, t.y. moterų diskriminacijos arba žmonių nuvarymo nuo žemės jėga. Besivystančių šalių vyriausybės neturėtų pažeidinėti prekybos, subsidijų teikimo, maisto naikinimo taisyklių.
- **Saugoti:** korporacijos ar kariuomenės turi vengti teisės į maistą pažeidimų, o vyriausybės privalo reguliuoti šių struktūrų veiklą.
- **Vykdyti:** valstybės privalo imtis pozityvių veiksmų, kad visuotinė teisė į maistą būtų įgyvendinta.

Ruošdamiesi pamokoms pasinaudokite kompaktinėje plokštelėje skyreliuose *Mitai apie badą*, *Faktai apie badą. Ar žinai?* ir knygelės prieduose pateikta medžiaga: *Pasaulio maistas* (p. 40). Galite taip pat panaudoti užsiėmimus *Pinigai išlaidoms* (p. 44), *Skurdo horoskopas* (p.46), *Teiginių aptarimas* (p. 23).

Diskusijas auditorijoje padės paskatinti kompaktinėje plokštelėje skelbiamos *Tikros istorijos* – pasirinkite, kurios iš jų labiausiai tinka aptariamoms temoms.

Plačiau apie Vystomąjį bendradarbiavimą – kompaktinės plokštelės bibliotekoje: *Apie Europos Komisijos teikiamą humanitarinę pagalbą, Europos konsensusas dėl vystymosi, Tvari ateitis mūsų rankose, Nuotraukų albumas.*

Diskriminuoti negalima, integruoti

Bendrosios nuostatos

Visuotinė žmogaus teisių deklaracija bei *Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių konvencija*[3] sukūrė teisines prielaidas demokratinėms nuostatoms įtvirtinti. Diskriminacija ir priekabiavimas Europos Sąjungoje yra neteisėti. Prie vyrų ir moterų lygių teisių įstatymų, kurie galioja jau ne vieną dešimtmetį, 2000 metais prisidėjo nauji Europos Sąjungos įstatymai, kurie draudžia diskriminaciją dėl kitų pagrindų[4]. Juos privalo priimti visos Europos Sąjungos šalys.

Lietuvoje diskriminaciją dėl lyties draudžiantis *Moterų ir vyrų lygių galimybių įstatymas* įsigaliojo 1999 metais. O *Lygių galimybių įstatymas*, draudžiantis diskriminaciją dėl asmens amžiaus, lytinės orientacijos, rasės ar etninės kilmės, negalios, religijos ar įsitikinimų – 2005 metais. 2008 metais jį papildė nuostata, draudžianti diskriminaciją ir dėl lyties, tautybės, kalbos, kilmės, socialinės padėties ar pažiūrų.

Šie įstatymai draudžia ir tiesioginę, ir netiesioginę diskriminaciją, priekabiavimą. Norėdami plačiau aptarti šiuos klausimus su auditorija pasinaudokite kompaktinės plokštelės *Žodynėliu*.

Apsilankę kompaktinės plokštelės bibliotekoje rasite leidinius *Lygybės įtvirtinimas praktikoje, Koks pozityvių veiksmų vaidmuo?, Lygios galimybės visiems, Lygybė ir įvairovė*, kuriuose plačiau aptariami diskriminacijos prevencijos klausimai.

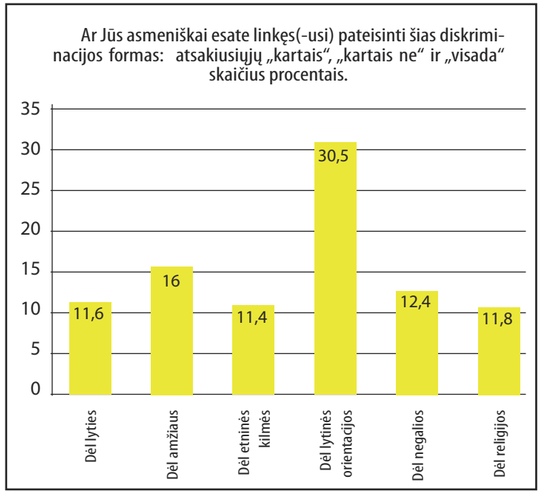
Lietuvai aktualios ne tik įstatymuose įtvirtintos nuostatos, bet ir Europos Sąjungos mastu įgyvendinama politika, kurios tikslas – kova su socialine atskirtimi bei reali visų žmonių integracija. Diskriminacija – tai talentų ir gebėjimų švaistymas. Ji žlugdo ją patiriančius žmones. Dėl diskriminacijos taip pat nukenčia ir visuomenė bei ekonomika. Todėl norėdami susidoroti su šiuolaikinio gyvenimo iššūkiais visiems žmonėms turime suteikti vienodas galimybes.

Europos Komisijos atliktas tyrimas parodė, kad 83 procentai įmonių, taikančių įvairovės politiką, gavo apčiuopiamos naudos, nes joms atsivėrė didesni potencialūs darbuotojų ištekliai, padidėjo darbuotojų motyvacija, atsirado galimybių pritraukti naujoviškai mąstančius žmones. Tyrimai įrodė, jog vertingiausias Europos turtas – nepaprasta žmonių įvairovė. Mūsų skirtumai yra mūsų stiprybė.

Lygių galimybių visiems įtvirtinimo klausimai svarbūs tiek žmogaus teisių, tiek darnaus vystymosi požiūriu. Pagarba žmogaus teisėms bei visuomenės įvairovei yra viena pamatinių demokratinio sambūvio vertybių. Deja, dažnai lygios galimybės telieka deklaracija, o realybėje įvairiais požymiais besiskiriantys žmonės tampa diskriminacijos, stereotipų, išankstinio nusistatymo ar atviros neapykantos aukomis. Diskriminacijai pašalinti vien teisės aktų nepakanka. Daugeliui žmonių lygios galimybės tebėra nepasiekiamos, o Europos (ir Lietuvos) visuomenė netenka jų žinių ir gabumų.

Negalėdami apsiginti ar objektyviai įvertinti tokio elgesio priežasčių, minėtieji asmenys susiduria su socialinės atskirties problemomis, jiems sunkiau įgyti profesiją bei gauti gerą apmokamą darbą, jų dalyvavimas viešajame visuomenės gyvenime yra apribotas, politinio atstovavimo galimybės – menkos. Visuomenės nuomonės apklausos rodo, kad net ir žinodami apie teisės aktais įtvirtintą draudimą diskriminuoti žmonės yra linkę pateisinti kai kurias diskriminacijos apraiškas. Atkreiptinas dėmesys, kad ypač didelė grupė žmonių pateisintų diskriminaciją dėl lytinės orientacijos, kas byloja apie išskirtinai didelį homofobijos lygį Lietuvoje.

[3] Visą jų tekstą rasite kompaktinės plokštelės bibliotekoje.
[4] Šie pagrindai yra – asmens amžius, negalia, lytinė orientacija, rasinė ir etninė kilmė, religija ir įsitikinimai.

Gyventojų apklausa *Įvairių socialinių grupių diskriminacija*, Visuomenės nuomonių ir rinkos tyrimų centras „Vilmorus“, 2006.

Tai, kad diskriminacijos problema yra aktuali, įrodo Lietuvoje atlikti tyrimai, kurių išvadas rasite kompaktinės plokštelės bibliotekoje *Socialinių tyrimų santraukos. 2007 – Europos Lygių galimybių visiems metai*. Rekomenduojame perskaityti ir leidinius *Nematomi piliečiai* bei *Heteronormos hegemonija*, kuriuose nagrinėjami homoseksualių žmonių socialinės atskirties ir teisių apsaugos klausimai.

Lietuvoje kol kas nėra įgyvendinamos pozityvios priemonės atskirų grupių faktinės nelygybės problemoms spręsti, nors teisės aktai tai leidžia. Vyrauja klaidinga nuostata, kad tai gali pažeisti lygių galimybių principą. Tačiau tose užsienio šalyse, kur šios priemonės taikomos, pavyksta sumažinti ne tik diskriminacinių praktikų sukuriamus kaštus[5] (pavyzdžiui, neigiamą poveikį darbo našumui ar streso sukeliamus sveikatos sutrikimus), bet ir įtvirtinti socialinį teisingumą.

Siekiant veiksmingos diskriminavimo prevencijos Lietuvoje svarbus vaidmuo tenka švietimui. Ir ne vien todėl, kad vaikai – tai mūsų ateitis, rytojaus demokratinės visuomenės pagrindas. Jie nėra tik ateitis, bet ir dabartis, kurios vaizdas kelia nerimą. Gyvename ne tik vienoje iš nepakankčiausių visuomenių Europos Sąjungoje, priekabiavimo, užgauliojimo, žeminimo mastais moksleivių tarpe taip pat gerokai pralenkiame kitų valstybių rodiklius[6]. Taigi kitokių, vienais ar kitais bruožais nuo mūsų besiskiriančių žmonių teisių negerbimas turi savo kaštus, ir jie nėra tik ekonominiai. Diskriminacija – arčiau mūsų nei manome ir turime įgusti su ja kovoti.

Antra vertus, esamų nuostatų ar stereotipų kaita nėra paprastas ir greitas procesas. Tam reikia nuoseklių pastangų ir laiko. Dažnai nepakanka vien faktų ar žinojimo; norint suvokti kito žmogaus situaciją, būtina pasitelkti jausmus ir savo patirtį.

Būtent tokio pastabumo lavinimui ir skirti interaktyvieji užsiėmimai. Jų aprašymus rasite specialiame šio leidinio skyriuje (p. 20–36). Diskusijoms galite pasitelkti taip pat skaičiuokles, testus ir istorijas, esančias kompaktinėje plokštelėje. *Kalendorius*, kuriame pažymėtos atmintinos dienos, padės jums organizuoti praktinę moksleivių (ar visos mokyklos) veiklą ir susieti ją su pasauliniu kontekstu. O *Žodynėlis* padės išsiaiškinti pagrindines sąvokas.

Vaizdų kalba

Mus supantys vaizdiniai (televizijos ir lauko reklamos, nuotraukos žurnaluose bei internete, leidinių iliustracijos ir kt.) paveikumu nenusileidžia žodžio įtaigai. Jie yra vienas reikšmingiausių kultūrinių veiksnių, formuojančių mūsų suvokimą. Vaizdiniai tapo neatsiejama kiekvieno žmogaus gyvenimo dalimi: net neskaitančiam laikraščių ar nežiūrinčiam televizijos neįmanoma išvengti to, kas eksponuojama viešosiose erdvėse. Todėl pasklidę pačiais įvairiausiais pavidalais jie formuoja mūsų požiūrį į pasaulį, suvokiamą kaip realybė.

Vyrauja nuomonė, jog vaizdai atspindi tikrovę, ypač jei jie padaryti fotoaparatu ar vaizdo kamera. Taip manyti skatina tai, jog šiuolaikinės technologijos suteikia galimybę ypač tiksliai atkartoti daiktų paviršius ir įamžinti net ir tai, ko paprasta akimi nematome (pavyzdžiui, labai smulkias detales arba panoramas iš paukščio skrydžio). Tačiau negalima pamiršti, jog net ir pačias pažangiausias technologijas valdo žmogus. Tai jis/ji nusprendžia, ką filmuoti/fotografuoti, o ko ne, kokią pasirinkti kompoziciją, apšvietimą, vaizduojamų objektų dydį, ką pabrėžti, o kokias detales palikti fone. Visi šie aspektai svarbūs formuojant vaizdais kuriamas prasmes, todėl jas reikia įgusti priimti kritiškai.

Kompaktinėje plokštelėje pateikiama *Paveikslų galerija*. Ją naršydami rasite nuotraukų, kurias atrinkome norėdami paskatinti diskusijas apie įvairių socialinių grupių reprezentaciją. Žvelgdami į jas pabandykite aptarti:

- Ar nuotraukoje pateikta interpretacija būdinga mūsų žiniasklaidai?
- Kuo šie vaizdai, situacijos, vaizduojamų asmenų pateikimas skiriasi nuo mums įprastų?
- Kokie vaizdų aspektai skatina permąstyti visuomenei būdingą požiūrį į tam tikrų grupių atstovus?

Kompaktinės plokštelės *Videotekoje* rasite dokumentinių siužetų, kuriuose gvildenami įvairūs klausimai, susiję su diskriminacija dėl lyties, amžiaus, negalios, lytinės orientacijos, rasinės ar etninės kilmės, religijos ar įsitikinimų. Jų peržiūras bei žemiau pateiktas ekspertų įžvalgas ir klausimus galite pasitelkti diskusijoms auditorijoje.

[5] Plačiau apie tai leidinyje *Lygybės įtvirtinimas praktikoje. Koks pozityvių veiksmų vaidmuo?* Jį rasite kompaktinės plokštelės bibliotekoje.
[6] Šios problemos plačiau aptariamos leidinyje *Kuriame mokyklą be patyčių*. Jį rasite kompaktinės plokštelės bibliotekoje.

Kitataučiai Lietuvoje (1)

Įžvalgos. Lietuvos visuomenė yra uždara, nenorinti priimti kitokių ir neturinti įgūdžių bei patirties bendrauti su įvairiomis etninėmis, rasinėmis ar religinėmis grupėmis. Rusai, lenkai, karaimai ir kitos tradicinėmis vadinamos etninės mažumos, kurios kaimynystėje gyvena šimtmečiais ir nėra suvokiamos kaip keliančios grėsmę mūsų saugumui, išlikimui, valstybingumui, su priešiškumo apraiškomis susiduria kiek rečiau. Tačiau naujai atvykstantiems imigrantams dėl bendro nepakantumo integruotis yra sunku.

trečios kartos palikuonių ekonominės, politinės, socialinės atskirties. Tokiomis aplinkybėmis augantis nepasitenkinimas ir priešiškumas neskatina dialogo.

Klausimai diskusijai:

- Kas ir kaip Lietuvoje kalba apie kitataučius?
- Ar Lietuvoje susiduriama su etninių mažumų izoliacija?
- Ką žinote apie kitataučių gyvenimą? Kas nulemia vienokį ar kitokį mūsų supratimą?

Eglės Aukštakalnytės - Hansen nuotr.

Vargu ar kaimynystėje gyvenančios kitataučių šeimos kelia lietuvių saugumui didesnę grėmę nei bet kurie kiti kaimynai. Tokių faktų nepateikia ir istorija. Patirtos kolektyvinės tautos traumos siejasi su didelių valstybių invazijomis, bet ne kartu gyvenančiais kitos kilmės žmonėmis.

Klausimai diskusijai:

- Ar atvykstantys iš kitos šalies darbuotojai kelia grėsmę Lietuvai?
- Kaip turėtų jaustis kitataučiai, patirdami psichologinę izoliaciją ir fizinio susidorojimo baimę?
- Ar visuomenėje vyraujančios uždarumo tendencijos motyvuoja kitokios odos spalvos ar religinių įsitikinimų žmones integruotis?
- Ar pasirinkę izoliaciją ir nedalyvavimą viešajame gyvenime kitataučiai gali jaustis saugūs?
- Ar izoliuodama kitataučius visuomenės dauguma bus saugesnė?

Įžvalgos. Izoliuodami kitataučius kuriame prielaidas getams. Vakarų Europos (pavyzdžiui, Prancūzijos) patirtis rodo, jog būtina laiku užtikrinti visavertę etninių mažumų integraciją, jeigu norima visuomenėje išvengti grėsmingų įtampų, kurios kyla dėl antros ir

Pastebėjimas. Žiniasklaida ir pigaus populiarumo siekiantys politikai dažnai reprodukuoja stereotipus apie kitataučius. Tokiais pavyzdžiais galėtų būti rašiniai apie kriminalinius nusikaltimus, kuriuose pabrėžiama čigonų ar čečėnų tautybė arba politiniai debatai demografijos klausimais, kuriuose gąsdinama tautos išnykimu dėl galimos turkų ir arabų imigracijos (2007 metų gegužės 17 dienos Seimo posėdis Nr. 34 (296). Lietuvos visuomenė ir politikai vengia pripažinti rasizmo faktus, juos vertindami kaip paprastą chuliganizmą (nei juodaodės dainininkės Berneen sumušimas Vilniuje, nei skustagalvių išpuoliai prieš užsienio studentus Klaipėdoje nebuvo įvertinti kaip paskatinti rasizmo). Todėl įvairius viešus pasisakymus vertinti reikia labai kritiškai. Pavyzdžiui, kompaktinėje plokštelėje pateiktame siužete pašnekovė netvarką pateikia kaip etninį romų bruožą. Bet ar tarp lietuvių nerastume panašių žmonių? Kodėl kalbėdami apie lietuvius nevalyvumo priežasčių ieškome konkretaus asmens polinkiuose, iš šeimos paveldėtuose įpročiuose, socialiniame kontekste, o samprotaudami apie romus individualių savitumų ir skirtumų nematome?

Religinių tikėjimų įvairovė (2, 3)

Įžvalgos. Lietuvoje praktikuojančios religinės bendruomenės skirstomos į tradicines ir netradicines. Didžioji gyventojų dalis sieja save su krikščioniškomis bažnyčiomis, 79 procentai save laiko Romos katalikais. Mažiau nei 0,5 procento gyventojų laiko save netradicinių religinių bendruomenių nariais. Tačiau sociologai pastebi, jog Lietuvos gyventojų nepakantumas netradicinių religijų išpažintojams yra didelis.

Klausimai diskusijai:

- Kodėl bijomasi kitokių religijų ir jas išpažįstančių žmonių?
- Ką žinome apie kitokias religijas? Iš kur semiamės šių žinių (iš asmeninių kontaktų, mokslinės literatūros, žiniasklaidos)?
- Kaip žiniasklaida pateikia informaciją apie kitokias religijas? Ar šis pateikimas skiriasi nuo informacijos apie Romos katalikų tikėjimą?
- Ko galėtume išmokti iš kitų, netradicinių religijų?
- Kaip yra aprašomi faktai ir kuriamos grėsmės? Kodėl laikraščių penktajame puslapyje nerašoma apie nusižudžiusį kataliką, tačiau Jehovos liudytojo savižudybė ar musulmono nusikaltimas tampa pagrindine naujiena? Kam tai gali būti naudinga?

Evelinos Savickaitės nuotr.

Diskriminacija dėl negalios (4)

Įžvalgos. Lietuvoje įstatymai užtikrina lygių galimybių nuostatas darbo santykiuose, tačiau ekspertai teigia, kad tik 2 procentai neįgaliųjų turi galimybę dirbti ir užsidirbti gyvenimui. Neįgalieji pastebi, kad nėra pritaikytos prieigos į valdžios ar darbo institucijas. Pradėti montuoti liftai ar nusileidimo takeliai iki pabaigos nesutvarkomi (pavyzdžiui, paliekamas 10 centimetrų aukščio laiptelis arba status nusileidimo takelis, kuriuo rizikinga leistis). Viešasis transportas yra palaipsniui pritaikomas neįgaliesiems, tačiau jeigu autobusas nepastatomas prie pat kelkraščio, neįgalieji negali įvažiuoti vežimėliu. Dažnai tenka matyti, kad automobiliai statomi neįgaliesiems skirtose vietose. Tačiau labiausiai turintys negalią žmonės kenčia dėl neigiamo visuomenės požiūrio į juos.

Julia Freeman Woolpert nuotr. | Stock.XCHNG

Neįgalių asmenų integracija vyksta labai vangiai, nes jų beveik nematome bendruose darželiuose, mokyklose; negavę vidurinio išsilavinimo šie asmenys negali studijuoti aukštosiose mokyklose, o studijuojantieji susiduria su įvairiais sunkumais dėl nepritaikytų patalpų. Taigi – neįgalieji dažnai neįgyja tinkamo išsilavinimo ir turi prastas profesines perspektyvas.

Žmonėms su negalia reikia lanksčių darbo formų, o darbdaviai ne visada tam yra pasirengę. Komunikacijos įgūdžių trūksta ir kolegoms, kurie nežino, kaip elgtis, ir dėl to dar labiau komplikuoja situaciją.

Klausimai diskusijai:

- Kodėl visuomenė neigiamai vertina neįgaliuosius?
- Kokių įgūdžių trūksta plačiajai visuomenei, kad suprastų ir būtų jautresnė?
- Kokios priemonės leistų efektyviau integruoti į visuomenę neįgaliuosius – padidintos pensijos, įvairios lengvatos ar geresnės galimybės darbo rinkoje?
- Ar neįgaliesiems skiriamų pensijų, pritaikytų patalpų, specialiai pažymėtų vietų automobilių stovėjimo aikštelėse, viešojo transporto pritaikymo pakanka tam, kad jie pasijustų visaverčiais visuomenės nariais?

Diskriminacija dėl amžiaus (5)

Įžvalgos. Senstanti visuomenė – viena iš opiausių šiuolaikinės Europos problemų. Manoma, kad maždaug po 50-ties metų du trečdaliai Europos gyventojų bus pagyvenę žmonės. Lietuvoje pastebimos tos pačios tendencijos, tačiau propaguojamas jaunystės kultas pagyvenusius žmones verčia jaustis nereikalingais. Tarsi pamirštama, jog senatvė neišvengiama, ir kiekvienas jaunas žmogus pasieks šį amžiaus tarpsnį, nori jis/ji to ar ne.

Pagyvenę žmonės nepasitiki savimi, nes jais nepasitiki visuomenė. Užsisklendę siaurame rate jie atsiriboja nuo viešojo, kultūrinio, ekonominio gyvenimo ir taip susiaurina savo galimybes naudotis paslaugomis, kurios prieinamos kitiems gyventojams. Skurdas ir finansinių išteklių stoka dažnai vertinami kaip pensinio amžiaus žmonių būklės sinonimas, todėl verslas nepakankamai vertina juos kaip perspektyvius klientus. Tačiau visuomenei senėjant vis daugiau vartotojų tampa pagyvenusiais, todėl ribodamos jų galimybes įsigyti prekes arba paslaugas įmonės praranda ir klientus, ir pelną. Pagyvenusio amžiaus klientai pageidauja būti aptarnaujami maždaug vienodo amžiaus žmonių, nes taip jaučiasi labiau suprasti, ir aptarnavimas būna veiksmingesnis. Ar tai nėra ženklas darbdaviams (ypač susijusiems su paslaugų ir prekių sfera) susimąstyti apie aptarnavimo kokybės tobulinimą ir vyresnio amžiaus žmonių priėmimą į darbą.

Kad vyresniojo amžiaus žmonės jaustųsi visaverčiais visuomenės nariais, būtina, ypač kaime, steigti daugiau dienos centrų ir stiprinti socialinių paslaugų tinklą, imtis priemonių, užkertančių smurtą prieš pagyvenusiuosius.

Klausimai diskusijai:

- Kokias kliūtis pagyvenusiems žmonėms visuomenėje sukuria vyraujantis jaunystės kultas?
- Kodėl reikėtų keisti visuomenės ir ypač darbdavių požiūrį į pagyvenusius žmones?
- Kokių priemonių reikėtų imtis, kad būtų skatinama pagyvenusių žmonių aktyvumas ir jaunesnės kartos suinteresuotumas priimti jų iniciatyvas ir pasiūlymus? Kokie galėtų būti tarpusavio bendravimo modeliai ir formos?
- Kaip skatinti kartų bendravimą – kultūros priemonėmis, sportu, kuo dar?

Lyčių stereotipai: kliūtis darniai visuomenės raidai (6)

Įžvalgos. Ekspertų nuomone, ekonominė gerovė, pažangūs įstatymai ar politiniai sprendimai patys savaime neužtikrina vienodų galimybių moterims ir vyrams. Didžiausia kliūtis – tai stereotipinės nuostatos apie moters ir vyro vaidmenis šeimoje, viešajame gyvenime ar profesinėje srityje. Labai dažnai lyčių skirtumai aiškinami fiziologijos, reprodukcinių funkcijų skirtumais, nesuvokiant, kad moterų ir vyrų vaidmenys, moteriškumo ir vyriškumo samprata didele dalimi priklauso nuo kultūrinių, socialinių sąlygų, kurios nuolat kinta. Pasitaiko ir klaidingų lyčių lygybės nuostatos interpretacijų, jog siekiama suvienodinti lytis ar net paversti moteris vyrais. Tačiau nederėtų painioti žodžių *lygūs* ir *vienodi*, nes moterų ir vyrų lygybės principai nesiekia panaikinti skirtumų. Priešingai – vadovaujamasi nuostata, kad nepaisant didelės žmonių įvairovės, kurią be kitų aspektų (rasės, etninės kilmės, amžiaus, negalios) sąlygoja ir lytis, asmenys privalo turėti vienodas galimybes realizuoti savo žmogiškąjį potencialą. Ekonominės ir socialinės permainos vyksta sparčiau nei poslinkiai žmonių mąstysenoje, todėl pasenusios pažiūros tampa rimta kliūtimi, siekiant subalansuoto moterų ir vyrų dalyvavimo profesiniame ir šeimos gyvenime, užtikrinant asmens ir visuomenės gerovę.

Klausimai diskusijai:

- Kokie moteriškumo ir vyriškumo stereotipai vyrauja mūsų visuomenėje?
- Kokios neigiamos lyčių stereotipų pasekmės? Kaip pasireiškia moterų diskriminacija dėl egzistuojančių stereotipų?*
- Kodėl sunku atsikratyti stereotipų? Kas mums trukdo?

* Papildomi argumentai:

- Vidutinis moterų ir vyrų atlyginimų skirtumas (Lietuvoje jis sudaro beveik 20 procentų).
- Darbo rinkos segregacija (pasiskirstymas į vyriškas ir moteriškas profesijas).
- Profesinė, apmokama veikla laikoma vyriška, namuose atliekamas neapmokamas darbas – moterišku.
- Moterys yra labiau išsilavinusi Lietuvos visuomenės dalis (61 procentas visų aukštąjį išsilavinimą turinčių žmonių). Tačiau jos dažniau atlieka rutininį, profesinio augimo (ir aukšto atlyginimo) negarantuojantį darbą, nes yra priverstos nešti dvigubą – profesijos ir šeimos pareigų naštą. Tai žlugdo motyvaciją ir pasitikėjimą savimi.
- Moterys kur kas dažniau susiduria su priekabiavimo, smurto (psichologinio, fizinio, lytinio, ekonominio) ir prekybos žmonėmis problemomis.

Vassiliki Koutsothanasi nuotr. | Stock.XCHNG

Sasan Saidi nuotr. | Stock.XCHNG

Homofobija (7, 8)

Įžvalgos. Apklausos ir tyrimai rodo, jog Lietuvos gyventojai gana priešiškai nusiteikę gėjų ir lesbiečių atžvilgiu, yra linkę pateisinti jų diskriminaciją ir suvaržymus darbo rinkoje. Daugiau nei pusė Lietuvos gyventojų vis dar mano, kad homoseksualumas yra liga, nors Pasaulinė sveikatos organizacija homosekslualumą išbraukė iš ligų sąrašo.

Lietuvos Respublikos Konstitucija užtikrina visų asmenų lygybę prieš įstatymą, saviraiškos ir susirinkimų laisvę. Tačiau pastarųjų metų įvykiai rodo, jog homoseksualiems žmonėms Lietuvoje ypač sudėtinga pasinaudoti šia teise. Dauguma homoseksualių žmonių priversti izoliuotis ir slėptis, – tai jiems sukelia psichologinę įtampą, verčia slopinti savo gyvybinį potencialą, slėptis ar netgi nusižudyti. Gėjų ir lesbiečių atvirumas dažnai iššaukia išankstinį nusistatymą ir homofobiškus išpuolius, tačiau Baudžiamajame kodekse numatyta atsakomybė pažeidėjams taikoma labai retai. Po atsivėrimo ar nesavanoriško atskleidimo didelė dalis patiria patyčias, užgauliojimus ir įžeidinėjimus šeimoje, darbe, mokykloje ar draugų tarpe. Tai verčia daryti išvadą, kad reikalingos programos, keičiančios visuomenės stereotipus ir homofobines nuostatas. Tyrimų rezultatai[7] rodo, jog daugiausia išankstinio neigiamo nusistatymo, kuris dažniausiai pasireiškia moksleivių, studentų ar mokytojų patyčiomis arba moksleivių smurtu, homoseksualūs asmenys patiria mokymo institucijose.

Homofobijos ir homoseksualių žmonių atskirties priežastys yra įvairios, tačiau svarbiausios iš jų – heteronormatyvi ir heteroseksistinė visuomenė, kurioje homoseksualumas stigmatizuojamas, nepageidaujamas, baudžiamas ir diskriminuojamas.

Klausimai diskusijai:

- Kas yra homofobija? Kaip ir kodėl ji pasireiškia?
- Kodėl visuomenė bijo kitos lytinės orientacijos žmonių?
- Kokios priemonės padėtų subręsti visuomenei ir įveikti šią baimę?

Kathy Belge nuotr. | Stock.XCHNG

Kati Garner nuotr. | Stock.XCHNG

[7] Plačiau: *Sociologinių tyrimų santraukos. 2007 Europos lygių galimybių visiems metai*, Vilnius, 2007, p. 13–15.

Užsiėmimai

Rengdami šią priemonę, vadovavomės prielaida, jog dirbsite su jaunimu pamokų ar popamokinės veiklos metu ir organizuosite darbą grupėse.

Darbas grupėse – tai toks darbas, kai žmonės dirba kartu, derindami skirtingus sugebėjimus ir pasitelkdami vienas kito stipriąsas puses. Toks darbas:

• *sustiprina atsakomybę* – kai žmonės jaučia, kad kažką daro, jie įsipareigoja ir rūpinasi gerais darbo rezultatais;

• *gerina komunikacinius gebėjimus* – žmonės turi klausytis ir suprasti, ką sako kiti, būti dėmesingi jų idėjoms ir sugebėti perteikti savo mintis;

• *ugdo bendradarbiavimą* – žmonės greitai įsitikina, jog bendrų tikslų siekti geriau sekasi bendradarbiaujant, o ne konkuruojant tarpusavyje;

• *lavina bendrų sprendimų priėmimo įgūdžius* – žmonės greitai suvokia, jog geriausias būdas priimti sprendimą – atsižvelgiant į visą prieinamą informaciją ir bandant rasti visus tenkinantį sprendimą. Jei kažkas jaučiasi neįtrauktas, jis gali negerbti kitų padaryto sprendimo, todėl sprendimų priėmimo procesas gali sugriauti grupės darbą.

Darbo grupėse technikos

Sėkmingas darbas grupėse remiasi **pokalbiu**, todėl turi būti suformuluoti aiškūs klausimai, kuriems reikia atsakymo, ar aiškiai apibrėžta problema, kuriai reikia sprendimo.

Minčių lietus – tai būdas pateikti naujas temas, paskatinti kūrybiškumą ir greitai išgeneruoti idėjas. Ši technika gali būti panaudota sprendžiant savitas problemas ar ieškant atsakymo į klausimą. Kad darbas vyktų sklandžiai, svarbu:

• Pasirinkti norimą aptarti temą ir pateikti ją klausimo, kuris gali turėti daug galimų atsakymų, pavidalu.

• Užrašyti klausimą, kad kiekvienas galėtų jį matyti.

• Paprašyti dalyvių pasiūlyti savo idėjas ir užrašyti jas (pavieniais žodžiais arba trumpomis frazėmis) ten, kur kiekviena(s) galėtų matyti.

• Baigti *minčių lietų*, kai idėjos pradeda kartotis.

• Aptarti pasiūlymus prašant komentarų.

Būtina atkreipti dėmesį į šiuos pasiūlymus:

• Užrašyti KIEKVIENĄ naują pasiūlymą. Dažnai patys kūrybiškiausi pasiūlymai yra ir naudingiausi bei įdomiausi.

• Negalima komentuoti ar vertinti pasiūlymų, kol nesibaigia minčių užrašinėjimo procesas, negalima kartoti idėjų.

• Visi skatinami dalyvauti.

• Vadovas savo idėjas siūlo tik tuo atveju, jeigu reikia paskatinti grupę.

• Jei pasiūlymas neaiškus, paprašoma paaiškinti.

Rašymas ant sienos yra viena iš *minčių lietaus* formų. Dalyviai savo pasiūlymus surašo ant mažų popieriaus lapelių ir pritvirtina ant sienos. Šio metodo privalumas yra tas, kad dalyviai gali tyliai apmąstyti savo idėjas ir nepatirti kitų idėjų įtakos, o popieriaus lapelius galima perkabinti grupuojant pasiūlymus.

Diskusija yra puikus būdas vedėjui(-jai) ir dalyviams suvokti, koks yra jų požiūris į problemą. Tai labai svarbu aptariant žmogaus teisių, lygių galimybių ir diskriminacijos klausimus, nes dalyviai turi ne tik žinoti faktus, bet ir išsiaiškinti problemą. Naujienos, plakatai ir atvejų analizė yra paranki priemonė paskatinti diskusiją. Paraginti galima pradedant fraze: „Ką jūs galvojate apie....?“

Dūzgiančios grupės metodas taikomas tada, kai grupė neturi jokių idėjų. Dalyvių paprašoma 2–3 minutes pasitarti porose ir tada savo idėjomis pasidalinti su visa grupe. Labai greitai patalpą užtvindo pokalbių dūzgesys, o žmones – idėjos.

Darbas mažomis grupėmis kiekvieną padrąsina dalyvauti ir ugdo bendradarbiavimo įgūdžius. Grupės dydis priklauso nuo to, kiek žmonių dalyvauja užsiėmime ir kiek vietos turima. Mažos grupelės gali susidaryti iš 2–3 žmonių, bet geriausiai dirbti po 6–8. Priklausomai nuo užduoties tikslų, jų darbas gali tęstis 15 minučių, valandą ar net dieną.

Darbas paprastai nebūna produktyvus, jeigu prašoma tik „aptarti klausimą“. Nepriklausomai nuo to, kokia tema nagrinėjama, būtina, kad darbas būtų aiškiai apibrėžtas, ir dalyviai susitelktų ties darbo rezultatais, kuriuos reikia pateikti visai grupei.

Laipsniavimas labai tinka tada, kai norima pateikti specifinę informaciją arba paskatinti tikslingą diskusiją mažose grupėse. Darbui grupėse parengiama po vieną 9 kortelių rinkinį: ant kiekvienos kortelės užrašoma po vieną trumpą su nagrinėjama tema susijusį teiginį. Dalyviai turi juos aptarti ir surikiuoti į eilę pagal svarbumą. Šis laipsniavimas gali būti pateiktas kaip skalė arba trapecija. Formuojant skalę pats svarbiausias teiginys talpinamas viršuje, mažėliau vertingas žemiau ir taip toliau, kol pačioje apačioje atsiduria mažiausiai vertingas teiginys. Formuojant trapeciją svarbiausias teiginys atsiduria viršuje, žemiau – 2 mažiau vertingi, tuomet 3 dar mažiau vertingi, šių apačioje 2 dar mažiau vertingi, kol galiausiai pačioje apačioje pateikiamas mažiausiai vertingas teiginys. Teiginiai retai kada būna vienareikšmiški, todėl trapecijos schema dažnai būna patogesnė. Naudojant ją lengviau pasiekiamas grupės sutarimą. Kitas laipsniavimo variantas būtų parengti 8 korteles ir devintąją palikti tuščią, kad dalyviai patys ją užpildytų teiginiu.

Vaidmenų žaidimas – tai trumpas dalyvių vaidinimas. Didžiąja dalimi tai yra improvizacija, nors vaidindami situacijas žmonės remiasi savo patirtimi. Šio metodo tikslas – atkreipti dalyvių dėmesį į aplinkybes, su kuriomis paprastai jie nesusiduria. Jis gali padėti suprasti situaciją.

• Vaidmenų žaidimas skiriasi nuo simuliacijos, nes pastaroji remiasi griežtu scenarijumi ir nesuteikia tokios plačios laisvės improvizacijai.

• Vaidmenų žaidimo vertė yra ta, kad jis imituoja realų gyvenimą ir gali iškelti klausimų, į kuriuos nėra paprastų atsakymų (tarkim, apie teigiamą arba neigiamą personažo elgesį).

Norint skvarbesnių įžvalgų, pravartu panaudoti vaidmenų apkeitimo techniką. Šį metodą reikia naudoti apdairiai. Pirma, svarbu, kad pasibaigus pratimui žmonės turėtų pakankamai laiko išeiti iš vaidmens. Antra, visi dalyviai turi gerbti kitų jausmus ir socialinę grupės struktūrą. Pavyzdžiui, vaidinant situacijas apie neįgalius, homoseksualius, etninių mažumų atstovus, reikia atsižvelgti į tai, jog grupėje gali būti žmonių, kurie patys yra tokie arba turi vaidinamai žmonių grupei priklausančių giminaičių ar artimų draugų. Jie neturėtų jaustis įskaudinti, atstumti ar paviešinti. Jeigu taip atsitiktų, situaciją būtina vertinti rimtai (atsiprašyti, problemą peradresuoti kaip pavyzdį ir pan.). Svarbu atkreipti dėmesį į stereotipus, nes vaidmenų žaidimas išryškina, ką dalyviai galvoja apie kitus ir ką perteikia pasitelkdami savo gebėjimus vaidinti arba imituoti. Todėl kartais naudinga užduoti klausimą: „Ar manote, kad žmonės, kuriuos suvaidinote, iš tiesų tokie yra realiame gyvenime?“. Edukaciniu požiūriu svarbu, kad dalyviai nuolat prisimintų, jog būtina kritiškai vertinti informaciją, todėl galima pasiteirauti, iš kur jie gavo informacijos, kurios pagrindu plėtoja vaidinamus charakterius.

Simuliacija gali būti vertinama kaip išplėstinis vaidmenų žaidimas, kuriame dalyvauja visi. Šis metodas leidžia saugiai išgyventi sudėtingas situacijas. Tam, kad simuliacijos pavyktų, būtinas tam tikras emocinio įsitraukimo lygis. Dalyviai kažko išmoksta ne tik savo protu, rankomis, bet ir širdimi.

Po simuliacijos ypač svarbu dalyviams aptarti savo jausmus ir pasakyti, kodėl jie pasirinko vienokius ar kitokius veiksmus, kokią neteisybę patyrė, ar priimti sprendimai juos patenkino. Dalyviams reiktų padėti atrasti sąsajas tarp to, kas buvo išgyventa atliekant pratimą, ir realios situacijos gyvenime.

Fotografijos, piešiniai, koliažai. Vaizdiniai yra įtaigi priemonė norint ir pateikti informaciją, ir paskatinti domėjimąsi. Piešimas yra puikus būdas išreikšti save ir komunikuoti ne tik tiems, kurie turi vizualinį suvokimą, bet ir tiems, kurie sunkiai verbalizuoja mintis.

• Paveikslėliai yra labai lanksti priemonė vadovams kuriant savo darbo priemones. Vaizdiniai gali būti surinkti iš įvairiausių šaltinių: laikraščių, žurnalų, plakatų, lankstinukų, atvirukų.

• Paveikslėlius būtina priklijuoti ant vienodo dydžio kartoninių kortelių ir aptraukti permatoma plėvele, kad būtų galima ilgai naudoti ir malonu laikyti rankoje.

• Kitoje paveikslėlio pusėje geriau užrašyti tik numerį, o pavadinimą, informacijos šaltinį ar kitus svarbius duomenis nurodyti kur nors kitur, – kad dalyviai susitelktų ties vaizdiniais ir nebūtų trikdomi kitomis užuominomis.

• Pasirenkant paveikslėlius siekiama įvairovės, – kad būtų atspindėti kuo įvairesni žmonių tapatybės aspektai: lytis, rasė, negalia, amžius, tautybė, religija, seksualinė orientacija, įvairios subkultūros. Reiktų turėti pavyzdžių iš Pietų, Rytų, Šiaurės ir Vakarų, skirtingos gamtinės, socialinės ir kultūrinės aplinkos. Būtina atsižvelgti į paveikslėlių dydį ir spalvą, kurie gali iškraipyti žmonių suvokimą, ir stengtis, kad komplektas būtų kaip galima labiau vienalytis.

Filmai, video- ir radijo spektakliai yra veiksminga priemonė, kalbant apie lygias galimybes ir žmogaus teises. Diskusijos peržiūrėjus/išklausius medžiagą yra puikus startas tolesniam darbui. Peržiūrėjus filmą svarbu aptarti pirminę žiūrovų reakciją, paklausti, kiek filmas atspindi „realų gyvenimą“, ar veikėjai pavaizduoti realistiškai, ar perteiktas tik vienas politinis ar moralinis požiūris.

Laikraščiai, radijas, televizija, internetas. Žiniasklaida suteikia patikimos medžiagos diskusijoms. Visada įdomu aptarti turinį ir jo pateikimo būdus bei analizuoti trūkumus ir stereotipus

Filmų ir fotografijų kūrimas. Šiuolaikinės technologijos suteikia naujų galimybių jauniems žmonėms išreikšti savo požiūrį ir sukurti puikią ekspoziciją. Videolaikai yra patikrintas būdas įveikti barjerus ir prietarus – jie skatina žmones, kurie jokiu būdu nesutiktų kalbėtis akis į akį, kalbėti ir pasidalinti savo įžvalgomis apie tai, kaip jie gyvena ir kas jiems yra svarbu[8].

[8] Daugiau informacijos: *Compass: A Manual on Human Rights Education with Young People*, Council of Europe, 2002.

Mano tapatybės fragmentai 1

Temos: asmens tapatybė, integracija, diskriminacija, savivoka.

Grupės dydis: bet koks dalyvių skaičius.

Trukmė: 30–40 minučių.

Tikslas: apmąstyti asmens tapatybės ir atskirties ar integracijos sąsajas.

Pasirengimas:

- po vieną popieriaus lapą su schema (pateikta prieduose p. 41) kiekvienam(-ai) dalyviui(-ei);
- pagal pavyzdį parengtas kategorijų sąrašas;
- po vieną popieriaus lapą su specialia lentele kiekvienam(-ai) dalyviui(-ei);
- ratu sustatytos kėdės.

Užsiėmimo eiga:

1. Dalyviai susėda ratu.
2. Išdalinami parengti popieriaus lapai.
3. Viduryje lentelės paprašoma įsirašyti vardą, o į kiekvieną iš penkių laukelių – grupės, kuriai dalyvis(-ė) jaučiasi priklausąs(-anti), pavadinimą. Tai daroma spontaniškai – kaip atrodo tuo momentu, nes viskas gali pasikeisti, priklausomai nuo aplinkybių ar šalia esančių žmonių. Jei dalyviai teiraujasi pavyzdžių, galima nurodyti profesiją, religiją, tautybę ir panašiai.
4. Kai visi penki laukeliai užpildyti, pabraukiama pati svarbiausioji iš pažymėtų grupių.
5. Susikaupus bendram darbui paaiškinamos pagrindinės tolesnio veiksmo taisyklės. Vadovas(-ė) vardija įvairias kategorijas. Perskaičius kategoriją visi dalyviai atsistoja; stovėti pasilieka tie, kurie buvo ją parašę. Po kelių sekundžių visi atsisėda, o vadovas(-ė) perskaito kitą kategoriją. Neskubama!

Kategorijos:

- Religija
- Kilmė
- Lytis
- Lytinė orientacija
- Profesija
- Amžius
- Socialinis statusas
- Laisvalaikio pomėgiai
- Šeima
- Draugai
- Mokykla, universitetas
- Sportas
- Pilietinis aktyvumas
- Politiniai interesai
- Kalba
- Mažumos
- Muzika, menai
- Maitinimosi įpročiai (pavyzdžiui, vegetarai)
- Kitos grupės kontekstui tinkančios kategorijos.

Aptarimas ir diskusija:

Pokalbiui su grupe galima pasitelkti šiuos klausimus:

- Ar buvo sunkumų atliekant pratimą?
- Koks jausmas, kai stovi beveik vienas(-a) ir stovi beveik su visa grupe?
- Koks jausmas, kai esi pasodinamas(-a) vienas(-a) ir su didesne dalyvių grupe?
- Ar sužinojote ką nors naujo apie grupės dalyvius?

Pastebėjimas:

Atkreiptinas dėmesys į tai, kad paskutinis klausimas gali sukelti nesusipratimų ar stereotipinių interpretacijų. Todėl svarbu paaiškinti, jog atsistojimas perskaičius kategoriją „lytinė orientacija“ nebūtinai reiškia, jog asmuo yra homoseksualus – vyras/moteris gali save apibrėžti ir kaip heteroseksualų žmogų. Atsistojimas perskaičius religijos ar politikos kategorijas gali taip pat reikšti, jog asmuo yra ateistas arba visiškai nesidomi politika ir panašiai.

Evelinos Savickaitės nuotr.

Mano tapatybės fragmentai 2 (arba Savybių mugė) [9]

Temos: asmens tapatybė, integracija, diskriminacija, savivoka.

Grupės dydis: bet koks dalyvių skaičius.

Trukmė: 20–30 minučių.

Tikslas: apmąstyti grupės tapatybę ir su tuo susijusius stereotipus.

Pasirengimas:

- popieriaus lapai;
- spalvotos moderavimo kortelės;
- lipnioji juostelė arba popierėliai;
- rašikliai;
- šiukšlių dėžė;
- ratu sustatytos kėdės.

Užsiėmimo eiga:

Pirmasis žingsnis – dalyviai susėda ratu ir savarankiškai dirba 5–10 minučių.

Kiekvienas pasirenka vieną iš kategorijų/grupių ir jo/jos tapatybių, kurias užrašė lentelėje atlikdami pratimą *Mano tapatybės fragmentai 1*, ir užrašo po penkis teigiamus ir neigiamus bruožus, kuriuos ji(s) arba visuomenė sieja su šia grupe.

Tai atlikę(-usios) pasirenka tuos neigiamus bruožus, kuriuos mano esant ypač nemalonius ir erzinančius, juos užrašo ant kortelės ar juostelės ir prisiklijuoja prie drabužių. [Dėmesio! Jei kuris nors bruožas pasirodytų per daug žeidžiantis, negalima versti užrašyti jo ant kortelės. Galima patikinti, jog nereikės vaikščioti su tomis etiketėmis visą dieną].

Antras žingsnis – apie 10 minučių vaikščiojama ratu.

Dalyviai ateina į kambario vidurį – į *savybių mugę*, kad susipažintų vienas su kitu pagal naujas etiketes.

Vaikščiodami ratu skaito, ką kiti parašė, teiraujasi, kokiai grupei priklauso jų etiketės, kodėl šiuos bruožus pasirinko.

Aptarimas ir diskusija:

Susėdę į savo vietas dalyviai kalbasi apie tai, kaip jautėsi vaikščiodami su savo etikėtėmis.

Pastebėjimas:

- Šis pratimas yra tiesiogiai susijęs su *Tapatybės fragmentų* pratimu, todėl turėtų būti atliekamas iš karto po jo.
- Labai dažnai dalyviai supyksta dėl to, kad turėjo susidurti su kvailais stereotipais. Būtina padėti jiems formuoti savigarbą ir suteikti galimybę atsikratyti neigiamais bruožais. Diskusija pabaigiama kambario viduryje padedant šiukšliadėžę. Dalyviai vienas po kito gali nusiimti etiketę, suplėšyti ir išmesti. Kai visi tai padaro, padėkojama grupei ir šiukšliadėžė demonstratyviai išnešama.

[9] Daugiau informacijos: *Manual on Human Rights Education with Young People 2nd edition*, Council of the Europe, 2003, p. 150–152.

Teiginių aptarimas[10]

Temos: pagarba įvairovei, rasizmas, homofobija.

Grupės dydis: 15–30 dalyvių.

Trukmė: 45 minutės.

Tikslas: paskatinti diskusiją nevienareikšmiškais klausimais.

Pasirengimas:

- erdvi patalpa, kurioje dalyviai galėtų laisvai vaikščioti;
- rašymo lenta ir popierius;
- spalvoti rašikliai ir lipnioji juostelė;
- teiginių (apie rasizmą, homofobiją ir pan.) sąrašas. Teiginiai turi būti suformuluoti taip, kad išprovokuotų platų atsakymų spektrą;
- keturios žymės skirtingiems patalpos kampams paženklinti:

  ++ (visiškai sutinku),
  \+ (sutinku),
  x (nesutinku),
  xx (visiškai nesutinku).

Užsiėmimo eiga:

1. Sustojus patalpos viduryje išklausoma skaitomo teiginio. Būtų gerai, kad teiginiai būtų surašyti lentoje arba ant didelių popieriaus lapų.
2. Minutę pagalvojus pasirenkamas kampas, kuris atspindi kiekvieno dalyvio nuomonę apie teiginį. Niekas negali likti kambario viduryje ar tarp kampų.
3. Pasirinktame kampe poromis 3 minutes aptariamas teiginys.
4. Tuomet diskutuojama su dalyviais iš priešingo kampo.
5. Padiskutavus atsistojama į tokį kampą, kuris tuo metu atspindi jo/jos nuomonę (kampas gali būti kitas nei buvo pasirinktas pirma).
6. Kai dalyviai galiausiai užima savo kampus, galima paprašyti po vieną atstovą iš kiekvieno kampo trumpai paaiškinti savo pasirinkimą. Jeigu jaučiamas poreikis, diskusiją galima tęsti.

Pastebėjimas:

- Šis mokymosi poromis užsiėmimas tinka patiems įvairiausiems ir prieštaringiausiems klausimams aptarti su įvairaus amžiaus dalyviais.

Teiginių pavyzdžiai
(Dėmesio! Tai neturi būti klausimai)

Visi turi prietarų.

Europa yra daugiakultūrė.

Apie tautinę ir tarptautinę kultūrą turi būti mokomasi tuo pačiu metu.

Nepakanka tik paviršutiniškai smalsauti apie svetimas kultūras, reikia jas pažinti.

Darbo aplinkoje asmens lytinė orientacija nėra svarbi.

Galima gyventi neatskleidžiant savo lytinės orientacijos.

Lytinė orientacija yra svarbus asmens tapatybės aspektas.

[10] Daugiau informacijos: DOMINO http://www.eycb.coe.int/domino/11.html

Nuomomių kortelės[11]

Temos: jaunimas, diskriminacija dėl amžiaus.

Grupės dydis: iki 25 dalyvių.

Trukmė: 60–90 minučių.

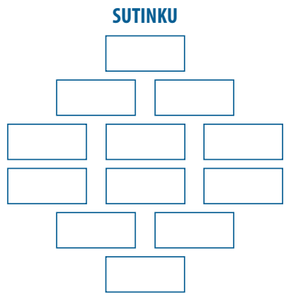
Tikslas: aptarti, kaip suaugusieji vertina jaunus žmones.

Pasirengimas:

- po vieną baltą kortelę su nuostatomis kiekvienai grupei (pateikta prieduose, p. 40) .

Užsiėmimo eiga:

1. Dalyviai pasiskirsto į mažesnes grupes po 4–5.
2. Kiekviena grupė gauna po kortelių rinkinį.
3. Vienas(-a) grupės narys(-ė) ima po vieną kortelę, perskaito ir padeda ją ant įsivaizduojamos skalės tarp dviejų polių: SUTINKU ir NESUTINKU.
4. Galima naudoti ir tokį kortelių dėliojimo būdą:

5. Kiti grupės nariai pasako, ar jie pritaria, ar mano, kad kortelės vieta turėtų būti pakeista, ir pateikia argumentus.
6. Pabaigusios dėlionę grupės apeina kambarį ir pasižiūri, kokia kitų grupių nuomonė.

Diskusija ir aptarimas:

Baigus apžiūrą pradedama bendra diskusija. Jai galima pasitelkti šiuos klausimus:

- Su kuria nuomone dalyviai labiausiai sutiko ir nesutiko? Kodėl?
- Ar buvo paprasta priimti bendrą grupės sprendimą?
- Ar atrodo, kad visi grupės dalyviai turėjo vienodai laiko išsakyti savo nuomonei?

Pastebėjimas:

- Šiuo pratimu aptariamas požiūris į jaunimą ir darbo su jaunimu bei jaunų žmonių poreikių klausimai. Interaktyvesnis jo variantas gali būti atliktas su mažesne grupe. Kambaryje nubrėžus įsivaizduojamą liniją tarp dviejų polių „sutinku“ ir „nesutinku“ perskaitoma kortelė su nuomone ir paprašoma dalyvių atsistoti jų nuomonę išreiškiančioje vietoje tarp dviejų polių. Keli žmonės gali pakomentuoti savo sprendimą. Tie, kurie neturi tvirtos nuomonės, gali atsistoti viduryje.

- Informacijos pateikimo kortelėmis techniką galima panaudoti ir aptariant kitas temas.

[11] Daugiau informacijos: DOMINO http://www.eycb.coe.int/domino/11.html

Tylioji diskusija[12]

Temos: rasizmas, antisemitizmas, nepakantumas, ksenofobija.

Grupės dydis: apie 20 dalyvių.

Trukmė: 60–90 minučių.

Tikslas: pasirengti diskusijai apie tai, ką mums reiškia rasizmas, antisemitizmas, nepakantumas, ksenofobija.

Pasirengimas:

- po spalvotą rašiklį kiekvienam(-ai) dalyviui(-ei);
- dideli popieriaus lapai arba tapeto ritinys;
- lipnioji juostelė.

Užsiėmimo eiga:

1. Sudėdama ratu ant grindų aplink 4 didelius popieriaus lapus.
2. Didelėmis raidėmis vadovas(-ė) užrašo žodžius: RASIZMAS ANTISEMITIZMAS NEPAKANTUMAS KSENOFOBIJA. Žodžių skaičius priklauso nuo grupės dydžio.
3. Dalyviai surašo viską, kas jiems ateina į galvą ir kokios asociacijos kyla. Jie gali reaguoti į tai, ką užrašė kiti. Gali pateikti kontrargumentus, daryti sąsajas, nuorodas, klausti. Privalo laikytis vienintelės taisyklės – NEKALBĖTI.
4. Tuo pačiu metu gali rašyti keli žmonės.
5. Įspėjama, kai diskusijai lieka 10 minučių; ji nutraukiama pastebėjus, kad niekas neberašo.
6. Po tyliosios sesijos pradedama diskusija žodžiu. Jai galima panaudoti ant popieriaus lapų užrašytus klausimus ir atsakymus.
7. Galima nagrinėti pratimo temas ir su tuo susijusius jausmus arba dalyvių požiūrį į tyliosios diskusijos metodą.

Pastebėjimas:

- Pagrindinė pratimo taisyklė yra nekalbėti.

- Šis užsiėmimas gali būti ypač naudingas žmonėms, kuriems reikia daugiau laiko apgalvoti savo reakcijas, ir tiems, kuriems sunku kalbėti didelėje grupėje.

Robert Gander nuotr.

[12] Daugiau informacijos: DOMINO http://www.eycb.coe.int/domino/11.html

Juoda ir balta[13]

Temos: pagarba įvairovei, rasizmas.

Grupės dydis: 15–20 dalyvių.

Trukmė: 60 minučių.

Tikslas:

- paskatinti dalyvius skirtinguose kontekstuose pažvelgti į vaizdinius bei žodžius, kurie asocijuojasi su sąvokomis JUODA ir BALTA, ir pasižiūrėti, ar gali būti panaudota alternatyvi sąvoka;
- skatinti vartoti politiškai korektišką kalbą.

Pasirengimas:

- dideli popieriaus lapai;
- spalvoti rašikliai;
- lipnioji juostelė;
- erdvi patalpa.

Užsiėmimo eiga:

1. Dalyviai pasiskirsto į mažesnes grupes po 4–5.
2. Ant dviejų skirtingų popieriaus lapų grupės užrašo žodžius JUODAS ir BALTAS.
3. Užrašomi visi žodžiai ir įvaizdžiai, kurie ateina dalyviams į galvą galvojant apie sąvokas *balta* ir *juoda* (pavyzdžiui: baltos Kalėdos, Baltieji rūmai, balta apykaklė, baltai juodas atspalvis, juoda mirtis, juodas humoras).
4. Pabaigus abu sąrašus grįžtama į didžiąją grupę ir kiekvienos grupės atstovas(-ė) pristato savo darbo rezultatus.

Diskusija ir aptarimas:

Bendrai diskusijai pasitelkiami klausimai:

- Ką galima pasakyti apie sąrašus, kuriuos parašėte? Ar jie didžiąja dalimi yra teigiami ar neigiami?
- Ką visa tai sako apie žmonių galvose slypintį baltumo ir juodumo suvokimą? Ar šios idėjos daro įtaką mums?
- Ar galima pateikti alternatyvų posakį, kuris reikštų tą patį, tačiau be sąvokų *balta* ar *juoda* neigiama prasme?

Pastebėjimas:

- Užuot pateikus ataskaitą apie kiekvienos grupės darbą, galima paprašyti dalyvius parengti trumpą vaidinimą apie du ar tris žodžius iš jų sąrašo ir po to pradėti bendrą diskusiją.

[13] Daugiau informacijos: DOMINO http://www.eycb.coe.int/domino/11.html

Suk suk ratelį[14]

Temos: pagarba įvairovei, rasizmas.

Grupės dydis: 15–30 dalyvių.

Trukmė: 60–90 minučių.

Tikslas:

- paskatinti atvirą diskusiją apie įvairovę ir nepakantumą;
- suteikti galimybę per trumpą laiką mažoje erdvėje pasikalbėti „akis į akį“ su daugybe žmonių.

Pasirengimas:

- parengta 13–15 keblių klausimų;
- dviem – išoriniu ir vidiniu – ratais viena prieš kitą sustatytos kėdės.

Užsiėmimo eiga:

1. Dalyviai susėda ratu viena(-s) prieš kitą. Kėdės nesuspaustos, kad poros galėtų ramiai bendrauti ir palikta erdvė padėtų susikoncentruoti ties partneriu. Jeigu grupėje yra neporinis žmonių skaičius, viena kėdė pastatoma šiek tiek atokiau „medį“ vaidinsiančiam žmogui.
2. Dalyviai juda ratu ir kalbasi ne tik su priešais sėdinčiu žmogumi. Kiekvienam pokalbiui skiriama po 3 minutes.
3. Kiekvieną kartą vadovas(-ė) perskaito naują klausimą. Klausimai priklauso nuo temos arba grupės dalyvių amžiaus ir lygio.

   Galimi klausimai:

   - Kaip reaguosite, jeigu jūsų geriausias(-ia) draugas(-ė) prisipažins, kad ką nors žemino?
   - Jeigu geras(-a) draugas(-ė) laido rasistinius juokelius draugų rate, ką jam sakysite?
   - Jeigu ant jūsų klubo sienos kažkas nupiešė rasistinį grafiti, ką darysite?
   - Kas yra rasizmas?
   - Kodėl yra sakoma „Lietuva lietuviams“?
   - Kaip jūs reaguojate į jaunimo vartojamas rasistines pravardes, tarkim *čiurka*, *juodžkis*?
   - Ką reiškia, kai tu apie žmones mąstai stereotipiškai?
   - Ką galima būtų padaryti, kad keistųsi stereotipinis požiūris į mažumų atstovus?
4. Po kiekvieno klausimo ir 3 minučių pokalbio sėdintieji išoriniame rate turi pajudėti per vieną (ar daugiau) vietą į dešinę ir diskutuoti antruoju perskaitytu klausimu.
5. Po 4–5 klausimų sėdintieji vidiniame rate kaskart pajuda į kairę per vieną (ar daugiau) vietą.
6. Paskutinius 2–3 klausimus dalyviai sugalvoja patys. Tai parodo, ar jie jau turi bendrą supratimą apie užsimėmimą ir nagrinėjamus klausimus.

Rezultatų aptarimas:

Bendram aptarimui pasitelkiami klausimai:

- Ar buvo paprasta atsakinėti į klausimus?
- Ar buvo klausimų, kurie Jus asmeniškai trikdė?
- Ar šis pratimas padarė poveikį Jūsų bendravimui su kitais žmonėmis?

Pastebėjimas:

- Šis užsiėmimas gerai tinka kaip įžanga pradedant sudėtingų problemų aptarimą. Jis gali būti panaudotas ir mokymų pabaigoje, jeigu dalyviai išreiškia norą skleisti savo idėjas mokydami bendraamžius ar imdamiesi kitokios veiklos.

- Tai labai geras būdas paskatinti tolimesnę dalyvių diskusiją, todėl šį užsiėmimą patartina atlikti prieš ilgesnę pertrauką.

[14] Ten pat.

Kūrybinis užsiėmimas[15]

Temos: pagarba įvairovei, rasizmas.

Grupės dydis: 10–30 dalyvių.

Trukmė: 90–130 minučių.

Tikslas:

- paskatinti dalyvių kūrybiškumą;
- padėti pasireikšti tiems grupės dalyviams, kuriems sunkiau sekasi dalyvauti diskusijose.

Pasirengimas:

- baltos kortelės-atvirukai;
- A4 formato popieriaus lapai;
- spalvoti pieštukai;
- spausdinimo mašinėlė ar kita panaši priemonė.

3. Dalyvių paprašoma perpasakoti arba parašyti savo eiles ar pasakojimus apie rasizmą, ksenofobiją, antisemitizmą ar nepakantumą, remiantis jų pačių patirtimi arba girdėtais pasakojimais.
4. Rašinėlius galima perskaityti visai grupei. Visi darbeliai nukopijuojami ant popieriaus ar kortelių ir parengiamas nedidelis lankstinukas.
5. Tekstas iliustruojamas panaudojant nedideles iliustracijas, dekoratyvinį įrėminimą ar pieštukus.

Pastebėjimas:

• Prieš pradedant užsiėmimą reiktų patikrinti literatūrinius grupės sugebėjimus. Atsižvelgiant į situaciją galima paprašyti dalyvius nupiešti įspūdžius, kuriuos paliko perskaitytas kūrinys. Galima pasiūlyti kitas kūrybinio darbo formas – didelį paveikslą ar sienų tapybą, tapybą ant marškinėlių, dainų rašymą ar bendrą muzikos kūrimą, fotografijas, veido dažymą ir panašiai.

• Dirbant auditorijoje gali skambėti muzika.

Eglės Aukštakalnytės - Hansen nuotr.

Užsiėmimo eiga:

1. Perskaitomas eilėraštis, daina, pasakojimas ar patarlė ir pasakoma, kuo šis kūrinys prasmingas.
2. Paaiškinama, kad galima girdėti ar skaityti mintis, dainas ar istorijas, kurios palieka didelį emocinį įspūdį ir perteikia mūsų situaciją arba viltis apie ateitį.

Pasakojimo pavyzdys:

Gimstu juodas(-a). Užaugęs(-usi) esu juodas(-a). Kai pasikaitinu saulėje, esu juodas(-a). Kai sušąlu, esu juoda(s).

O tu!? Gimei rožinis(-ė). Užaugai baltas(-a). Kai pasikaitini saulėje, tampi raudonas(-a). Kai sušąli, tampi violetinis(-ė).

Ir tu drįsti vadinti mane spalvotuoju/spalvotąja!

(Kitas pasakojimo pavyzdys prieduose, p. 42).

[15] Daugiau informacijos: DOMINO http://www.eycb.coe.int/domino/11.html

Ar mes galime rinktis?[16]

Temos: diskriminacija, smurtas, ksenofobija.

Grupės dydis: 9–24 dalyviai.

Trukmė: 90 minučių.

Tikslas:

- gilinti žinias ir suvokimą apie žeminimo priežastis ir pasekmes;
- paieškoti būdų problemai įveikti;
- paskatinti atjautą žeminimo aukoms.

Pasirengimas:

- parinktos situacijos, kurias reikės suvaidinti (po vieną kiekvienai grupei);
- žeminimo istorijos (pateikta prieduose, p. 42);
- patalpa, kurioje būtų pakankamai vietos vaidinti.

Užsiėmimo eiga:

1. Paaiškinama, kad bus dirbama mažose grupėse, kurios rengs trumpus vaidinimus žeminimo tema.
2. Įsitikinama, ar visi supranta, ką reiškia *žeminimas*, kuris gali pasireikšti bet kurioje mokykloje, klube ar darbovietėje (jei reikia, paskatinama trumpai pasidalyti mintimis apie tai).
3. Suformuojamos trys mažesnės grupės ir kiekvienai išdalinama po vieną vaidybinės scenos aprašymą. Skiriama 15 minučių vaidinimo repeticijai ir pasirengimui.
4. Kiekviena grupė iš eilės suvaidina savo sceną.
5. Komentuoti leidžiama tik visoms grupėms suvaidinus ir susirinkus bendrai diskusijai.

Aptarimas ir rezultatų įvertinimas:

Aptariant suvaidintas scenas aiškinamasi:

- Iš kur dalyviai sėmėsi žinių, rengdami savo vaidinimus? Ar jos buvo pagrįstos pasakojimais ir filmais apie žeminimus ar asmenine patirtimi?
- Ar istorijos buvo realistiškos?
- Pirmoji scena – kurie pasisakymai buvo konstruktyvūs ir padėjo situacijoje, o kurie ją paaštrino?
- Antroji scena – ar lengva atvirai kalbėti su draugu, kuris žemina kitus? Kokios bendravimo strategijos gali duoti teigiamų, o kokios – neigiamų rezultatų?
- Trečioji scena – ar lengva atvirai kalbėti su draugu(-e), kuris(-i) patyrė pažeminimą? Kaip geriausiai atrasti aukai padėsiantį sprendimą?

Trys dalyviai perskaito tris žeminimo istorijas. Išklausoma bendra nuomonė apie istorijas ir pakalbama, kokios priežastys skatina žeminimą ir kaip jas galima pašalinti. Pasitelkiami klausimai:

- Kaip jaučiasi žeminamas žmogus?
- Ar jis yra už tai atsakingas?
- Ar žemintojas(-a) užgaulioja kitus mėgindamas(-a) kažką įrodyti?
- Ar žeminimas yra smurto apraiška?
- Ar žeminimas yra susijęs su galios demonstravimu?
- Ar žeminimas yra neišvengiamas?
- Jei jūsų draugas(-ė) patiria žeminimą, ar pranešate apie tai valdžios atstovams, nors draugas(-ė) pasakė jums apie tai konfidencialiai?
- Kokie yra labiausiai paplitę prietarai apie žeminamus žmones?
- Kas atsakingas už žeminimo problemos sprendimą?

[16] Daugiau informacijos: *Manual on Human Rights Education with Young People 2nd edition*, Council of the Europe, 2003, p. 111–113.

Pastebėjimas:

• Žeminimas gali būti tiesioginis ir netiesioginis. Tiesioginis yra susijęs su pravardžiavimu, erzinimu, stumdymu ar tampymu, užpuldinėjimu, kuprinių ar kitų daiktų atiminėjimu ir menkinimu dėl asmens religijos, rasės, etniškumo, seksualinės orientacijos, lyties, negalios ar įpročių. Netiesioginis žeminimas yra apkalbos ir paskalos, kuriomis siekiama socialiai izoliuoti auką. Tokius veiksmus dažniausiai inicijuoja vienas ar keli žmonės, pasirinkę auką ar aukas. Abiem žeminimo atvejais pagrindinis komponentas yra nuolatinis psichinis ir fizinis bauginimas, kuris virsta sistema.

• Parenkant scenas atsižvelgiama į jaunimo, su kuriuo dirbama, patirtis. Jei grupė ypač kūrybinga, pasiūloma parašyti ir suvaidinti savo scenarijų bei parengti diskusijas žeminimo tema savo bendruomenėse. Su bendraminčiais suburiama grupė žmonių, kurie galėtų padėti žeminamiems jaunuoliams.

Herojai ir herojės[17]

Temos: lyčių lygybė, diskriminacija, ksenofobija, pilietiškumas.

Grupės dydis: bet koks dalyvių skaičius.

Trukmė: 60 minučių.

Tikslas:

- prisiminti istoriją ir įvertinti skirtingus požiūrius į išgyventus istorinius įvykius bei su jais siejamus herojus ir herojes;
- kritiškai įvertinti vyrų ir moterų herojų poveikį formuojant šiuolaikinių žmonių tapatybes, elgsenos modelius ir lyčių stereotipų ištakas istorijoje, kultūroje bei kasdieniame gyvenime.

Pasirengimas:

- popierius ir rašikliai (pageidautina po raudoną ir mėlyną rašiklį kiekvienam dalyviui(-ei));
- didelio formato popierius ir markeriai.

Užsiėmimo eiga:

1. Dalyviai 5 minutes galvoja, kokie tautiniai herojai – vyrai ir moterys (istoriniai ar gyvenantys dabar) – jiems labiausiai patinka.
2. Padalinus popierių ir rašiklius kiekvieno paprašoma nupiešti du stulpelius: pirmame raudonu rašikliu užrašyti tris ar keturias herojes bei trumpai aprašyti, kas jos ir ką padarė šaliai, o puslapio pabaigoje pateikti raktinius žodžius, kurie apibūdina asmeninius jų bruožus.
3. Antrame stulpelyje mėlynu rašikliu tokiu pat būdu aprašomi trys ar keturi herojai.
4. Dalyviai pasiskirsto į mažesnes grupes po 5–7 ir aptaria savo vyrų ir moterų herojų pasirinkimą. Bendru susitarimu išrenka svarbiausius herojus – moteris ir vyrus.
5. Grįžtama į bendrą grupę ir dviem stulpeliais ant didžiojo popieriaus surašomi grupelių herojai – vyrai ir moterys. Nepamirštama ir raktinių žodžių.
6. Aptariamas bruožų/apibūdinimų sąrašas, abiejų lyčių herojų kaip sektinų pavyzdžių panaudojimas ir tai, kiek jų įvaizdžiai siejasi su lyčių stereotipais.

Grupės iš Ukrainos darbo pavyzdys:

Herojės	**Herojai**
Kunigaikštienė Olga – pirmoji krikščionė	Kunigaikštis Vladimiras – Kijevo Rusios krikštytojas
Roksalana – turkų pagrobta jauna moteris, gyvenusi chano hareme ir pasinaudodama savo padėtimi dariusi įtaką politikai	Etmonas Mazepa – laisvas kovotojas
Lesia Ukrainka – poetė, rašiusi apie Ukrainos tautiškumą ir moterų emancipaciją	Tarasas Ševčenka – poetas, garbinęs laisvę
Stipri, sumani, švelni, moteriška, galinga, graži	Stiprus, galingas, drąsus, narsus, nepalaužiamas, atkaklus

Aptarimas ir rezultatų įvertinimas:

Pradedama nuo pratimo aptarimo ir to, ką naujo dalyviai sužinojo apie herojus ir herojes. Tuomet pakalbama apie stereotipus apskritai ir tai, kaip jie įtakoja žmonių suvokimą ir elgseną. Pasitelkiami klausimai:

- Kokio tipo žmonės yra herojai ir herojės: paprasti vyrai ir moterys? Valdovai? Ką jie/jos veikia: Kovoja? Rašo poeziją? Kaip dalyviai apie juos/jas sužinojo?
- Kokie abiejų savybes apibūdinančių sąrašų skirtumai ir panašumai?
- Kokiomis savybėmis pasižymi herojai ir herojės? Ar jos yra vienodos? Kuo skiriasi?
- Kokią prasmę žmonės suteikia žodžiui *stereotipas*? Kiek tiesos yra stereotipuose? Ar stereotipai visada neigiami?
- Ar jūs ir jūsų visuomenės žmonės turi stereotipinių nuostatų ar lūkesčių, susijusių su vyrais ir moterimis?
- Ar jaučiate asmeninius apribojimus dėl šių lūkesčių? Kokius?
- Ar išvardytos savybės atspindi bruožus, kuriuos būtų galima laikyti tautiniais?
- Kaip stereotipinis mąstymas kuria socialines ir kultūrines kliūtis?
- Kaip lyčių stereotipai pažeidžia žmogaus teises?
- Stereotipiniai lūkesčiai sukuria kliūtis tiek vyrams, tiek moterims, apribodami jų gyvenimo pasirinkimus ir sprendimus. Kokius su lytimi susijusius apribojimus asmeniškai esate patyrę? Namuose, mokykloje, klube, darbe ar kitoje vietoje?
- Kaip galėtumėte elgtis su šiomis kliūtimis? Kokios strategijos padėtų įveikti su vyriškumu ir moteriškumu susijusias kultūrines normas ir vertybes?

Pastebėjimas:

- Šis pratimas labai tinka daugiakultūrei auditorijai, nes gali labiau išryškinti kultūrinius aspektus.
- Dirbant jaunuolių grupėje greičiausiai norėsis aptarti kitokius herojus ir herojes: komiksų, filmų personažus arba filmų, popkultūros, sporto žvaigždes. Pradėti galima perskaitant komiksą ir *minčių lietaus* principu aptariant personažų savybes. Galima pateikti plakatų su popmeno, sporto žvaigždžių nuotraukomis ir paprašyti dalyvių parengti komiksus su tekstais. Jeigu klausimas „kas yra jūsų herojai ir herojės?“ bus paliktas visiškai atviras, galima sulaukti diskusiją pagyvinsiančių netikėtumų.

[17] Daugiau informacijos: *Manual on Human Rights Education with Young People 2nd edition*, Council of the Europe, 2003, p. 142–144.

Kelias į Lygybės šalį[18]

Temos: lyčių lygybė, diskriminacija, ksenofobija.

Grupės dydis: mažiausiai 4 dalyviai.

Trukmė: 90 minučių.

Tikslas:

- gilinti lyčių lygybės ir lygaus atstovavimo tikslų suvokimą;
- ugdyti vaizduotę ir kūrybiškumą numatant ateitį;
- skatinti teisingumo ir pagarbos siekimą.

Pasirengimas:

- po vieną A4 formato popieriaus lapą ir vieną pieštuką kiekvienai mažai grupei;
- po vieną didelio formato (A3 dydžio) popieriaus lapą kiekvienai mažai grupei;
- visiems pakankamai įvairių spalvų pieštukų, markerių ir kitų piešimo priemonių;
- turistinis arba bet koks kitas žemėlapis, kuriame pažymėti fiziniai objektai (pavyzdžiui, kalvos, slėniai, upės, miškai, kaimai, tiltai ir t.t.);
- susipažinimas su žemėlapiu ir jame naudojamais simboliais.

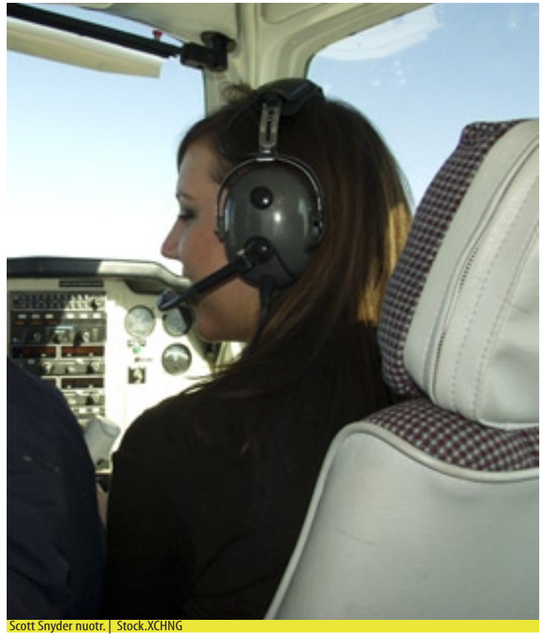
Užsiėmimo eiga:

1. Paaiškinama, kad dalyviai turės nupiešti įsivaizduojamą žemėlapį, nurodantį, kaip pasiekti *Lygybės žemę*, kurioje yra tikroji lyčių lygybė (tokia šalis ateityje bus; jau dabar ji egzistuoja žmonių vaizduotėje).
2. Dalyviai prisimena kokių nors pasakų ar pasakojimų, kuriuose vartojama metafora į kelionę vykstančio žmogaus, norinčio išreikšti moralinius idealus. Pasikalbama apie tai, jog, tarkim, tamsus miškas panaudotas kaip blogio metafora, rausvas obuolys – kaip pagundos simbolis. Keliautojas(-a) turi parodyti dvasinę stiprybę kirsdamas(-a) sraunią upę arba pademonstruoti nuolankumą gelbėdamas(-a) kenčiantį gyvūną.
3. Trumpai aptariamas žemėlapis atkreipiant dėmesį į tai, kokiais atspalviais pažymėti kalnų/kalvų, upių, miškų, pelkių kontūrai ir pastatų, elektros tinklų bei kiti simboliai.
4. Dalyviai pasiskirsto į mažesnes grupes po 3–5. Padalinama po mažą popieriaus lapą ir pieštuką ir skiriama 15 minučių trims trumpiems *minčių lietums*, nusakantiems:
   a. Kaip turėtų atrodyti *Lygybės žemė*?
   b. Kokias kliūtis gali tekti įveikti pakeliui į *Lygybės žemę*?
   c. Kaip šias kliūtis įveikti?
5. Išdalinami dideli popieriaus lapai ir piešimo priemonės. Kiekviena grupė kuria savo žemėlapį, vaizduojantį dabarties ir ateities kraštovaizdžius ir juos jungiantį kelią. Dalyviai gali naudoti savo simbolius, vaizduojančius geografinius požymius, kliūtis ir galimybes, atsirandančias einant keliu.
6. Skiriama grupėms 40 minučių nupiešti žemėlapį. Primenama, kad reikia paaiškinti ir panaudotus simbolius.
7. Grįžę į bendrą grupę dalyviai pristato savo žemėlapius.

Aptarimas ir rezultatų įvertinimas:

Pasiaiškinama, kaip grupėms sekėsi dirbti kartu, kaip buvo padarytas bendras sprendimas, ką vaizduoti, ir kaip buvo piešiamas žemėlapis. Pasikalbama apie tai, kaip *Lygybės žemė* galėtų atrodyti realybėje ir kas tam kliudo.

[18] Daugiau informacijos: *Manual on Human Rights Education with Young People 2nd edition*, Council of the Europe, 2003, p. 185–187.

Scott Snyder nuotr. | Stock.XCHNG

Pasitelkiami klausimai:

- Ar pratimas patiko? Kodėl?
- Kurį iš trijų klausimų buvo lengviausia aptarinėti? Kuris buvo sunkiausias ir kodėl?
- Kokie pagrindiniai *Lygybės žemės* bruožai?
- Kokios pagrindinės priežastys trukdo dabartinei visuomenei tapti *Lygybės žeme*?
- Ką reiktų pakeisti, kad būtų sukurta lyčių lygybe pagrįsta visuomenė?
- Ar pateisinama specialiųjų priemonių politika, kurios tikslas yra paspartinti lyčių lygybę?
- Jeigu savo šalį lyčių lygybės požiūriu reiktų įvertinti balais nuo 1 iki 10 (1 reiškia labai didelę nelygybę, 10 – beveik visišką lygybę), kiek balų jai skirtumėte?
- Kokios žmonių grupės dar yra diskriminuojamos jūsų visuomenėje? Kaip tai pasireiškia? Kokios žmonių teisės pažeidžiamos?
- Kaip būtų galima įgalinti atskirties grupes reikšti savo teises?
- Koks vaidmuo tenka švietimui?

Pastebėjimas:

- Jeigu dalyviams sunku apsispręsti, kaip pavaizduoti savo idėjas, galima pasiūlyti pradėti nuo to, jog moterys pasitelkia išsilavinimo tiltą, kad galėtų įveikti prieš moteris-lakūnes nukreiptų prietarų ir stereotipų upę. Kitas pavyzdys galėtų būti vyras, randantis pasitenkinimą dirbdamas auklėtoju ir rūpindamasis labai mažais vaikais. Reiktų paieškoti visuomenei būdingų lyčių stereotipų.
- Jeigu grupė yra kūrybinga, galima kurti koliažą ir asambliažą, nes šis metodas gali būti pritaikytas aptariant daugelį klausimų – dalyviai mokysis ieškoti sprendimų, pasitelkdami vaizduotę ir laisvą mąstymą.
- Galima padrąsinti dalyvius labiau pasigilinti į diskusijos metu iškeltus klausimus – pasiūlyti paieškoti medžiagos bibliotekoje, internete arba aplankyti nevyriausybines organizacijas ir surinkti daugiau žinių lyčių nelygybės ar kitų diskriminuojamų grupių klausimais.

Mūsų ateitis[19]

Temos: aplinka, žmogaus teisės.

Grupės dydis: 15–20 dalyvių.

Trukmė: 60 minučių.

Tikslas:

- gilinti žinias apie bendruomenes gyvenimą, teises ir pareigas;
- ugdyti atviros diskusijos, komandinio darbo įgūdžius, skatinti susikurti viziją;
- matyti pasaulį besivystantį ir turintį ribotus išteklius, prie kurių išsaugojimo ir išsekinimo gali prisidėti kiekvienas žmogus.

Pasirengimas:

- popierius eskizui;
- didelis popieriaus lapas galutiniam kūrybiniam sprendimui;
- dažai, pieštukai ir markeriai;
- medžiagos koliažui: spalvotas popierius, žurnalai, šakelės, ryžiai, pupos, sausi lapai, kriauklės ir pan;
- klijai;
- seni (apytikriai 20 metų) apylinkių vaizdai ar fotografijos.

Užsiėmimo eiga:

1. Paaiškinama *laiko kaitos* samprata. Dalyviai prisimena, kaip jų namų kiemai ir gatvės atrodė, kai jie buvo jaunesni, kaip dabar viskas pasikeitė. Gal mokymosi patalpose buvo atliktas remontas arba pakeisti baldai? Gal kaimynystėje atsirado naujų pastatų? Kodėl įvyko šie pasikeitimai, ir kas nusprendė, kas ir kaip turi būti atnaujinta.
2. *Minčių lietaus* metodu kviečiama dalyvių pasvarstyti, kokius pakeitimus padarytų jie.
3. Padaromos sąsajos su sprendimais, kurie daro poveikį kitiems žmonėms ir žmonių teisėms bei galimybėms. Ar žmogaus teisės ir lygių galimybių nuostatos yra svarbus atspirties taškas priimant sprendimus? Labiau ar mažiau svarbios jos bus priimant sprendimus ateityje? Kodėl?
4. Dalyviai pasiskirsto į grupes po 3 ar 4.
5. Padalinus popierių ir pieštukus paprašoma nupiešti eskizą, kaip jie idealiu atveju įsivaizduoja savo rajoną ar miestą ateityje. Jie turi visišką laisvę savo fantazijai.
6. Kiekviena grupė savo eskizinį planą perkelia į didelį lapą panaudodama piešimo ir koliažines priemones.
7. Kiekviena grupė pristato savo planą ir papasakoja, iš kur sėmėsi idėjų ir kaip jas plėtojo. Po kiekvieno pristatymo skiriama laiko trumpiems klausimams ir atsakymams, tačiau ilgesnės diskusijos paliekamos apibendrinimui.

Aptarimas ir rezultatų įvertinimas:

Pradedama nuo aptarimo, kaip dalyviams sekėsi dirbti kartu grupėse, daryti sprendimus ir juos įgyvendinti. Pasitelkiami klausimai:

- Ar visi jautėtės galį dalyvauti ir prisidėti prie darbo? Kaip skirtingos mažos grupės panaudojo geriausius savo grupės narių sugebėjimus?
- Kaip jautėtės sulaukę komentarų apie savo planus?
- Koks jausmas, kai reikia komentuoti kitų planus?
- Ar būtumėte pasiruošę eiti į kompromisą, jeigu dabar reiktų sukurti klasės ar grupės planą, kuris atitiktų visų narių poreikius ir siekius?
- Ar patiko jaustis „savo ateities architektais“?
- Ar tikite, kad jūsų idealai gali kada nors tapti realybe?
- Ar suaugusieji yra pasirengę aptarti jūsų planus? Kodėl?
- Kokia didžiausia staigmena buvo kiekviename pateiktame plane?
- Kokios ateityje bus jūsų kaip piliečių teisės?
- Kokios ateityje bus jūsų kaip piliečių pareigos?
- Kokių priemonių jauni žmonės gali imtis dabar, kad turėtų įtakos jų gyvenimus ateityje formuosiantiems demokratiniams procesams?

Pastebėjimas:

• Šio pratimo pavadinimas yra *Mūsų ateitis*. Daugiskaita vartojama sąmoningai, norint parodyti, jog ateitis nėra nulemta iš anksto, bet veikiau priklauso nuo mūsų pastangų. Todėl yra daugybė įmanomų ateičių ir iššūkis jauniems žmonėms – sukurti tokią, kuri atspindėtų jų lūkesčius ir idealus.

• Kad būtų akcentuota *pokyčių* samprata, galima parodyti senas nuotraukas su apylinkėmis prieš 10–20 metų. Galima pasiūlyti pamąstyti apie globalias permainas. Tarkim, prieš 30 metų internetas buvo mokslinės fantastikos dalis, tačiau greit jis bus visame pasaulyje.

Klausimai diskusijai:

Jeigu dalyviai nežino, kaip galėtų atrodyti ateities miestas, galima pasitelkti klausimus:

- Kas jame gyvens: čiabuviai ar naujai atvykę žmonės? Kokio amžiaus? Ar gyvens šeimose?
- Koks bus jų kasdienis gyvenimas? Kur pirks maistą? Kaip keliaus?
- Kokių socialinių paslaugų (ligoninių, odontologinių kabinetų, valyklų ir pan.) jiems reikės?
- Kaip atrodys jų mokyklos?
- Koks bus jų socialinis gyvenimas? Ką veiks laisvalaikiu?
- Ar turės augintinių?
- Kokį darbą dirbs?
- Kokie bus technologiniai atradimai?
- Kaip atrodys jų gyvenamoji aplinka ir apylinkių gamta?

Klaus Post nuotr. | Stock.XCHNG

[19] Daugiau informacijos: *Manual on Human Rights Education with Young People 2nd edition*, Council of the Europe, 2003, p. 182–184.

Nupieškime žodį[20]

Temos: žmogaus teisės, žiniasklaida, pilietiškumas.

Grupės dydis: mažiausiai 8 dalyviai.

Trukmė: 45 minutės.

Tikslas:

- pagilinti žinias apie *Visuotinių žmogaus teisių deklaraciją*;
- paskatinti komandinį darbą ir kūrybingą mąstymą bei suvokimą, kaip mes pritaikome vaizdinius;
- paskatinti solidarumą ir pagarbą įvairovei.

Pasirengimas:

- plakatas su *Visuotinių žmogaus teisių deklaracijos* straipsnių lentele;
- didesnio formato popieriaus lapas ir rašikliai taškams žymėti;
- kiekvienai grupei po vieną A4 dydžio popieriaus lapą ir pieštukų/flomasterių piešiniams kiekvienam žaidimo etapui;
- lipnioji juostelė ar smeigtukai piešiniams eksponuoti;
- parengta plakato dydžio *Visuotinių žmogaus teisių deklaracijos* straipsnių lentelė;
- parinktų teisių sąrašas grupių darbui.

Užsiėmimo eiga:

1. Dalyviai pasiskirsto į mažesnes grupes po 4–5 ir pasirenka komandos pavadinimą.
2. Paaiškinama, kad pratimo metu jie/jos dirbs kaip komanda. Vienam žmogui iš kiekvienos komandos bus duodamas vienas *Visuotinių žmogaus teisių deklaracijos* straipsnis, kurį reikės nupiešti. Kiti komandos nariai turės atspėti, kokia tai teisė. Greičiausiai atspėjusi komanda gaus tašką. Žaidimo pabaigoje laimės daugiausia taškų surinkusi komanda.
3. Komandos pasiima kelis popieriaus lapus, piešimo priemones ir susiranda vietą kambaryje – jos turi būti atsiskyrusios, kad negirdėtų viena kitos.
4. Vienam kiekvienos komandos nariui duodama viena teisė iš pasirengto sąrašo (pavyzdžiui, „teisė nebūti kankinamu“ arba „teisė į gyvybę“). Jis/ji piešia šią teisę vaizduojantį piešinį ir pateikia savo komandai atspėti. Galima tik piešti; jokie skaičiai ar žodžiai negali būti naudojami. Piešėjas negali kalbėti, išskyrus teisingo atsakymo patvirtinimą.
5. Kiti komandos nariai gali išsakyti tik savo spėjimus, klausimų užduoti negali.
6. Kitame etape (jų surengiama 7–8) kiti dalyviai piešia kitas teises. Kiekvienas dalyvis turi turėti galimybę piešti bent vieną kartą.
7. Po kiekvieno etapo piešėjas užrašo ant savo piešinio, kokią teisę piešė, ir pakabina jį (nesvarbu, pabaigtą ar ne).
8. Pabaigoje grupės susega savo piešinius taip, kad galima būtų palyginti skirtingų teisių skirtingas vizualines interpretacijas ir padiskutuoti.

Aptarimas ir rezultatų įvertinimas:

Aptarus pačią veiklą pasiteiraujama, ką dalyviai žino apie žmogaus teises. Pasitelkiami klausimai:

- Ar taip tikėjotės pavaizduoti žmogaus teises – buvo lengviau ar sunkiau?
- Kodėl taip pavaizdavote konkrečią teisę? Iš kur ėmėte įvaizdį?
- Palyginkite kiekvienos teisės vaizdinius. Kiek yra skirtingų būdų pavaizduoti ir interpretuoti tą pačią idėją?
- Kiek daug (ar mažai) naujo sužinojote apie žmogaus teises?
- Ar žmogaus teisės yra kiek nors susiję su jūsų gyvenimu? Kurios?

Pastebėjimas:

• Prieš pradedant žaidimą būtina perskaityti *Visuotinę žmogaus teisių deklaraciją* (pateikta kompaktinėje plokštelėje) ir pasitikslinti, kas yra suvokiama kaip *žmogaus teisės*. Jos yra pripažįstamos tarptautiniu mastu, teisiškai ginamos, akcentuoja žmogaus orumą, gina grupes ir asmenis, jų negalima nepaisyti, jos yra lygiavertės, tarpusavyje susijusios ir universalios.

• Apsisprendžiama, kaip naudoti plakatą-lentelę. Jei dalyviai labai mažai žino apie *Visuotinių žmogaus teisių deklaraciją*, šią lentelę galima panaudoti prieš pradedant užsiėmimą, – kad dalyviai galėtų susidaryti nuomonę apie tai, ką turės spėti. Jeigu dalyviai žino daugiau, lentelė pasitelkiama pabaigoje, – kad paskatintų diskusijas apie teises, kurios žaidimo metu nebuvo piešiamos.

• Dalyviams, kurie mano esą prasti piešėjai, užduotis gali pasirodyti per sunki, todėl juos būtina padrąsinti, jog laukiama ne meno kūrinių.

• Teisių piešiniams ieškoma sutrumpintoje *Visuotinių žmogaus teisių deklaracijos* versijoje (pateikta prieduose, p. 43). Siūlytina: teisė į gyvybę, laisvė nuo diskriminacijos, laisvė nuo vergijos, teisė nebūti kankinamu, teisė į viešą ir teisingą savo bylos nagrinėjimą, teisė į asmeninio gyvenimo neliečiamybę, teisė į laisvą judėjimą šalyje ir už jos ribų, teisė į prieglobstį kitoje šalyje persekiojimo atveju, teisė į pilietybę ir jos pakeitimą, teisė į santuoką ir šeimą, teisė į nuosavybę, teisė į religiją ir tikėjimą, teisė į žodžio laisvę ir informaciją, teisė į taikius susirinkimus, teisė dalyvauti savo šalies valdyme ir laisvuose rinkimuose, teisė į darbą, teisė į mokslą, teisė į dalyvavimą visuomenės kultūriniame gyvenime.

• Jeigu užsiėmime dalyvauja mažiau nei 8 žmonės, į mažesnes grupeles nebesiskirstoma.

Dokumento nuotr. iš privačios kolekcijos - Archives de Seine-Saint-Denis / Philippe Malpertu

[20] Daugiau informacijos: *Manual on Human Rights Education with Young People 2nd edition*, Council of the Europe, 2003, p. 120–121.

Pinigai išlaidoms[21]

Temos: skirtumai tarp norų ir poreikių, valstybės išlaidos ir militarizmas, galimybės, kurias suteikia taika.

Grupės dydis: bet koks dalyvių skaičius.

Trukmė: 90 minučių.

Tikslas:

- apžvelgti asmens ir šeimos poreikius ir aptarti jų pirmenybę;
- ugdyti demokratiškus sprendimų priėmimo įgūdžius;
- skatinti atsakomybę ir teisingumą.

Pasirengimas:

- kiekvienai grupei nukopijuojamas ir atskiromis prekėmis sukarpomas vienas *Prekių kortelių* rinkinys (pateikta prieduose, p. 44);
- kiekvienai grupei nukopijuojama po vieną *Pasaulio karo išlaidų* schemą arba parenkama projektoriumi rodoma skaidrė;
- norimų panaudoti duomenų lentelių kopijos arba skaidrės;
- *Tėvo vaidmens* kortelė (pateikta prieduose, p. 44);
- patalpa parengiama taip, kad būtų galima dirbti mažomis grupėmis;
- kiekvienai grupei po vieną aplanką/voką;
- žirklės;
- lipnioji juostelė arba klijai kortelėms priklijuoti;
- kiekvienai grupei po vieną A3 formato popieriaus lapą lentelei sudaryti.

Užsiėmimo eiga:

1. Pirmiausia slapta išsirenkamas vienas(-a) dalyvis(-ė), kuris(-i) vienoje iš šeimų atliks „ypatingo tėvo“ vaidmenį. Jis(-i) gauna „specialaus vaidmens kortelę“, tačiau savo „ypatingą“ vaidmenį privalo laikyti paslaptyje nuo kitų. Turi būti tik vienas „specialus tėvas“, nesvarbu kiek šeimų susiformuos pratimo metu.
2. Paaiškinama, kad dalyviai turės dirbti mažose grupėse, atstovaudami skirtingą šeimą. Kiekvienos šeimos tikslas yra suformuoti savo išlaidų biudžetą ateinančiam mėnesiui.
3. Dalyviai suskirstomi į mažesnes grupes (pageidautina, kad grupėje būtų ne daugiau kaip 5 nariai). Kiekvieną turi sudaryti „tėtis“, „mama“ ir „vaikas(-ai)“. Dalyviai susitaria, kas kokius vaidmenis atliks, ir sugalvoja savo šeimai vardą.

Evelinos Savickaitės nuotr.

4. Kiekvienai šeimai išdalijama po vieną aplanką/voką su *prekių kortelėmis* ir vieną didelį popieriaus lapą.
5. Paaiškinama, kad *prekių kortelėse* yra nurodytos tos prekės, dėl kurių reikia tartis formuojant kito mėnesio biudžetą. Panaudotos gali būti tik šios prekės; negalima keisti ant kortelės užrašytos kainos.
6. Biudžetą sudaro 10 000 (dešimt tūkstančių), todėl kiekviena šeima turi nutarti, ką pasirinkti, o ko atsisakyti.
7. Dėl biudžeto turėtų būti sprendžiama demokratiškai. Pasirinktas prekių korteles dalyviai turi priklijuoti ant didelio popieriaus ir suformuoti schemą/lentelę.
8. Skiriama 20 minučių šeimai susitarti ir parengti schemą.
9. Skiriama 10 minučių susipažinti su visų šeimų biudžetais ir nutarti, kurios biudžetas yra mažiausiai priimtinas.

Aptarimas ir rezultatų įvertinimas:

Kiekviena grupė iš eilės pasidalija savo įspūdžiais apie užduotį. Toliau diskutuojama pasitelkiant klausimus:

- Kaip jūsų šeima nusprendė dėl biudžeto? Ar tai buvo demokratiškas sprendimas?
- Kokius kriterijus naudojote priimdami sprendimą?
- Kaip suderinote savo maisto, būsto, drabužių ir saugumo „poreikius“ bei poilsio „norus“? Kokie socialiniai ir ekonominiai faktoriai buvo svarbūs?
- Kaip kiekvienas jautėtės, kai jūsų svarbia laikyta prekė buvo atmesta kitų šeimos narių ir neįtraukta į biudžetą?
- Kuris biudžetas buvo tinkamiausias ir kuris mažiausiai tinkamas? Kodėl?
- Ar galima įžvelgti panašumų tarp šeimų biudžetų ir valstybių biudžetų visame pasaulyje? Ar galima juos palyginti?
- Kuris sąrašas yra artimiausias šalies biudžetui?
- Kuris sąrašas turėtų idealiai atspindėti šalies biudžetą?

Parodoma lentelė *Šešios šalys, 2000 metais skyrusios daugiausia lėšų ginklavimuisi* (pateikta prieduose, p. 45) ir aiškinamasi, pasitelkiant klausimus:

- Ką galvojate apie bendras karines valstybių išlaidas?
- Kodėl valstybės visame pasaulyje tiek daug išleidžia ginklams?
- Ar šios išlaidos pateisinamos? Ar dėl to pasaulis tampa saugesnis ir taikesnis?
- Kokios taip formuojamo biudžeto pasekmės žmonių socialinei ir ekonominei situacijai? Kokios pasekmės aplinkai?
- Kaip galėtume pakeisti padėtį? Ar kas nors girdėjo apie „kariuomenės konversiją“ arba „nusiginklavimo fondą“? Jei ne, kaip manote, kodėl laikraščiuose taip mažai informacijos apie tai?

Pastebėjimas:

• Šeimos skirtingos, todėl jei dalyviai norėtų, reikia leisti į šeimos sudėtį įtraukti senelius.

• Yra dvi priežastys, dėl kurių reikia turėti vieną „specialųjį tėvą“. Pirmiausia – kad būtų išprovokuota diskusija apie demokratines vertybes; antra – kad būtų sudaryti skirtingi biudžetai, kuriuos būtų galima aptarti. Reikia numatyti, kad kiti šeimos su „specialiuoju tėvu“ nariai gali pasijusti prislėgti ar net supykti dėl tėvo požiūrio; jie gali sutrikti nežinodami, kad tai yra vaidinimas. Būtina iš anksto numatyti, kad grupės viduje gali iškilti problemų, kurios pareikalaus vadovo(-ės) įsikišimo. Jis(-i) turi užtikrinti, kad darbas vyktų toliau neatskleidžiant vaidmens. Tačiau jei šis personažas sukels sunkumų arba netiks situacijai, tuomet geriau apsieiti be jo.

• Galima pakeisti prekių sąrašą, jei jis situacijai nelabai tinka. Tačiau būtina įtraukti tam tikras „apsaugos“ prekes (kai kurias labai prabangias), – kad dalyviams tektų rinktis, kas yra poreikiai, o kas – norai.

[21] Daugiau informacijos: *Manual on Human Rights Education with Young People 2nd edition,* Council of the Europe, 2003, p.177-181.

Privačios problemos[22]

Temos: lyčių lygybė, smurtas, saugumas.

Grupės dydis: 6–30 dalyvių.

Trukmė: 120 minučių.

Tikslas:

- didinti smurto šeimoje problemos suvokimą, gilinti žinias apie moterų teisių pažeidimus;
- tobulinti diskusijų apie žmogaus teisių pažeidimą įgūdžius;
- paskatinti užuojautą ir pasitikėjimą kovoje su smurtu šeimoje.

Pasirengimas:

- sukaupti informacijos apie centrus ir organizacijas, dirbančias smurto prieš moteris prevencijos srityje ir sužinoti, kokios problemos bendruomenėje ar regione yra pagrindinės;
- kruopščiai parinkti klausimus aptarimui atsižvelgiant į asmenines dalyvių patirtis;
- kiekvienam dalyviui(-ei) parinkti po vieną *Nusikaltimo aukų liudijimo* (iš duodamų pavyzdžių arba savo sukurtą) kopiją (pateikta p. 45);
- kiekvienai grupei parinkti po vieną kopiją *Nuorodos grupės diskusijoms* (pateikta p. 45);
- kiekvienai grupei skirti po didelį popieriaus lapą arba lentą ir rašiklių *minčių lietui* ir darbui grupėje.

Užsiėmimo eiga:

1. Grupė parengiama darbui *minčių lietaus* principu aptariant, kokios smurto formos yra labiausiai paplitusios apylinkėje/kaimynystėje (tam skiriama apie 10 minučių). Užrašoma viskas, ką dalyviai sako, tačiau šiame etape nediskutuojama. Užrašai paliekami visiems gerai matomoje vietoje.
2. Dalyviai pasiskirsto į mažesnes grupes po 2–6 (turėtų būti ne mažiau kaip trys grupės).
3. Padalijamos kortelės su *Nusikaltimo aukų liudijimais*. Yra trys skirtingi liudijimai, tačiau tas pats gali būti duotas kelioms grupėms. Taip pat padalijamos ir *Nuorodos grupės diskusijoms*.
4. Skiriama 5 minutės perskaityti *Nusikaltimo aukų liudijimams*. Atkreipiamas dėmesys, kad diskusija turi susitelkti ties šiais konkrečiais pavyzdžiais. Dalyviai turėtų žinoti, kad diskusijos šiais klausimais gali būti labai asmeniškos, todėl niekas neturėtų jausti spaudimo atsiverti daugiau nei nori.
5. Grupiniam darbui skiriama viena valanda.

Aptarimas ir rezultatų įvertinimas:

Sugrįžus į bendrą grupę pradedama nuo trumpos apžvalgos apie tai, kaip grupėms sekėsi dirbti, ar nusikaltimų liudijimai buvo realistiški, ar klausimai tiko šių situacijų analizei? Jei skirtingos grupės dirbo su skirtingais atvejais, grupės aptaria skirtingus nusikaltimus ir pereinama prie socialinės realybės aptarimo. Pasitelkiami klausimai:

- Kiek smurtas šeimoje yra paplitęs jūsų bendruomenėje ir apskritai šalyje?
- Kokias žmogaus teises tai pažeidžia?
- Kokios yra smurto šeimoje priežastys?
- Kodėl vyrų smurto prieš moteris atvejų yra daugiau nei moterų smurto prieš vyrus?
- Kaip galima būtų pažaboti smurtą šeimoje? Ką galėtų/turėtų padaryti:
  - Atsakingos institucijos?
  - Bendruomenė?
  - Su tuo susiduriantys žmonės?
  - Draugai ir kaimynai?
- Patikrinkite darbo pradžioje (*minčių lietaus* metu) sudarytą sąrašą. Ar jame paminėtas smurtas šeimoje? Jei ne, kodėl?
- Kokios dar smurto prieš moteris formos buvo paminėtos diskusijos metu? Įtraukite jas į sąrašą.
- Ar kas nors norėtų toliau dirbti su bet kuria iš iškeltų problemų ir kokių norėtų imtis veiksmų?

Pastebėjimas:

• Tai skaudi tema, todėl būtina stengtis užtikrinti aptarimų subtilumą ir anonimiškumą/privatumą (kai kurie dalyviai gali turėti asmeniškų smurto šeimoje patirčių). Visiems primenama, kad niekas negali būti spaudžiamas atskleisti daugiau, nei nori. Galima taikytis prie dalyvių poreikių ir laisvai keisti užsiėmimą.

• Užsiėmimas pavadintas *Privačiomis problemomis*, nes didžioji dalis smurto prieš moteris atvejų nutinka namuose arba nukenčiama nuo žmonių, su kuriais palaikomi glaudūs asmeniniai santykiai. Labiausiai paplitusi šeiminio smurto formų yra fizinė prievarta, būtent todėl pasirinkti šie *Nusikaltimo aukų liudijimai*. Visos istorijos paremtos tikrais atvejais. Kad pratimas labiau atitiktų auditorijos poreikius, galima pakeisti tam tikras detales arba pasiūlyti kitas istorijas.

• Žmonių nuomonė apie tai, kas suvokiama kaip smurtas, skiriasi. *Jungtinių Tautų Deklaracija dėl smurto prieš moteris panaikinimo* (1993) smurtą prieš moteris apibrėžia kaip bet kokį smurtinį veiksmą lyčių pagrindu, kuriuo moteriai padaroma ar gali būti padaryta fizinė, seksualinė arba psichologinė žala ar sukeltos kančios, įskaitant grasinimus atlikti tokius veiksmus, prievartą arba savavališką laisvės atėmimą visuomeniniame ar asmeniniame gyvenime. Apibrėžimas neapsiriboja fiziniu, lytiniu, psichologiniu smurtu šeimoje, kuris apima mušimą, seksualinį mergaičių išnaudojimą namuose, su kraičiu susijusią prievartą, santuokinį žaginimą, moterų lyties organų pjaustymą ir kitus tradicinius moters žalojimus, nesantuokinį ir su išnaudojimu susijusį smurtą, fizinį, lytinį ir psichologinį smurtą bendruomenėje (taip pat ir žaginimą, seksualinę prievartą ir bauginimus darbe, mokymo įstaigose ir kitur); prekybą moterimis ir prievartinę prostituciją, bet kokį fizinį, seksualinį bei psichologinį valstybės vykdomą ar toleruojamą smurtą.

• Vaikinai gali aštriai sureaguoti į pratimą ar diskusijas. Šioje situacijoje būtina prisiminti, jog pagrindinis užsiėmimo tikslas – ne priversti vyrus ar berniukus jaustis kaltais dėl kitų vyrų veiksmų. Svarbu suprasti (arba aptarti idėją), kad vyrai atlieka svarbų vaidmenį palaikydami arba keisdami diskriminuojančią patriarchalinę sistemą. Todėl šiame kontekste gali būti įdomu aptarti ir tiesiogines bei netiesiogines vyrų smurto prieš moteris pasekmes patiems vyrams.

• Užsiėmimą galima pabaigti tylos minute smurto šeimoje aukoms atminti. Tai labai įtaigus būdas baigti pratimą ir paskatinti užuojautą bei solidarumą.

Smurtas prieš moteris įvairiais jos gyvenimo tarpsniais

Gyvenimo tarpsniai	Smurto formos
Iki gimimo	Moteriškos lyties vaisiaus abortai; motinos mušimo nėštumo metu poveikis vaisiui ir gimimui.
Kūdikystė	Moteriškos lyties kūdikių žudymas; seksualinė ir psichologinė prievarta.
Vaikystė	Vaikų santuokos; moteriškų lyties organų apipjaustymas; fizinė, seksualinė ir psichologinė prievarta; kraujomaiša; vaikų prostitucija ir pornografija.
Paauglystė ir branda	Smurtas, susijęs su asistavimu ir pasimatymais (pavyzdžiui, išprievartavimas pasimatymo metu); lytiniai santykiai dėl ekonominio spaudimo (pavyzdžiui, mokinių lytiniai santykiai mainais už geresnius pažymius); kraujomaiša; seksualinis išnaudojimas darbe; žaginimas; lytinis priekabiavimas; prievartinė prostitucija ir pornografija; prekyba žmonėmis; partnerio smurtas, žmogžudystė; santuokinis žaginimas; su kraičiu susijusi prievarta ir nužudymas; psichologinė prievarta; prievarta prieš neįgalias moteris; priverstinis nėštumas.
Senatvė	Prievartinė „savižudybė“ ar našlių nužudymas dėl ekonominių priežasčių; fizinė, seksualinė ar psichologinė prievarta.

[22] Daugiau informacijos: *Manual on Human Rights Education with Young People 2nd edition*, Council of the Europe, 2003, p. 114–119.

Skirtingi atlyginimai[23]

Temos: lyčių lygybė, diskriminacija dėl amžiaus.

Grupės dydis: mažiausiai 4 dalyviai.

Trukmė: 90 minučių.

Tikslas:

- atkreipti dėmesį į diskriminaciją darbe;
- išsiaiškinti, ar pateisintina diskriminacija amžiaus ir lyties pagrindu;
- skatinti solidarumą, lygybę ir teisingumą.

Pasirengimas:

- sudaryta *Darbo užmokesčio tarifų lentelė* (pateikta p. 47);
- etiketės – po vieną kiekvienam(-ai) dalyviui(-ei). Etiketėse pažymėtas darbuotojo(-os) amžius ir lytis (pasinaudojama darbuotojų atlyginimų tarifu);
- sugalvotas darbas ir paruošti visi tam reikalingi reikmenys;
- *Pinigai* (pateikta p. 48–49).
- rašikliai.

Užsiėmimo eiga:

1. Dalyviams paaiškinama, kad jie yra *darbuotojai* ir turi atlikti darbą savo *darbdaviui(-ei)* (užsiėmimo vadovui(-ei)!), kuris(-i) visiems sumokės.
2. Atsitiktine tvarka kiekvienam padalyjamos etiketės.
3. Paaiškinama užduotis ir įsitikinama, ar visi suprato, ką reikia daryti.
4. Leidžiama atlikti užduotį.
5. Baigę visi išsirikiuoja į eilę atsiimti atlyginimo. Kiekvienam asmeniui sumokama atsižvelgiant į lytį ir amžių, kaip nurodyta *Darbo užmokesčio tarifų lentelėje*.
6. Pinigai skaičiuojami garsiai, kad kiekvienas girdėtų ir žinotų, kiek gavo kiti.
7. Jeigu dalyviai pradeda klausinėti ar skųstis, pateikiami trumpi „paaiškinimai“, bet nediskutuojama.
8. Užsiėmimo vadovas nutaria, kaip toli galima nueiti, tačiau procesas nutraukiamas pajutus, jog atmosfera pakankamai įkaitusi. Skiriama laiko dalyviams nusiraminti ir atsiriboti nuo vaidmens. Tuomet sėdama į ratą aptarimui.

Aptarimas ir rezultatų įvertinimas:

Diskusija plėtojama palaipsniui. Pradžioje aptariama pati simuliacija. Pasitelkiami klausimai:

- Kokie jausmai kyla, kai gauni mažiau (daugiau) nei kiti darbuotojai, ypač jei visi atliko tą pačią užduotį?
- Kodėl vieni žmonės gavo mažiau (daugiau) nei kiti? Kodėl taip atsitiko?
- Ar esate susidūrę su tokio pobūdžio diskriminacija savo aplinkoje?

Pakalbama apie atlyginimą lyties pagrindu:

- Ar galima pateisinti skirtingą vyrų ir moterų atlyginimą už tą patį darbą? Kodėl? Kodėl ne? Kada?
- O jei vyras darbą atlieka geriau nei moteris? Ar šios priežasties pakanka, kad moterims būtų mokama mažiau?
- Ar aukštesnė vyro kvalifikacija yra pakankama priežastis, kad jam būtų mokama daugiau?
- Ar manote, kad yra darbų, kuriuos turėtų atlikti tik vyrai? Kodėl? Kodėl ne? Jei taip, kokie tai darbai?
- Ar manote, kad yra darbų, kuriuos turėtų atlikti tik moterys? Kodėl? Kodėl ne? Jei taip, kokie tai darbai?
- Ar manote, kad siekiant pakeisti visuomenės nuostatas pozityvių veiksmų priemonės yra pateisinamos?

Aptariami atlyginimo amžiaus pagrindu klausimai:

- Ar mūsų šalyje yra įtvirtinta nuostata apie atlyginimų skirtumus skirtingo amžiaus žmonėms? Jei ne, ar tokia turėtų būti?
- Kokie galėtų būti tokios politikos (ypač kalbant apie jaunus žmones) argumentai?
- Ką jūs manote apie tokią politiką? Ji gera? Netinkama? Būtina? Nereikalinga? Pagrįskite nuomonę.

Pastebėjimas:

• Prireikus užsiėmimą galima keisti. Jei norima pridėti ar ištrinti tam tikrus darbuotojus iš sąrašo, būtina įsitikinti, jog yra išsaugotas balansas lyčių ir amžiaus įvairovės požiūriu. Jei grupė yra didesnė arba norima išplėtoti gilesnes diskusijas apie skirtingas diskriminacijos formas, grupę galima padalyti į dvi mažesnes. Tuomet viena gali aptarti su lytimi susijusius klausimus, o kita – su amžiumi.

• Kiekvienam(-ai) darbuotojui(-ai) turi būti paskirta visiškai tokia pati užduotis. Reikia parinkti tokį darbą, kurį dalyviai galėtų atlikti tuo pačiu metu ir vieniems nereikėtų laukti kitų.

• Planuojant išeiti į lauką, būtina pamąstyti: Ar bus pakankamai vietos? Ar visi dalyviai vienodai lengvai galės atlikti šį darbą? Ar tai saugu? Ar dalyviai nejaus nepatogumo? Kiek tai užims laiko? Ar šiai užduočiai reikės daug įgūdžių? Kaip ji galėtų būti pakartota kelis kartus?

• Jeigu atrodo, kad simuliacija nėra tinkamas būdas užsiėmimui, turimą informaciją galima panaudoti diskusijai. Parengiami kiekvieno(-os) darbuotojo(-os) „duomenų lapai“ su informacija apie jų atliekamą darbą, amžių, lytį ir atlyginimą. Šią informaciją galima papildyti kitomis detalėmis: išsilavinimu, darbo patirtimi. Galima parengti gilumines kelių darbuotojų atvejų analizes. Tačiau reikia turėti omenyje tai, kad vien tik diskusijos nepaskatins tokio emocinio įsitraukimo kaip simuliacija.

Užduočių pavyzdžiai:

- Nuvalyti lentą ir gražiai užrašyti parinktą citatą.
- Paimti knygas nuo lentynos, sukrauti jas į dėžes, nunešti į kitą kambario pusę ir iškrauti kitoje lentynoje.
- Iš popieriaus išlankstyti lėktuvėlį ar paprastą kepurę.
- Surasti tris skirtingus lapus ir priklijuoti juos ant popieriaus lapo.
- Surasti žodžių apibrėžimus ir užrašyti juos ant popieriaus lapo (pasirinkus susijusius su žmogaus teisėmis ar lygiomis galimybėmis žodžius ilgainiui bus sudarytas trumpas terminų žodynėlis).

Papildomos informacijos diskusijoms galima rasti prieduose, p. 47.

[22] Daugiau informacijos: *Manual on Human Rights Education with Young People 2nd edition*, Council of the Europe, 2003, p. 107–110.

Skurdo horoskopas[24]

Temos: skurdas, globalizacija, socialinis teisingumas.

Grupės dydis: 15–21 dalyvis.

Trukmė: 60 minučių.

Tikslas:

- suvokti, kaip skurdas apriboja žmonių galimybes, ir apsvarstyti sunkumus, kurie iškyla siekiant pasinaudoti esamomis galimybėmis;
- suvokti skurdo ciklą;
- skatinti teisingumo jausmą, atsakomybę ir pagarbą žmogui.

Pasirengimas:

- sudaryta 12 *horoskopo* kortelių;
- sudaryta 12 *gyvenimo aprašymo* kortelių;
- po lapą popieriaus ir rašiklį kiekvienam dalyviui;
- didelis popieriaus lapas arba lenta;
- markeriai arba kreidelės;
- lipnioji juostelė.

Užsiėmimo eiga:

1. Trumpai pakalbama apie horoskopus. Pasiaiškinama, ar dalyviai yra juos skaitę, ar tiki jais? Kokio pobūdžio informaciją horoskopai paprastai pateikia?
2. Dalyviai suskirstomi į tris mažesnes grupeles ir kiekvienai duodamas *gyvenimo aprašymo* kortelių rinkinys ir atitinkamų horoskopų kortelės.
3. Skiriama 20 minučių parašyti įsivaizduojamus horoskopus gautiems keturiems *gyvenimo aprašymams*. Dalyviai turi pasitelkti savo vaizduotę, nuojautą ir bendras žinias, kad išpranašautų, kas nutiks su žmonėmis ateinančiais metais. Pabrėžiama, kad nėra gerų ar blogų atsakymų, tačiau pranašystes reikia kurti realistiškas.
4. Dalyviai grįžta į bendrą grupę ir paeiliui kiekviena grupė pristato savo darbą. Kad visi susipažintų su skirtingais herojais, pradžioje perskaitoma informacija *Gyvenimo aprašymo* kortelėse, o tuomet – jai pritaikyti horoskopai.
5. *Gyvenimo aprašymai* ir pranašystės priklijuojami prie lentos ar ant didelio popieriaus lapo – sudaroma didelė schema.

Aptarimas ir rezultatų įvertinimas:

Diskusija pradedama nuo kiekvienos grupės paaiškinimo, kaip buvo sprendžiama apie kiekvieno personažo likimą. Bandoma apibrėžti skurdą ir galiausiai aptariamos skurdo pasekmės. Pasitelkiami klausimai:

- Kaip įsivaizduojate skurstančius žmones (savo ir besivystančiose šalyse)? Ar tai yra stereotipinis požiūris? Ar jis pagrįstas? Iš kur semiatės žinių šiuo klausimu?
- Kaip suprantate *skurdo* sąvoką?
- Ar tas pats žmogus, gyvendamas vienoje šalyje gali būti suvokiamas kaip turtingas, o kitoje – kaip skurdžius? Kitaip sakant, ar skurdas yra santykinis?
- Kodėl mūsų visuomenėje vieni žmonės yra turtingi, o kiti skursta?
- Koks yra sėkmės laidas, gelbstintis iš skurdo mūsų šalyje ir skurdžiausioje pasaulio šalyje Eritrėjoje: turtingas dėdė, laimėta loterija, išsilavinimas, gera sveikata, pažintis su turtingais žmonėmis, sunkus darbas? Kas dar?

Evelinos Savickaitės nuotr.

- Ar skurstantiems žmonėms yra lengva nutraukti skurdo ciklą? Kitaip sakant, jeigu esi gimęs(-usi) skurdžioje šeimoje, – ar lengva išvengti skurdo suaugus?
- Kokias galimybes turi žmonės, esantys turtingi?
- Kokias galimybes turi skurstantys žmonės?
- Ar žmonės patys kalti dėl savo skurdo: ar tai jų likimas, ar taip yra dėl socialinių, politinių, ekonominių veiksnių?
- Skurdas dažniausiai susijęs su bloga sveikata, badu ir prasta mityba, išsilavinimo trūkumu, darbo įgūdžių stoka ir bedarbyste. Tai atsitiktinumas ar šie veiksniai susiję? Jei taip, kokios yra sąsajos?
- Kaip žmonės vertina ir elgiasi su neturtingais žmonėmis?
- Kokios politinės ir socialinės iniciatyvos pagerintų visų piliečių galimybes?
- Kiek išsilavinimas turi įtakos mažinant skurdą mūsų visuomenėje?
- Beveik visose šalyse atotrūkis tarp turtingų ir skurstančių žmonių didėja. Taip pat didėja atotrūkis tarp šalių. Kokios to pasekmės Europoje?
- Ar svarbu yra tai, kad skirtumas didėja? Jei galvojate, kad tai svarbu, tuomet kas yra atsakingas už šio atotrūkio sumažinimą?
- Ką žmonės, grupės, bendruomenės ir tautos gali padaryti, kad šio atotrūkio neliktų?

Pastebėjimas:

• Dalyviams būtina paaiškinti, kad horoskopas yra įsivaizduojamas, todėl nereikia visko žinoti apie tradiciškai vienam ar kitam zodiako ženklui priskiriamus bruožus. Svarbiau yra susitelkti ties *gyvenimo aprašymuose* pateiktomis detalėmis ir pasitelkti bendrąsias bei istorijos, ekonomikos ir sociologijos žinias.

• Grafoje „meilė“ turėtų būti aprašomi ne tik su asmens meile susiję įvykiai, bet ir jo/jos santykiai su šeima bei draugais.

• Jūs galite pakeisti *gyvenimo aprašymus*, papildyti juos įdomesniais faktais arba panaudoti tikras istorijas iš bendruomenės, miesto ar šalies žmonių gyvenimo.

[24] Daugiau informacijos: *Manual on Human Rights Education with Young People 2nd edition*, Council of the Europe, 2003, p.145–149.

Tik minutėlę[25]

Temos: sportas, globalizacija, žmogaus teisės.

Grupės dydis: bet koks dalyvių skaičius.

Trukmė: 40 minučių.

Tikslas:

- pasidalyti žiniomis apie sportą ir žmogaus teises;
- ugdyti suvokimą, kad visos žmogaus teisės yra susiję ir nedalomos;
- skatinti pasitikėjimą išreiškiant savo nuomonę.

Pasirengimas:

- parinkti teiginiai – po vieną kiekvienam(-ai) dalyviui(-ei) (naudojantis prieduose pateiktu pavyzdžiu, p. 50);
- skrybėlė sulankstytiems lapeliams su teiginiais sudėti;
- laikrodis su sekundine rodykle arba chronometras.

Užsiėmimo eiga:

1. Dalyviai susėda ratu.
2. Pasiunčiama ratu skrybėlė, iš kurios dalyviai nežiūrėdami ištraukia po vieną teiginį.
3. Skiriama 5 minutės pasiruošti kalbėti apie užrašytą ant popieriaus lapelio teiginį vieną minutę be sustojimo. Reikalavimas – jokių dvejonių ir pakartojimų.
4. Kiekvienas(-a) dalyvis(-ė) pasako savo „kalbą“.
5. Po kiekvienos „kalbos“ skiriama 2–3 minutės trumpiems komentarams. Jeigu komanda turi daugiau ką aptarti, pasižymima tema, prie kurios sutariama grįžti pabaigoje.
6. Kai visi pakalba, grįžtama prie nebaigtų diskutuoti temų.

Aptarimas ir rezultatų įvertinimas:

Aptariama, kaip sekėsi atlikti užduotį. Pasitelkiami klausimai:

- Ar sunku buvo kalbėti minutę nesustojant?
- Kokiomis temomis buvo sunkiausia kalbėti ir kodėl?
- Kokie teiginiai buvo prieštaringiausi ir kodėl?
- Kokia girdėta informacija labiausiai nustebino?

Pastebėjimas:

• Šis užsiėmimas turi daug skirtingų lygmenų, ir klausimai gali būti interpretuojami labai skirtingai. Todėl svarbu dirbti jaunų žmonių lygmenyje. Reikia pasakyti kažką tokio, kas paskatintų gilesnį mąstymą ir nesudarytų įspūdžio, jog laukiama „tam tikro atsakymo“. Jei atrodo, kad pavyzdyje pateikti klausimai nesudomins grupės, galima suformuluoti kitus. Dvejojančius būtina padrąsinti, pasiūlant kalbėti daug trumpiau arba leidžiant pasitarti su draugais ar pasisakyti vėliau.

• Jeigu dalyvių yra daugiau nei 15, jie dalijami į mažesnes grupes. Mažoje grupėje galima padaryti 2 ar daugiau etapų ir kaskart traukti naujus lapelius su teiginiais.

• Traukimo iš kepurės technika gali būti panaudota dirbant ir su kitokio pobūdžio teiginiais.

[24] Daugiau informacijos: *Manual on Human Rights Education with Young People 2nd edition*, Council of the Europe, 2003, p. 150–152. *Visuotinė žmogaus teisių deklaracija, Vaikų teisių deklaracija* (pateikta kompaktinės plokštelės bibliotekoje).

Evelinos Savickaitės nuotr.

Priedai

Sustabdykime klimato kaitą!

Sustabdykime klimato kaitą! Šešias savaites vertinkite visus savo veiksmus ir įrašykite taškus žemiau pateiktoje lentelėje. Po šešių savaičių taškus susumuokite.

	1 savaitė	2 savaitė	3 savaitė	4 savaitė	5 savaitė	6 savaitė
SUMAŽINKITE						
Sumažinkite savo namų šildymo temperatūrą 1ºC. *Gaunate 10 taškų.*						
Savaitę laikykite uždarytus langus ir duris apšildytuose kambariuose. *Gaunate 5 taškus.*						
Savaitę trumpai prauskitės po dušu ir nesinaudokite vonia. *Gaunate 5 taškus.*						
Apsispręskite prieš atidarydami šaldytuvą ir nelaikykite atidarytų šaldytuvo durų. *Gaunate 1 tašką.*						
IŠJUNKITE						
Visur kur galima išjunkite šviesas vienai savaitei. *Gaunate 5 taškus.*						
Išjunkite pakroviklį, kai mobilusis telefonas pasikroves. Darykite tai savaitę. *Gaunate 1 tašką.*						
Savaitę išjunkite savo televizorių, audio įrangą ar kompiuterį nepalikdami budėjimo režimo. *Gaunate 5 taškus.*						
SKIRSTYKITE						
Savaitę neškite panaudotus butelius į supirkimo punktą. *Gaunate 1 tašką.*						
Savaitę savo gėrimams naudokite daugkartinio naudojimo buteliuką, o ne skardines ar vienkartinius plastikinius buteliukus. *Gaunate 5 taškus.*						
Savaitę į parduotuvę neškitės daugkartinio naudojimo maišelius arba pakartotinai panaudokite plastikinius maišelius. *Gaunate 5 taškus.*						
VAIKŠČIOKITE						
Į mokyklą, būrelius ar iš jų eikite pėsčiomis, važiuokite dviračiu arba viešuoju transportu. *Už kiekvieną kilometrą gaunate 1 tašką.*						
KITA[26]						
Iš viso taškų:						

[24] Daugiau informacijos: www.climatechange.eu.com

Pasaulio maistas

Dabartiniai maisto gamybos mastai Žemėje kiekvieną dieną kiekvienam pasaulio gyventojui suteikia galimybę suvalgyti:

251 g kviečių

369 g daržovių

250 g ryžių

213 g vaisių

284 g kukurūzų

15 g riešutų

61 g miežių

76 g cukraus ir kitų saldiklių

71 g kitokių grūdinių kultūrų

3 g prieskonių

141 g bulvių

45 g augalinio aliejaus

166 g įvairių šakniagumbių ir šakniavaisių

267 g pieno

84 g sojos pupelių

27 g kiaušinių

25 g įvairių ankštinių daržovių

Pasaulio maistas yra skanus ir maistingas. Ingredientų jame yra tiek, kad užtektų kiekvienam žmogui, jeigu maistas pasaulyje būtų padalintas po lygiai. Planeta pagamina pakankamai – daugiau nei 2 300 g asmeniui per dieną. Maisto pakanka, Vakarų pasaulyje vis aštresnės tampa viršsvorio ir nutukimo problemos, tačiau kas aštuntas planetos gyventojas šiuo metu kenčia nuolatinį badą.

Pasaulio maiste nėra jokios mėsos, nes mėsa stipriai iškraipo maisto tiekimo tendencijas pasaulyje. Norint „pagaminti“ 1 kilogramą gyvulinių baltymų reikia sunaudoti nuo 3 iki 10 kilogramų augalinių baltymų. Todėl turėtume valgyti daugiau daržovių ir vaisių. Vartodami mažiau mėsos, žengtume teisingą žingsnį ne tik ekologijos, bet ir sveikatos požiūriu.

Eglės Aukštakalnytės - Hansen nuotr.

Nuomonių kortelės

Tai tik pavyzdžiai. Jūs galite parašyti savo teiginius arba paprašyti tai padaryti dalyvius.

Jauni žmonės daugiau ima iš visuomenės nei duoda.

Jauni žmonės mano, kad pokalbiai su suaugusiaisiais apie gyvenimą tėra laiko švaistymas.

Išmokti save mylėti reikia tam, kad galėtum mylėti kitus.

Negalima tikėtis, kad pasaulis rūpinsis tavimi.

Jauni žmonės gali smarkiai pakeisti pasaulį.

Jauni žmonės negali padaryti jokios įtakos suaugusiųjų pasauliui.

Svarbu gyventi taip, kaip gyvena tavo draugai.

Svarbu gyventi taip, kad būtum ištikimas(-a) savo principams.

Kas nors visada tau padės, kai tos pagalbos prireiks.

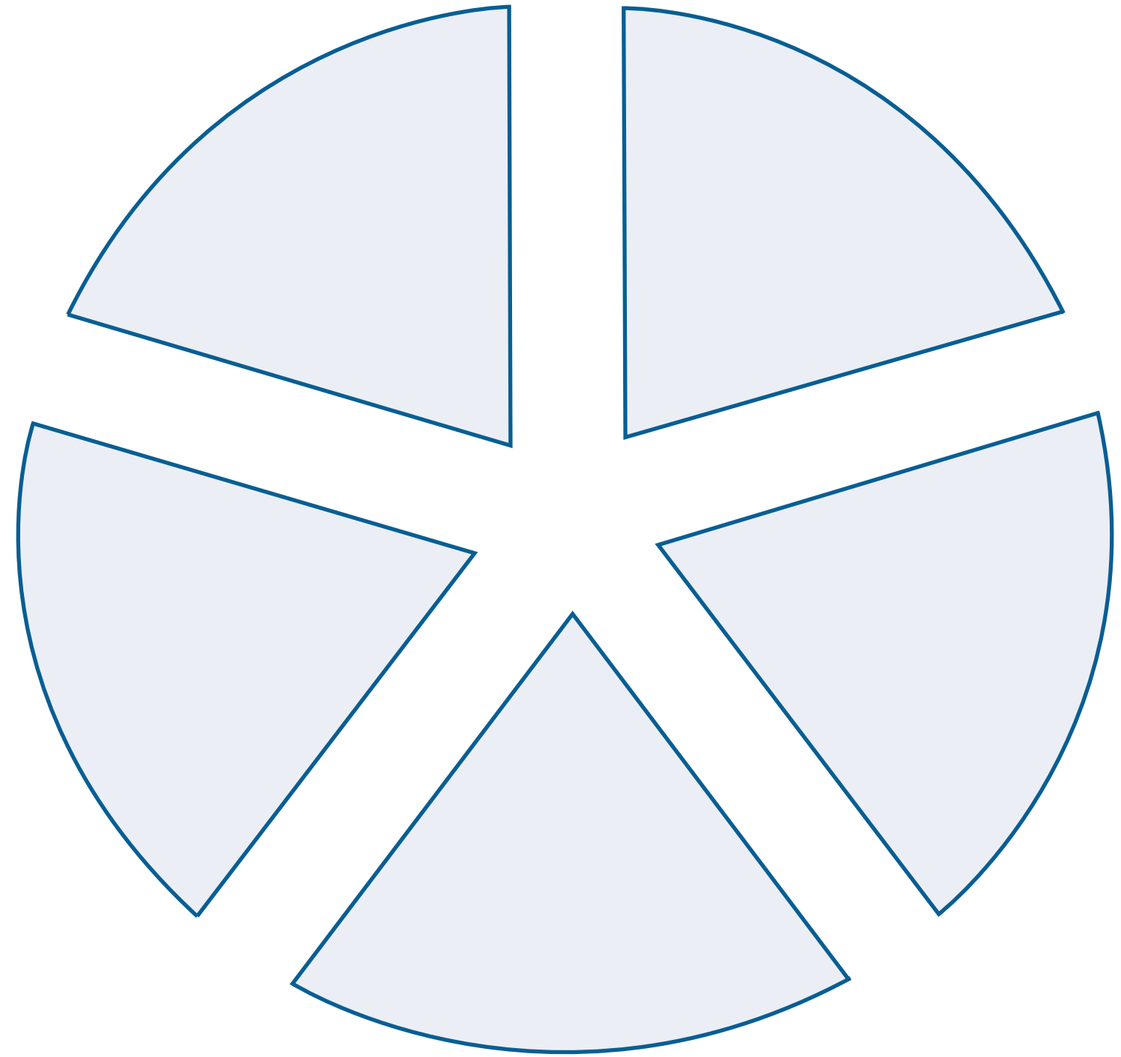
Jauni žmonės daro blogą įtaką vieni kitiems, todėl suaugusieji turi juos prižiūrėti.

Jei suaugusieji nesikištų, jauni žmonės padarytų šį pasaulį kur kas geresnį.

Jauniems žmonėms patinka suaugusiųjų padrąsinimai įveikiant problemas.

Mano tapatybės fragmentai

Rato viduryje parašykite savo vardą. Kiekviename laukelyje įrašykite pavadinimą tos grupės, su kuria tapatinatės.

Tikra istorija

Tai įvyko skrydžio iš Johanesburgo į Londoną metu.

Baltaodei penkiasdešimtmetei teko sėstis šalia juodaodžio vyro. Labai susierzinusi dėl to ji pasikvietė lėktuvo palydovę.

– Kas nutiko, ponia? – pasiteiravo palydovė.

– O jūs nematote? – atsakė keleivė. – Pasodinote mane šalia juodaodžio! Nesutinku būti šalia tokios šlykščios grupės atstovo. Duokite man kitą vietą!

– Prašom nusiraminti, – paprašė palydovė. – Beveik visos vietos lėktuve užimtos. Pažiūrėsiu, ką galima padaryti. Po kelių minučių grįžusi pasakė:

– Ponia, kaip ir sakiau, ekonominės klasės salone laisvų vietų nėra. Kalbėjausi su orlaivio kapitonu. Jis pasakė, jog laisvų vietų nėra ir verslo klasės salone. Pirmos klasės salone viena vieta yra.

Moteriai neatsakius, palydovė tęsė toliau:

– Paprastai mūsų skrydžių bendrovė neleidžia ekonominės klasės keleiviams skristi pirmąja klase. Tačiau atsižvelgdamas į aplinkybes kapitonas mano, jog būtų tiesiog skandalinga versti žmogų sėdėti šalia šlykštaus asmens.

Ji pasisuko į juodaodį vyrą ir pasiūlė:

– Todėl jūs, pone, jeigu norite, pasiimkite savo bagažą. Jūsų laukia vieta pirmos klasės salone.

Tą akimirką kiti vykusios scenos priblokšti keleiviai atsistojo ir pradėjo ploti.

Ar mes galime rinktis?

Vaidinimų scenos

1 scena

Moksleivis(-ė) kreipiasi į įtakingus žmones ir mėgina paaiškinti, kad vienas(-a) jo(-s) klasės draugas(-ė) yra žeminamas(-a). Auklėtojas(-a) yra autoritariška ir tradiciška asmenybė, galvojanti apie vertybių krizę ir blogą šiuolaikinio jaunimo elgesį, todėl nenori prisiimti atsakomybės dėl esamos padėties. Kiti mokytojai situacijos nesureikšmina ir nemato joje nieko blogo. Socialinis(-ė) pedagogas(-ė) susirūpinęs(-usi), tačiau šiuo metu yra per daug užsiėmęs(-usi), kad problemą imtų spręsti nedelsdamas(-a).

2 scena

Mokiniai stengiasi pasikalbėti su draugu(-e), kuris(-i) žemina jaunesnį(-ę) mokinį(-ę).

3 scena

Mokinai susirinko pasikalbėti apie draugą(-ę), kurį (-ią) žemina vyresnių mokinių grupė. Jie nori pagelbėti savo draugui(-ei), todėl nagrinėja visus galimus pagalbos būdus.

Žeminimo istorijos

1 istorija

„Man 12 metų. Nemėgstu eiti į mokyklą, nes niekas manęs nemėgsta. Yra grupelė vaikų, kurie bet kokia pasitaikiusia proga prasivardžiuoja. Jie sako, kad esu bjauri ir stora, ir kad tėvai turėtų gėdytis tokio vaiko. Geriausia mano draugė liovėsi kalbėjusi su manimi ir pradėjo draugauti su kai kuriais iš tų vaikų. Nekenčiu jos. Jaučiuosi tokia vieniša ir bijau, kad tai, ką jie sako apie mano tėvus, yra tiesa“.

Rosita

2 istorija

„Šiais metais pradėjau mokytis naujoje mokykloje ir pastebėjau, kad kai kurios mergaitės keistai žiūri į mane. Vėliau suvokiau, kad jos pavydi, nes daugelis berniukų tapo labai draugiški su manimi. Dabar noriu pereiti į kitą mokyklą, nes pradėjau gauti gąsdinančių laiškelių. Sulaukiu ir užgauliojančių telefono skambučių. Jos netgi kelis kartus pavogė mano knygas. Praeitą savaitę aš nuėjau į tualetą, o trys mergaitės pasekė mane. Jos rėkė, gąsdino mane peiliu ir pasakė, kad turėčiau dingti mokytis kur nors kitur, ir išvadino mane kekše. Nebegaliu to daugiau pakęsti. Esu išsigandusi ir pikta. Mėginau pasikalbėti su direktore, bet ji neįsiklausė į mano problemą. Nežinau, ką daryti“.

Elžbieta

3 istorija

„Draugas man prisipažino, kad kiti mokiniai kelia jam rūpesčių mokykloje. Nusprendžiau padėti jam ir pasikalbėjau su įkyruoliais. Tačiau po to jie tą patį pradėjo daryti su manimi. Dabar mes abu tapome pažeminimų objektu: jie iš mūsų šaiposi, krečia bjaurius pokštus ir grasina sumušti. Mes nusprendėme tylėti, nes antraip reikalai dar labiau pablogės“.

Andrius

Visuotinė žmogaus teisių deklaracija[27]

(santrauka)

1 straipsnis. Teisė į lygybę.

2 straipsnis. Laisvė nuo diskriminacijos.

3 straipsnis. Teisė į gyvybę, laisvę ir asmens neliečiamybę.

4 straipsnis. Laisvė nuo vergijos.

5 straipsnis. Teisė nebūti kankinamu. Laisvė nuo žeminančio elgesio.

6 straipsnis. Teisė būti pripažintu teisinių santykių subjektu.

7 straipsnis. Teisė į lygią įstatymo aspaugą.

8 straipsnis. Teisė į kompetentingo nacionalinio teismo apsaugą.

16 straipsnis. Teisė į santuoką ir šeimą.

17 straipsnis. Teisė į nuosavybę.

18 straipsnis. Teisė į religiją ir tikėjimą.

19 straipsnis. Teisė į savo požiūrį ir informaciją.

20 straipsnis. Teisė į taikius susirinkimus ir asociacijų laisvę.

21 straipsnis. Teisė dalyvauti savo šalies valdyme ir laisvuose rinkimuose.

22 straipsnis. Teisė į socialinį saugumą.

23 straipsnis. Teisė į darbą ir profesinių sąjungų steigimą.

24 straipsnis. Teisė į poilsį ir laisvalaikį.

25 straipsnis. Teisė į pakankamą gyvenimo lygį.

Silvia DG nuotr. | Stock.XCHNG

9 straipsnis. Niekas negali būti savavališkai areštuotas, suimtas ar ištremtas.

10 straipsnis. Teisė į viešą ir teisingą savo bylos nagrinėjimą.

11 straipsnis. Teisė būti laikomu nekaltu, kol teismas neįrodo priešingai.

12 straipsnis. Teisė į asmeninio, šeiminio gyvenimo, buto ir korespondencijos neliečiamybę.

13 straipsnis. Teisė į laisvą judėjimą šalyje ir už jos ribų.

14 straipsnis. Teisė į prieglobstį kitoje šalyje persekiojimo atveju.

15 straipsnis. Teisė į pilietybę ir jos pakeitimą.

26 straipsnis. Teisė į mokslą.

27 straipsnis. Teisė į laisvą dalyvavimą visuomenės kultūriniame gyvenime.

28 straipsnis. Teisė į išdėstytą šioje Deklaracijoje visuomeninę tvarką.

29 straipsnis. Pareiga visuomenei, kurioje galima laisvai ir visiškai vystytis kaip asmenybei.

30 straipsnis. Valstybės ar asmens veiksmai negali pažeisti šios Deklaracijos nuostatų.

[27] Pagal *Human Rights Resource Center, University of Minnesota,* 1999.

Pinigai išlaidoms

Prekių kortelės

Maistas 2000	Mokyklos/universiteto mokesčiai 2000	Šeimos sveikatos draudimas 1000
Nauja mašina 4000	Mėnesinis sporto užsiėmimų mokestis 300	Žaislai 200
Kompiuteris 800	Loterija 100	Namų remontas 400
Apsaugos sistema 1500	Drabužiai 400	Gyvūnėlių maistas 100
Vandens sąskaita 200	Treniruotas sarginis šuo 400	Vaistai 300
Transportas: kuras, autobuso bilietai 400	Nuoma arba įkeisto turto išpirkimas 2500	Mamos gimtadienio dovana 400
Skalbimo mašinos taisymas 200	Mokymosi priemonės mėnesiui 300	Asmeninis ginklas 400
Žvejybos įranga 200	Nauja elektroninė namo įranga 100	Elektros sąskaita 200
Naujo modelio atlošiamoji kėdė 700	Savisaugos pamokos motinai ir dukrai 300	
Mašinos signalizacija 300	Ilgasis savaitgalis paplūdimio namelyje 400	
Šeimos vakarienė restorane 100	Poilsio pramogos: kinas, teatras, pasilinksminimo parkas 200	
Atostogos jaunimo stovykloje 200	Asmeninės apsaugos įranga: pipirinis purkštuvėlis, elektrošokas ir pan. 100	
Telefono sąskaita 300	Finansinė pagalba seneliams ar kitiems giminaičiams 200	

Tėvo vaidmens kortelė

Autoritariško tėvo vaidmens kortelė

Jūs esate šeimos maitintojas, todėl manote, kad turite kur kas didesnę teisę spręsti apie piniginius klausimus nei jūsų sutuoktinė ir vaikai. Juk pinigus uždirbate jūs!

Jūs tvirtai įsitikinęs, kad mieste, kuriame gyvenate, trūksta tvarkos. Šiais laikais yra taip nesaugu! Todėl ypatingą dėmesį skiriate savo ir savo šeimos, namų ir turto saugumui.

Šešios šalys,

2000 metais skyrusios daugiausia lėšų ginklavimuisi

Eilė 2000 (1999) metais	Šalis	2000 metų suma milijardais	Pasaulio karinių išlaidų dalis procentais
1(1)	JAV	280,6	37
2(7)	Rusija	43,9	6
3(3)	Prancūzija	40,4	5
4(2)	Japonija	37,8	5
5(5)	Jungtinė Karalystė	36,3	5
6(4)	Vokietija	33	4

Privačios problemos

Nusikaltimo aukų liudijimai

1 liudijimas

1995 metų lapkričio mėnesį Esteros vyras parėjo šiek tiek išgėręs. Pamatęs Esterą ir dukterį svečiuojantis pas kaimynę įsakė joms tuoj pat grįžti namo.

Joms parėjus vyras užrakino duris ir pasakė dukrai, jog nori šiek tiek pakalbėti su mama. Jis pasiėmė kirvį, šluotą, peilį ir pradėjo rėkti ant žmonos, kaltindamas tuo, kad ši neskalbia, neruošia maisto ir nedaro kitų buities darbų. Visą laiką jis mušė žmoną, daužydamas galvą ir veidą kumščiais. Išrovė saujų plaukų ir spardė batais, nuplėšė viršutinius jos drabužius ir nusviedė ant lovos, ketindamas toliau mušti.

Aštuonerių metų dukrytė, kurios akivaizdoje visa tai vyko, maldavo liautis. Pagaliau liovęsis jis numetė Esterą nuo lovos ir užmigo.

Estera tą naktį mirė.

2 liudijimas

Katia mėgino atsikratyti sužadėtinio, kuris vis labiau linko į prievartą. Ji išsinuomojo butą kitame mieste, bet jis nesiliovė skambinęs ir priekabiavęs. Katios psichinė būsena visiškai pašlijo.

Vieną dieną sužadėtinis palaukė jos po darbo, norėdamas priversti sugrįžti. Jis nuvežė Katią į artimiausią mišką ir mėgino uždusinti jos pačios megztiniu. Kitą dieną Katia pasakė savo kolegėms bijanti, kad vieną dieną jis tikrai jos nenužudytų.

Po keturių dienų girtas sužadėtinis vėl jos laukė po darbo ir atėjusią pradėjo mušti. Vakare jis nusprendė aplankyti gimines. Pakeliui kelis kartus sustabdė mašiną. Matydama jo būseną Katia sutiko pasimylėti, tačiau jis buvo per daug girtas. Katia jam pasakė nenorinti daugiau turėti jokių reikalų. Tai jį labai supykdė. Jis pastvėrė ilgą odinį diržą, pasmaugė ją, išmetė kūną į griovį ir uždengė šakomis.

3 liudijimas

Z yra jūsų kaimynė. Ji ištekėjusi ir turi du mažus vaikus. Kartais jos vyras supyksta ir muša ją. Dažniausiai rankomis ir kumščiais, tačiau griebiasi ir diržo bei šluotkočio. Prieš du mėnesius smogdamas į jos ranką jis sudaužė butelį.

Z norėtų palikti namus, tačiau vyras grasina nužudysiąs, jei ji bent imtų galvoti apie tai. Ji turi rūpintis dviem mažais sūneliais ir net negali pagalvoti, kaip reiktų juos palikti.

Vakar ji kreipėsi į ligoninę dėl lūžusio nosies kaulo ir mėlynių, kurios, kaip sakosi, atsirado dėl kritimo nuo laiptų.

Nuorodos grupės diskusijoms

Nusikaltimo analizei skiriama 20 minučių. Pasitelktini klausimai:

- Ką galvojate apie šį nusikaltimą?
- Kur toks nusikaltimas galėjo įvykti? Ar tai galėtų nutikti jūsų kaimynystėje?
- Kodėl nusikaltimas įvyko?
- Ar kas nors gali pateisinti šį nusiklatimą?
- Kaip auka galėjo apsiginti?

Perkėlimui į socialinę situaciją skiriama 40 minučių. Pasitelktini klausimai:

- Ar anksčiau žinojote, esate girdėję apie smurto šeimoje atvejus?
- Kokias formas smurtas šeimoje įgyja mūsų visuomenėje?
- Ką gali padaryti aukos, jeigu joms reikia pagalbos?
- Ar policija turi įsikišti į smurtą šeimoje? Ar toks įsikišimas turėtų būti vertinamas kaip privatumo pažeidimas, ar reikia skirti laiko „žaizdoms užgyti“?
- Kokią galią tokioje situacijoje turi moteris? Kokią galią turi vyras?
- Ar žinote smurto šeimoje atvejų, kur auka buvo vyras? Kas šioje situacijoje buvo smurtautojas?
- Kaip smurtas šeimoje galėtų būti pažabotas?
- Ką turėtų daryti:
  Policija?
  Bendruomenė?
  Šioje situacijoje dalyvaujantys žmonės?
  Draugai ir kaimynai?

Skurdo horoskopas

Gyvenimo aprašymai

Marija yra vieniša trijų vaikų motina, gyvenanti labai skurdžiame priemiestyje Madeiroje, Portugalijoje. Paskutinis partneris tiesiog paliko ją. Ji dirba tarnaite turtingoje šeimoje, bet ar ilgai? Visai neseniai kažkas pavogė brangų šeimininkės žiedą. Ji įtaria, kad tai padarė viena iš tarnaičių. Kaltųjų surasti nepavyko, todėl visas tarnaites ruošiamasi išmesti iš darbo ir pakeisti kitomis. Marija yra **Ožiaragis.**

Amina yra dvylikametė, gyvenanti viename skurdžiausių šalies kaimelių Turkijoje. Jos tėvai – labai skurdūs valstiečiai – kalba apie tai, kad jai reiktų surasti vyrą. Bet ji nenori tekėti, todėl nusprendė pabėgti iš namų ir keliauti į sostinę, kur tikisi susikurti šviesią ateitį. Amina yra **Dvyniai.**

Povilas gyvena Šiauliuose. Jis daug mėnesių negali susirasti darbo ir nebežino, ką daryti. Jo žmona labai ligota ir dieną turi gulėti lovoje. Jis turi keturis – 20, 18, 10 ir 8 metų – vaikus, du jaunesnieji yra neįgalūs. Povilas yra **Mergelė.**

Tadas gyvena Šiauliuose su tėvais ir trimis jaunesniais broliais. Jam 20 metų ir yra daug žadantis krepšinio žaidėjas. Dėdė Amerikoje pasiūlė surasti stipendiją, kad Tadas galėtų studijuoti Amerikos koledže. Tačiau Tado tėvas Povilas jau daug mėnesių neturi darbo, todėl Tado uždirbami pinigai yra vienintelis šeimos pajamų šaltinis. Tadas nežino, ką daryti. Jo motina serga, du jaunesnieji broliukai yra neįgalūs, ir šeima priklauso nuo jo. Tadas yra **Vėžys.**

Bengtas yra jaunas švedų skustagalvis. Šiais metais jis du kartus buvo suimtas dėl smurtinio elgesio. Jis jau dvejus metus neturi darbo, tačiau atsisako visų pasiūlymų. Jam patinka leisti laiką treniruojant savo šunį, pitbulinį terjerą, treniruotis, susitikinėti gatvėje su savo draugais, kurie yra susiję su keliais rasistiniais išpuoliais. Bengtas yra **Avinas.**

Abdula prieš daugelį metų atvyko iš Mauritanijos, ieškodamas darbo Paryžiuje. Vėliau atsirado galimybė atsivežti savo žmoną ir keturis vaikus bei tėvus. Visi jie gyvena viename bute skurdžiame Paryžiaus rajone. Pradžioje reikalai klostėsi neblogai, ypač kai Abdulos žmona pagimdė dvynukus. Tačiau sunkumų iškilo siekiant vaikams įdiegti mauritaniškas tradicijas. Dvynukams dabar 12 metų. Jie turi daug problemų mokykloje ir dažnai neklauso tėvų. Dėl bendro ekonominio nuosmukio Abdula visai neseniai neteko darbo. Abdula yra **Liūtas**.

Rikardas savarankiškai gyvena Barselonoje, Ispanijoje, mažame butuke, kurį vos išlaiko. Jau keletą mėnesių jis sunkiai serga ir gyvena iš socialinių draudimo išmokų. Kad pragyventų, jis dirba įvairius atsitiktinius darbus. Žmona pasiėmė vaikus ir paliko Rikardą, kai sužinojo, kad jis serga AIDS. Jis yra **Svarstyklės.**

Moktaras ir **Ouldas** yra 12 metų dvynukai, gimę Paryžiuje. Jie yra darbininko migranto Abdulos, atvykusio iš Mauritanijos, vaikai. Visa jų šeima – mama, tėtis, keturi broliai ir seneliai – gyvena viename bute skurdžiame Paryžiaus rajone. Jie turi daug problemų mokykloje – nenori mokytis, dažnai bėga iš pamokų ir leidžia laiką su draugais Paryžiaus priemiestyje. Jie neklauso tėvų, prieštarauja jiems, kartais net smurtingai. Iš mokyklos gaunami pranešimai byloja, kad jie darosi vis agresyvesni. Moktaras ir Ouldas yra **Vandeniai.**

Krista yra dvidešimtmetė, ji nuomojasi mažą butuką labai skurdžiame Prahos rajone ir svajoja gyventi Vokietijoje. Perskaičiusi reklamą apie siūlomą darbą Berlyne ji paskambino nurodytu numeriu ir susitiko su vyru, kuris pažadėjo ištraukti ją iš skurdo. Jis sakė, kad ji lengvai susiras darbą Berlyne. Ji nutaria pasitikėti vyru ir pasinaudoti galimybe vykti į Vokietiją. Krista yra **Šaulys**.

Džeinė yra Škotijoje gyvenanti senyvo amžiaus našlė. Jos vyras buvo niekur nedirbęs alkoholikas. Ji gyvena iš labai mažos valstybinės pensijos, bet dabar jai reikia papildomos priežiūros, nes sveikata blogėja. Džeinė yra **Žuvys.**

Bela gyvena kartu su seserimi Andželika Palerme, Italijoje. Jų tėvai mirė, kai merginos buvo 16 ir 17 metų, o tai reiškia, kad jos turėjo palikti mokyklą ir užsidirbti pragyvenimui. Dabar joms 22 ir 23 metai. Bela turi du darbus: dienos metu – kambarine, o naktį – valytoja ligoninėje. Ji rūpinasi Andželika, kuri yra priklausoma nuo narkotikų. Bela nenori palikti savo sesers bėdoje, nes žino, kiek daug ji kentėjo nuo smurtaujančio tėvo. Bela turi rūpesčių dėl savo ūmaus būdo, kurį sunkiai kontroliuoja ir dėl kurio pastaruosius du kartus prarado darbą. Bela yra **Jautis**.

Andželika gyvena kartu su savo seserimi Bela Palerme, Italijoje. Jų tėvai mirė, kai merginos buvo šešiolikos ir septyniolikos, o tai reiškia, kad jos turėjo palikti mokyklą ir užsidirbti pragyvenimui. Dabar joms 22 ir 23 metai. Bela turi du darbus: dienos metu dirba kambarine, o naktį – valytoja ligoninėje. Ji rūpinasi Andželika, kuri yra priklausoma nuo narkotikų. Andželika dažnai pavagia sesers atlyginimą narkotikams. Ji meta ir vėl pradeda juos vartoti, nes jai sunkiai sekasi kontroliuoti savo priklausomybę. Andželika yra **Skorpionas**.

Skirtingi atlyginimai

„Darbo užmokesčio tarifų“ lentelė

	Lytis	Amžius	Atlyginimas Ems [tai sąlyginis piniginis vienetas]
1	Vyras	35 metų	100
2	Moteris	16 metų	30
3	Vyras	22 metų	70
4	Moteris	32 metų	90
5	Vyras	16 metų	50
6	Moteris	19 metų	60
7	Vyras	26 metų	100
8	Vyras	20 metų	70
9	Moteris	24 metų	80
10	Vyras	27 metų	100
11	Moteris	17 metų	30
12	Moteris	23 metų	80

Informacija diskusijoms

1957 metais *Romos sutartimi* buvo įtvirtinta nuostata, jog už vienodos vertės darbą vyrai ir moterys turi gauti vienodą atlyginimą. Tačiau praėjus net pusei amžiaus po sutarties pasirašymo tenka konstatuoti, jog realybe ši nuostata netapo. Vidutinio moterų ir vyrų darbo užmokesčio skirtumas Europos Sąjungos šalyse siekia 15–20 procentų. Lietuvoje jis sudaro 18 procentų ir turi tendenciją didėti. Atlikti tyrimai parodė, kad nevienodas vyrų ir moterų darbo apmokėjimas yra kompleksinė problema, kurią sąlygoja įvairios priežastys.

• Moterų ekonominio aktyvumo augimą didžiąja dalimi sąlygoja tai, jog vis daugiau darbo jėgos reikalauja paslaugų sfera. Būtent joje dominuoja moterys. Tačiau moterų darbas tradiciškai vertinamas menkiau nei vyrų, todėl ryškus pasidalijimas į „vyriškas“ ir „moteriškas“ profesijas sąlygoja didelius atlyginimo skirtumus.

Indijoje atlikti antropologiniai tyrimai parodė, jog priklausomai nuo to, kokiu – „vyrišku“ ar „moteriškų“ – laikomas darbas, jam suteikiama ir skirtinga ekonominė, socialinė vertė. Tuose regionuose, kur ryžių auginimas yra „vyriškas“ užsiėmimas, jis vertinamas kaip sunki ir labai svarbi ekonominė veikla. Tačiau ten, kur jį atlieka moterys, šis darbas laikomas lengvu ir nelabai svarbiu bendruomenei.

• Vertikali darbo rinkos segregacija, kai moterys karjeros procese „užstringa“ žemesnėse pozicijose, o vyrai užima aukštesnius ir žymiai geriau apmokamus postus, formuoja struktūrinės nelygybės prielaidas ir trukdo efektyviau panaudoti žmogiškuosius išteklius.

Lietuvoje visuose, net ir moterų dominuojamuose ekonomikos sektoriuose vyrų vidutinis darbo užmokestis yra didesnis nei moterų. Finansinio tarpininkavimo srityje šis skirtumas siekia 50 procentų.

• Įtakos vyrų ir moterų atlyginimų skirtumams formuotis gali turėti ir tai, kokiame – privačiame ar valstybiniame – sektoriuje yra dirbama.

Valstybiniame sektoriuje paprasčiau užtikrinti įstatymais reglamentuotas darbo santykių normas, siejamas, pavyzdžiui, su motinystės/tėvystės atostogomis, vaiko priežiūra, ligonių slauga ir panašiai. Tačiau tai ne visada leidžia išvengti skirtumų vyrų ir moterų darbo apmokėjime. Lietuvoje valstybiniame sektoriuje dirbančių vyrų ir moterų atlyginimų skirtumas yra didesnis nei vidutiniškai šalyje.

• Skirtumus gali įtakoti ir atlyginimo skyrimo tvarka: ar yra numatytas tikslus pareigybių aprašas bei jį atitinkantis darbo užmokestis, ar atlygis nustatomas konfidencialių derybų keliu.

Jeigu visuomenėje galioja stereotipinė nuostata, kad moterys turi tenkintis mažesniu atlyginimu, joms sudėtingiau derėtis su darbdaviu.

• Nepilną dieną dirbančių žmonių valandinis atlygis būna mažesnis nei dirbančiųjų pilną darbo dieną. Tačiau mėgindamos derinti profesinio ir šeimos gyvenimo pareigas moterys dažniau nei vyrai yra priverstos rinktis nepilną darbo dieną. Tai tampa viena iš priežasčių formuotis moterų ir vyrų darbo užmokesčio skirtumui.

2006 metais Lietuvoje dukart daugiau moterų nei vyrų dirbo nepilną darbo dieną – atitinkamai 11,8 ir 6,5 procentų.

• Išlieka ryškus skirtumas tarp moterų ir vyrų dalijantis profesijos ir namų pareigomis. Moterys atlieka daugiau neapmokamo darbo, kuris susijęs su rūpinimusi globos reikalaujančiais šeimos nariais, todėl joms lieka mažiau laiko ir energijos apmokamam darbui.

Mokslininkų paskaičiavimu, Lietuvoje moterys atlieka iki 75 procentų gyvybiškai svarbaus neapmokamo darbo.

• Profesinių santykių kultūra – darbo organizavimo, apmokėjimo, kolektyvinių derybų tarp socialinių partnerių sistemos – ilgą laiką buvo ir dažnai tebėra formuojamos atsižvelgiant į vyro gyvenimo ciklą bei poreikius, todėl vien įstatymuose įtvirtintų lyčių lygybės nuostatų nepakanka, kad būtų išvengta moterų diskriminacijos darbe.

Lietuvoje atliktų tyrimų rezultatai rodo, jog bendras gyventojų požiūris į lyčių diskriminaciją darbe blogėja: jeigu 2004 metais 42 procentai gyventojų teigė, kad vyrai ir moterys turi vienodas galimybes darbe, 2005 metais šis rodiklis tesiekė 37 procentus; o 2007 metais jis sumažėjo dar labiau – tik 34 procentai Lietuvos gyventojų manė, kad darbuotojai, nepriklausomai nuo jų lyties, turi vienodas galimybes darbe.

Vidutiniškai 21 procentas daugiau moterų pastebi, kad moterims nėra užtikrinamos lygiavertės galimybės įsidarbinti, gauti tokį patį atlyginimą ir vienodas darbo sąlygas[28].

• Įvairiose socialinėse, demografinėse grupėse vyrų ir moterų atlyginimų skirtumai pasireiškia nevienodai. Atotrūkis yra didesnis tarp šeimas sukūrusių vyrų ir moterų, negu vienišų darbuotojų. Papildomais atskirties veiksniais taip pat tampa negalia, rasė ir etniškumas.

Europos Sąjungos šalių statistika rodo, jog skirtumas tarp atlyginimų didėja su amžiumi, išsilavinimu ir darbo stažu:

- atlyginimo skirtumas siekia daugiau nei 30 procentų 50–59 metų amžiaus grupėje, ir 7 procentus tarp jaunesnių nei 30 metų darbuotojų;
- skirtumas sudaro daugiau nei 30 procentų tarp aukštąjį išsilavinimą ir 13 procentų tarp vidurinį išsilavinimą turinčių vyrų ir moterų;
- 32 procentų atlyginimo skirtumas yra tarp vyrų ir moterų, išdirbusių firmoje 30 metų ir 22 procentai tarp tų darbuotojų, kurių darbo stažas siekia nuo vienerių iki penkerių metų[29].

• Vyrų ir moterų pensijų dydžių skirtumai yra nevienodų atlyginimų problemos tęsinys.

Moterys Lietuvoje gyvena vidutiniškai 11–12 metų ilgiau nei vyrai, todėl mažesnės pensijos sąlygoja ir skurdesnę jų senatvę. 2006 metais žemiau skurdo ribos gyveno 6,4 procento pensinio amžiaus vyrų ir 22,4 procento moterų.

[28] TNS Gallup pranešimas spaudai: http://www.tns-gallup.lt/lt/disp.php/lt_news/lt_news_300
[28] BBC NEWS, 2007 07 18: http://news.bbc.co.uk/go/pr/fr/-/2/hi/europe/6904434.stm

100 Ems	100 Ems	100 Ems
100 Ems	100 Ems	100 Ems
100 Ems	50 Ems	50 Ems
50 Ems	50 Ems	50 Ems
50 Ems	50 Ems	50 Ems
50 Ems	20 Ems	20 Ems
20 Ems	20 Ems	20 Ems
20 Ems	20 Ems	20 Ems
20 Ems	20 Ems	10 Ems
10 Ems	10 Ems	10 Ems
10 Ems	10 Ems	10 Ems

10 Ems	10 Ems	10 Ems
5 Ems	5 Ems	5 Ems
5 Ems	5 Ems	5 Ems
5 Ems	5 Ems	5 Ems
5 Ems	5 Ems	5 Ems
5 Ems	5 Ems	5 Ems
5 Ems	5 Ems	5 Ems
5 Ems	5 Ems	5 Ems
5 Ems	5 Ems	5 Ems
5 Ems	5 Ems	5 Ems
5 Ems	5 Ems	5 Ems

Tik minutėlę

Teiginių lentelė

Sportas ir bendrosios žmonių teisės

Tarptautiniu lygiu sportininkai sutarė dėl elgesio kodekso. Todėl tie, kurie šį kodeksą pažeidžia (tarkim, panaudoja sporto renginį politiniams pareiškimams), yra baudžiami. Ar tai yra žmogaus žodžio laisvės apribojimas?

Sportas ir aplinka

Golfo tvarka yra dažnai kritikuojama kaip kenkianti žmonėms ir aplinkai, nes golfo laukai dažnai yra įrengiami tokiose vietose, kurias vietiniai žmonės naudojo pasėliams ir miškams. Jų priežiūrai reikia daug vandens, herbicidų ir pesticidų. Ar dėl šių priežasčių golfą galima susieti su žmogaus teisėmis?

Sportas ir bendrosios žmonių teisės

Policija turi teisę neleisti futbolo sirgaliams vykti į rungtynes iš vienos šalies į kitą, jeigu įtaria, kad jie yra riaušininkai. Ar tuo būdu yra pažeidžiama jų judėjimo teisė ir teisė jungtis į bendrijas?

Sportas ir lyčių lygybė

Kai kas sako, kad dėl diskriminacijos labai mažai moterų tampa įžymiomis trenerėmis ar administratorėmis. Ar sutinkate su tuo? Jei taip, kas galėtų būti padaryta, kad ši situacija pasikeistų?

Sportas ir vaikai

Ką pasakytumėte ambicingiems tėvams ir treneriams, kurie verčia vaikus ilgas valandas treniruotis? Kas turėtų turėti teisę spręsti apie jauno žmogaus sveikatą ir apie tai, kaip jis/ji leidžia laisvalaikį?

Sportas ir globalizacija

Sportiniai bateliai ir kitas sportinis inventorius yra pigesnis, jei yra pagamintas išnaudojant pigesnę darbo jėgą Rytų Europoje arba Tolimuosiuose Rytuose. Norėdami išlaikyti darbą darbininkai neprotestuoja. Ką mes kaip vartotojai galime padaryti, kad neprisidėtume prie jų eksploatavimo?

Sportas ir pilietybė

Daug žmonių, gimusių vienoje šalyje, išvyksta gyventi į kitą šalį ir priima jos pilietybę. Tačiau jie ir toliau remia nacionalines savo gimtosios, o ne antrosios šalies komandas. Kokios šalies komandas jie turėtų remti?

Sportas ir sveikata

Kas vietiniu lygmeniu galėtų būti nuveikta, kad būtų užkirstas kelias sportininkams vartoti narkotikus?

Sportas ir diskriminacija

Kokiu mastu parolimpinės žaidynės pakeitė prietarus apie neįgaliuosius žmones?

Sportas ir žiniasklaida

Ar atskiros televizijos kompanijos gali turėti teisę išsipirkti išimtines teises sporto renginių transliavimui?

Sportas ir diskriminacija

Ar sportininkų biologinės lyties tikrinimas yra būtinas užtikrinant sąžiningą rungtyniavimą? O gal tai yra per daug drastiškas žmogaus orumo ir teisės į privatumą pažeidimas?

Sportas ir taika

Ar varžymusi paremtos sporto šakos propaguoja žmonių bendradarbiavimą ir tarpusavio supratimą?

Sportas ir švietimas

Ar fizinio lavinimo pamokos turi būti privalomos formaliajame švietime?

Sportas ir skurdas

Ar politikai jūsų šalyje pasinaudoja sportu ar sportiniais renginiais, kad atitrauktų žmones nuo politinių ir ekonominių problemų?

Sportas ir socialinės teisės

Ar profesionalieji sportininkai ir sportininkės turi turėti tokias pat teises kaip ir kiti darbuotojai (pavyzdžiui, teisę sukurti profesines sąjungas ir teisę nebūti neteisingai pašalintais)?

Sportas ir skurdas

Daugelyje šalių futbolas suteikia žmonėms galimybę „įveikti skurdą“. Ar dėl to neturtingos šalys turėtų futbolui skirti daugiau dėmesio negu kitoms sporto šakoms?

Mindaugo Kulbio nuotr.

Gyvenimo būdas

Bebaimės pilotės debesyse jaučiasi geriau nei žemėje

Kęstutis RIMKUS, Ligita VALONYTĖ

Kai skrydžiui besiruošiantys keleiviai per garsiakalbius išgirsta moters balsą, ne vienas patraukia pečiais: ar pilotė sugebės suvaldyti lėktuvą?

Keleivinius lėktuvus valdančios pilotės jau priprato prie klausimų, ar joms nebaisu sėdėti prie vairalazdės. Į abejones moterys nekreipia dėmesio ir visada laukia momento, kai orlaivis atsiplėš nuo žemės, o pro langus bus matyti nuostabūs vaizdai. Lina Malakauskaitė ir Ilona Rūtelionienė lėktuvų kabinose jaučiasi lyg savo rogėse. Natūralu, kad jų mylimieji taip pat raižo dangų milžiniškais orlaiviais.

Krepšinio komandos „Lietuvos rytas“ narių akys išsiplėtė iš nuostabos, kai po rungtynių skrendant namo lėktuve išvydo lakūno aprangą vilkinčią jauną moterį. Nors Vilniaus komandos žaidėjai oru keliauja kone kas antrą savaitę, to jie dar nebuvo matę. 26 metų Lina Malakauskaitė yra pirmoji ir vienintelė „flyLAL – Lithuanian Airlines“ kompanijos pilotė. Ar krepšininkai jautėsi saugiai, išvydę, kad lėktuvą valdo moteris? Kažkuris krepšininkas pasakė: „Nesaugu būtų, jei prie vairalazdės sėdėtų treneris. O pilotė moteris – jokių problemų“.

Po Eurolygos varžybų sidabrinės spalvos oro laineris „Saab 2000“ dangaus autostrada skrodžia tamsą. Atrodo, lyg dideliu greičiu naktį lėktum mašina nejjungtais žibintais. Žemė devyniais kilometrais žemiau, bet lakūnai žino tikslias skrydžio koordinates. „Dabar skrendame virš Rumunijos“,– pažvelgusi į prietaisų skydą per mikrofoną paaiškino L. Malakauskaitė. Prie Linos įsitaisęs lėktuvo kapitonas. Abu pilotai yra pasidaliję darbais. Skrendant į Stambulą vienas valdė lėktuvą, o kitas palaikė radijo ryšį su skrydžio vadovais. Atgal – pareigomis pasikeitė. L. Malakauskaitė abiejose vietose jaučiasi laisvai, lyg vairuotų ne 665 km per valandą greičiu galintį skristi turbopropelerinį oro lainerį, o žaistų kompiuterinį žaidimą.

„Prie lėktuvo vairalazdės visada jaučiuosi rami, nes žinau, kad aviacija yra ta sritis, kurioje turiu būti. Žinau, kad skraidau gerai, nes sulaukiau kolegų įvertinimų – tai man labai svarbu“,– paaiškino Lina. Lakūnas Audrius Dudėnas gerai žino, kokia L. Malakauskaitė būna pilotų kabinoje. Šis instruktorius mokė ir egzaminavo Liną, kai ji pradėjo skraidyti keleiviniu lėktuvu „Saab 2000“. „Žinoma, iš pradžių kilo abejonių, nes mūsų kompanijoje iki šiol nedirbo moterys pilotės. Tačiau greitai paaiškėjo, kad abejonės – nepagrįstos. Buvau net šiek tiek nustebęs, kad moteris gali būti tokia gera pilotė. Kai kuriems vaikinams reikėtų pasitempti iki jos lygio“,– sakė A. Dudėnas.

Priimant Liną į darbą kilo nedidelių problemų dėl uniformos, nes ši turi būti kitokia nei vyrų pilotų. „Tačiau tai – smulkmenos, – pridūrė A.Dudėnas. – Lėktuve Lina yra lygiavertė vyrams. Po skrydžio ji vėl tampa moterimi“. Pilotė L. Malakauskaitė yra įpratusi aerodrome aplink save matyti daugiau vyrų nei moterų. „Galbūt vyrams sunkiau nei man. Jie nėra pratę matyti moterų prie vairalazdės. Nors dauguma jų reaguoja santūriai, kai kurie lyg ir sutrinka“, – šyptelėjo pilotė.

Aviatorių pasaulyje L. Malakauskaitė jau daug metų nėra svetima. Didesnę nuostabą ji kelia tik keleiviams. Lina turi apsišarvuoti kantrybe aiškindama, kaip ir kodėl atsirado prie keleivinio lėktuvo vairalazdės. Kai žmonės pasitrina akis ir prieš jas tebemato Liną, dažniausiai uždouda du klausimus. „Ar nebaisu?“ – klausimas prajuokina pilotę, kurios skraidymo stažas – daugiau kaip 650 valandų. Antrasis klausimas: „Ar galima gauti nuolaidą skrydžiams?“ Tokiems Lina atšauna, kad mielai priimtų į bagažo skyrių, tik reikėtų sumokėti už antsvorį. Pilotė dažnai sulaukia klausimų apie tai, kokį sijoną ar batelius pasirenka skrydžiams, tačiau jai pačiai įdomiau pasakoti apie lėktuvą.

Į pilotų kabiną Lina nenukrito iš dangaus. Lėktuvai it magnetas ją traukė dar mokyklos laikais. Lina, vaikščiodama po Kauno senamiestį, dažnai pažvelgdavo į dangų, kuriame pamatydavo miesto aeroklubo lėktuvų. Šia liga užkrėtė ir draugus. Jie juokais priekaištaudavo, kad, išgirdę atskrendančio lėktuvo garsą, nebeištveria nepasidairę po dangų. Lina iš knygų mokėsi apie žvaigždynus, jos motina nebesistebėdavo, kai vasarą duktė į sodą miegoti eidavo su žvaigždėlapiu rankose. L. Malakauskaitė su drauge kartais ištrūkdavo iš pamokų, kad nulėktų į Kauno aerodromą ar Karmėlavos oro uostą. Merginos slampinėdavo aplinkui ir spoksodavo į lėktuvus. Jos stengdavosi nepraleisti aviacijos švenčių, o pasitaikius progai paskraidyti „kukurūzniku“ „AN 2“. Suradusi Kauno aeroklubo skelbimą apie galimybę mokytis skraidyti akrobatiniu „Jak 52“ lėktuvu, niekam nesakiusi Lina susitaupė 300 litų, už kuriuos tikėjosi bent pradėti mokslus.

„Pamenu aeroklubo lakūnų nustebusius veidus ir šypsenas. Tačiau jie pasiūlė pradėti skraidyti sklandytuvais Pociūnų aerodrome. Taip aš atradau vieną nuostabiausių vietų pasaulyje“,– pasakojo Lina. Pirmasis savarankiškas skrydis sklandytuvu be instruktoriaus jai paliko didelį įspūdį. „Sėdėjau ir dainavau. Jaučiausi labai smagiai, nors nedidelis jaudulys irgi buvo, – prisipažino Lina. – Tačiau pastebėjau, kad smagiausia skrydžio dalis – pakilimas, nusileidimas ir pilotažo figūros. Todėl dažniau sėsdavau į sklandytuvą, kurį tempdavo „Wilga 35A“ ar kiti maži lėktuvai. Taip nusprendžiau pradėti aviacijos studijas“.

Nuo pirmojo skrydžio pralėkė devyneri metai. Per tą laiką Lina baigė studijas Vilniaus Gedimino technikos universiteto Antano Gustaičio aviacijos institute, kur buvo vienintelė mergina grupėje. Jaunoji aviatorė išmoko skristi akrobatiniu lėktuvu „Jak 52“ ir daryti triukus ore: kilpą, virážą ir statinę. „Tik po kelių valandų ateina jausmas, kad imu valdyti lėktuvą. Ne jis mane skraidina, bet pati kontroliuoju jį. Visiškai perprasti lėktuvą įmanoma tik po kelių šimtų valandų, praleistų ore“, – įsitikinusi pilotė. Moterų akrobatinio skraidymo varžybose Alytuje prieš pusantrų metų Lina laimėjo pirmąją vietą. „Labiau džiaugiuosi ne laimėjimu, bet dar viena galimybe įsitikinti, kad akrobatinis skraidymas yra toks nuostabus, – tvirtino Lina. – Norėčiau ir ateityje laisvalaikiu skraidyti „Jak 52“. Akrobatiniai skrydžiai yra

mano svajonė. Norėčiau rungtis tarptautinėse varžybose“. Per aštuonerius metus aviacijoje moteris įgijo daug draugų ir susipažino su daugybe žmonių. Įsimintiniausios pažintys – su daugiausia laiko (803 dienas) kosmose išbuvusiu erdvėlaivių pilotu Sergejumi Krikaliovu ir lakūnu bandytoju Jevgenijumi Frolovu. Pavyzdžiai įkvepia, ir jaunoji pilotė neketina sustoti. Ji norėtų tobulėti toliau – galbūt pradėti dėstyti ir mokyti skraidyti kitus.

Artimiausias Linos tikslas – išmokti skraidyti kitais lėktuvais. Būsimas karjeros žingsnis – lėktuvo kapitono laipsnis. „Ateityje, kai kairėje sėdintis lėktuvo kapitonas pradės trukdyti, sieksiu ir aš tokio laipsnio“, – juokėsi Lina. Lina skraido aštuonerius metus, bet tebemoka džiaugtis kiekviena diena aerodrome. „Ten jaučiuosi esanti savo vietoje. Esu čia ir dabar. Visada degu noru greičiau pasiekti aerodromą, bet niekada neskubu jo palikti. Aerodrome laikas tiksi kitaip, ten tarsi atrandu šeštąjį pojūtį. Kai ilgiau neskraidau, jaučiuosi šiek tiek prislėgta. Nebelieka ugnelės akyse. O grįžus po skrydžių man net buitiniai darbai lengviau sekasi, viską darau su ūpu. Nesijaučiu ypatinga dėl to, kad savo kompanijoje esu pirmoji pilotė. Galėčiau būti ir 57-a. Dėl šios priežasties mano aistra skraidyti nesumažėtų“, – sakė L. Malakauskaitė.

Įspūdingi vaizdai iš pilotų kabinos – dar viena priežastis, dėl kurios Lina taip mėgsta skraidyti. Giedrą dieną dangaus platybės atsiveria lyg ant delno. Debesys raitosi apačioje ir primena sniego kilimą. Dangus keičiasi ir verčia Liną juo gėrėtis vėl: „Labai gražu, kai lėktuvas įlenda į debesis ar skrenda netoli jų. Manau, kad ir keleiviams tokie vaizdai užgniaužia kvapą. Įspūdingai atrodo ir krintantis sniegas, ypač naktį, įjungus lėktuvo leidimosi lempas. Naktį žiba žvaigždės, matyti miestų šviesos. Smagu, kai priešais atskrendantis lėktuvas pamirksi šviesomis, kai skrisdama virš kitos šalies išgirstu pažįstamo lakūno balsą, kai skrydžių vadovas per radijo ryšį pasveikina Kalėdų proga“.

Lina kartą buvo patekusi į padėtį, kai šalia alsavo pavojus. Tąkart sugedo akrobatinio lėktuvo „Cessna“ prietaisai. „Lėktuve įtampos nejaučiau, bet, žinoma, nebuvo smagu, – prisipažino pilotė. – Kai saugiai nusileidome, paskambinau mamai ir pasakiau, kad ją labai myliu. Nepasakojau, kad grėsė pavojus. Po skrydžio dar šiek tiek laiko drebėjo kojos. Tačiau jau kitą dieną vėl skridau“.

Lina yra baigusi specialius kursus Šveicarijoje, kur jauni pilotai dvi savaites mokosi skraidyti „Saab 2000“ ir įveikti nenumatytus trikdžius. To, ką sau leidžia per akrobatinius skrydžius, Lina niekada neleis pilotuodama keleivinį lėktuvą. „Saab 2000“ keleiviai gali būti ramūs, kad jiems neteks skristi mirties kilpa ar lįsti po tiltu. Pašnekovės artimieji taip pat nėra abejingi aviacijai. Pilotės motina ir brolis dažnai važiuoja kartu į aerodromą ir ten rengia iškylas. Jie jau gali įvertinti, gerai ar prastai atliktos akrobatinės figūros, ir juokauja, kad netrukus pradės teisėjauti varžybose. Linos širdies draugas 27 metų Donatas Latvėnas taip pat yra lakūnas. Jis skraido „Boeing 737“ lėktuvu. Pora kartu mokėsi aviacijos institute, bet studijų metais buvo tik geri draugai. „Nors kiti vis klausinėdavo, kada pradėsime draugauti, mes tokias kalbas nuleisdavome juokais. Tik kai priartėjo mokslų pabaiga, išsigandome, kad keliai gali pasukti į skirtingas puses. Man patinka, kad Donatas turi tikslą, tikslingai eina savo pasirinktu keliu, kad akyse žiba ugnelė“,– apie savo gyvenimo draugą kalbėjo Lina. Donatas merginą žavi ne vien todėl, kad yra lakūnas. Pora randa daug bendrų temų, nesusijusių su aviacija. Tai – muzika, fotografavimas, knygos, spektakliai, biliardas, boulingas. Vėjuota diena jiems nėra priešas, nes tada geriausias laikas pievose leisti aitvarus. Donatas irgi dirba „flyLAL – Lithuanian Airlines“, tačiau, kitaip nei jo draugė, nėra įjunkęs į akrobatinius skrydžius. Todėl nerimaudamas laukia mylimosios, kai ši raižo padangę mažaisiais lėktuvais.

Skrydžių bendrovės „Aurela“ pilotei 25 metų Ilonai Rūtelionienei darbas – šventė. Ji kaskart vis laukia momento, kai įžengs į lėktuvo kabiną ir pradės ruoštis skrydžiui. Pilotė pirmiausia peržvelgia maršrutą ir orų prognozes, patikrina priešgaisrinę sistemą. Vilnietė I. Rūtelionienė lėktuvo „Boeing 737–300“ kabinoje jaučiasi lyg savo rogėse. Ilona – drąsi ir savo profesiją mėgstanti moteris. Lėktuvą „Boeing 737–300“ pilotuojanti I. Rūtelionienė savo pasirinkimą apibūdino glaustai: „Apie šią profesiją svajojau nuo vaikystės, todėl būtent jos atkakliai ir siekiau“.

I. Rūtelionienė lėktuvo pilote tapo prieš metus. Artimieji nė nebandė atkalbinėti Ilonos nuo pasirinkimo savo gyvenimą susieti su padangėmis ir rizika. „Aš lėktuvais skraidžiau dar būdama motinos pilve. Kai ji manęs laukėsi, daug keliavo. Man gimus, motina taip pat neatsisakė atostogų užsienio kurortuose“, – patikino pilotė. Ilonai nuo vaikystės labai patiko skrydžiai. Ji nuo mažens puikiai jautėsi lėktuvo salone. Jos negąsdino ausų užgulimas laineriui kylant, oro duobės.

Ilona, mokydamasi dvyliktoje klasėje, laikraštyje pastebėjo skelbimą, kuriame buvo išdėstytos abiturientų priėmimo sąlygos į Vilniaus Gedimino technikos universiteto Antano Gustaičio aviacijos instituto orlaivių pilotavimo specialybę. Šis skelbimas Ilonų atvedė į Aviacijos institutą. Jame lėktuvų pilotavimo studijas tuomet pasirinko trys merginos ir dešimt vaikinų. Ilona pernai gavo piloto licenciją, o jos bendramokslės šios licencijos kol kas tik siekia. Pilotės I. Rūtelionienės valdomas „Boeing 737–300“ poilsiautojus dažnai skraidina į Turkiją, Graikiją, Italiją, Egiptą ar Prancūziją.

„Nežinau, kaip reaguoja keleiviai, kai išgirsta, kad lėktuvą pilotuoja moteris. Skrydžių palydovės man niekuomet neperduoda jų replikų ar nuotaikų. Man tai ir nėra svarbu. Keleiviams griežtai draudžiama patekti į piloto kabiną. Aš su jais akis į akį nesusitinku, nes prieš skrydį pirmiausia į lėktuvą patenka įgula. Nusileidus lėktuvui iš jo pirmi išlipa keleiviai, o aš išeinu paskutinė“, – tvirtino pašnekovė.

Skrydžių bendrovės „Aurela“ pilotė per trumpą darbo praktiką nebuvo patekusi į pavojingas situacijas. Moteriai likimas šypsosi. Aukštybėse ji sutiko ir savo antrąją pusę. Ilona su būsimu sutuoktiniu pilotu Linu Rūtelioniu susipažino lėktuve. Studijuodama ji dirbo orlaivių palydove. Jai ne kartą teko skristi lėktuvu, kurį pilotavo L. Rūtelionis. Artima Ilonos ir Lino draugystė užsimezgė skrydžių kompanijos darbuotojų vakarėlyje.

„Nebuvau susikūrusi vyro idealo. Linas – likimo dovana. Esame laimingi, kad mūsų profesijos – vienodos. Mūsų interesai sutampa, vienas kitą puikiai suprantame“, – sakė Ilona. Dabar ir jos sutuoktinis Linas dirba bendrovėje „Aurela“. Po skrydžių sutuoktiniai vienas kitam nusiunčia trumpąsias žinutes telefonu pranešdami, kad jau nusileido. 28-erių L. Rūtelioniui šį mėnesį bus patikėta pilotuoti vieną naujausių skrydžių kompanijos lėktuvų „Boeing 757“.

Pilotų Rūtelionių skrydžių grafikai ir maršrutai – skirtingi, todėl jie kone dvi dienas per savaitę praleidžia ne namuose. Tačiau dideli atstumai bei buvimas atskirai bendraminčių porą tik dar labiau suartina.

Informacijos šaltiniai

Compass: A Manual on Human Rights Education with Young People, Council of Europe, 2002.

Diskriminuoti negalima integruoti, Lygių galimybių kontrolieriaus tarnyba, 2007.

Lygybės įtvirtinimas praktikoje. Koks pozityvių veiksmų vaidmuo?, Europos Komisija, Užimtumo, socialinių reikalų ir lygių galimybių generalinis direktoratas Padalinys G. 4 [Rankraštis parengtas 2007 metų kovo mėnesį].

Lygybės retorika: žiniasklaida ir (ne)stereotipinė lyčių reprezentacija, Lygių galimybių plėtros centras, 2008.

Manual on Human Rights Education with Young People 2nd edition, Council of the Europe, 2003.

Sociologinių tyrimų santraukos, 2007 Europos lygių galimybių visiems metai, Vilnius, 2007.

Darnus vystymasis:

Informacija apie ekologinį pėdsaką *Global Footprint Network*:
http://www.footprintnetwork.org/gfn_sub.php?content=footprint_overview

Informacija apie klimato kaitą: www.climatechange.eu.com

Tolerancija ir žmogaus teisės:

Antidiskriminacinė kampanija *Visi – skirtingi, visi – lygūs*.
DOMINO: http://www.eycb.coe.int/domino/11.html

Antidiskriminacinė kampanija *Visi – skirtingi, visi – lygūs*, tarpkultūrinių mokymų ištekliai:
http://www.eycb.coe.int/edupack/default.htm
http://tolerance.research.uj.edu.pl/?a=elem_list&group=4&lang=en

Informacija įvairiais žmogaus teisių klausimais:
http://www.hrea.org/index.php?base_id=102

Medžiaga darbui su jaunimu:

http://fra.europa.eu/fra/index.php?fuseaction=content.dsp_cat_content&catid=3e6c61340870c&contentid=47274d0836d6a#materials

S'COOL AGENDA 2007/2008:
http://fra.europa.eu/fra/material/pub/dday/agenda_en.pdf

Lietuvos žmogaus teisių centras: www.lchr.lt

Lygių galimybių kontrolieriaus tarnyba: www.lygybe.lt

Lygių galimybių plėtros centras: www.gap.lt

Žmogaus teisių svetainė: http://www.manoteises.lt/

Europos Sąjungos informaciniai puslapiai:

Oficialusis Europos Sąjungos puslapis: www.europa.eu

Informacija jaunimui apie Europos Sąjungą:
http://ec.europa.eu/publications/index_en.htm

Informacija apie jaunimo mainų programas:
http://europa.eu/youth/

Informacija apie Europos Sąjungos programas jaunimui:
www.eurodesk.org

Nuorodos į Europos Parlamento informacinius biurus, kiekvienos šalies parlamentarus ir informacinius tinklus:
http://www.europa.eu/euinyourcountry/index_en.htm

Interaktyvieji pažintiniai žaidimai:
http://www.europa.eu/europago/welcome.jsp

Informacija apie jaunimo veiklą Europos Sąjungoje:
http://www.youthweek.eu/

Bendra informacija apie Europos Sąjungą visomis valstybių narių kalbomis: http://ec.europa.eu/europedirect/

Jankauskaitė M., Aleksejūnė V., Pilinkaitė-Sotirovič V.

Ga232 Galime keisti(-s)**.**Vilnius: Lygių galimybių plėtros centras, 2008.- 54 p.

ISBN 978-9955-805-05-2

Ši mokymo priemonė – kompaktinė plokštelė ir leidinys, savo turiniu papildantys vienas kitą, skirta mokytojams, moksleiviams ir visiems, siekiantiems, kad darnaus vystymosi bei žmogaus teisių nuostatos taptų neatsiejama mūsų kasdienybės dalimi. Joje pateikiama teisinė ir teorinė informacija, interaktyvių užsiėmimų pavyzdžiai, vaizdinė medžiaga bei temos diskusijoms, kurios skatina pastabumą egzistuojančioms problemoms ir atsakomybę už savo veiksmus bendruomenės, šalies ir pasaulio mastu.

UDK 373(474.5)

Galime keisti(-s)

Leidinio ir kompaktinės plokštelės sudarytojos :
Margarita Jankauskaitė, Virginija Aleksejūnė ir Vilana Pilinkaitė-Sotirovič

Redaktorė Marytė Slušinskaitė

Išleido LYGIŲ GALIMYBIŲ PLĖTROS CENTRAS
Raugyklos g. 15-201, LT-01140 Vilnius, www.gap.lt

Maketavo kūrybinė grupė MAMAIKA, www.mamaika.lt
Spausdino UAB PRIX FIXE, www.prixfixe.lt

Galime keisti(-s)

ISBN 978-9955-805-05-2

